

PARTIUMI FÜZETEK 20.

TURULMADARAS EMLÉKMŰVEINK

**TURULMADARAS
EMLÉKMŰVEINK
a Partiumban, Bánságban
és Erdélyben**

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség
2002

Szerkesztette:

Dukrét Géza

Szöveggörrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes szerkesztés:

Fórizs Edit

Címlapon: Székelyhíd – millenniumi emlékmű

Hátlapon: Alsósófalva – világháborús emlékmű

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

ELŐSZÓ

2000. október 8-án, közös összefogással, felavatták Székelyhídon az eredeti állapotába visszaállított turulmadaras milleniumi emlékművet. Ekkor született az ötlet, hogy a turulmadaras emlékművek felmérését terjesszük ki egész Erdélyre, s a felmérés befejeztével és az adatok feldolgozásával elkészülő kötet kiadásával egyidőben szervezzük meg a turulmadaras emlékműves települések képviselőinek találkozóját. Gyurcsik Zoltán, Székelyhid polgármestere örömmel ajánlotta fel a községet a rendezvény színhelyéül. Ezt követően közé tettük a felhívást a Partium, a Bánság és Erdély minden magyar nyelvű lapjába, melynek szövege a következő volt:

„A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság alapos felmérést szeretne készíteni azokról a partiumi és erdélyi településekről, amelyekben turulmadaras emlékművet avattak, függetlenül attól, hogy az még áll, vagy rég elpusztult. A közeljövőben találkozót szervezne az említett települések képviselőivel, később pedig a Partiumi füzetek sorozatában tenné közzé a felmérést.

A Bizottság kéri, hogy 2001. február 1-jéig küldjék be a következő adatokat: a település neve, hol van (volt) elhelyezve az emlékmű, ki és mikor rendelte meg, ki és mikor készítette, kik és mikor, milyen esemény alkalmával leplezték le, az emlékmű leírása: méretei, anyaga, díszítése, felirata, állapota (ha elpusztult, mikor és hogyan történt ez, milyen emlékek őrződtek meg róla), hozzá fűződő történetek, szokások, írásos emlékek, fényképek.”

Mivel a kitűzött határidő túl rövidnek bizonyult, így meghosszabbítottuk 2002. március 30-ig. Így egymás után érkeztek a levelek adatokkal, rajzokkal, fényképekkel. Természetesen válaszlevelet kellett küldjek mindenhova, kiegészítő adatokat kérve, így kiterjedt levelezés alakult ki. Tanítók, tanárok, lelkészek, polgármesterek, sőt egyszerű polgárok is bekapcsolódtak e kutatásba. Mindenki készséggel válaszolt a levelekre, mindenki átérezte ennek fontosságát, különös jelentőségét számunkra. Nagyszerű érzés volt e kiterjedt közös kutatás, együttgondolkodás. Számos korabeli dokumentum és fénykép került elő, azokról az emlékművekről is, amelyek már rég eltűntek.

A felmérés korántsem teljes, hisz felhívásunk nem jutott el mindenhová, s mi sem tudtunk eljutni a távoli településekre. Ennek ellenére sikerült 37 felmérést feldolgozni. Voltak, akik komoly tanulmányt küldtek, de számos emlékműről nem maradt fenn semmi dokumentum, így leírása csak maga a

műemlék, vagy a róla készült fénykép alapján történt. A nagyváradi zászlótartóról, a marosvásárhelyi, élesdi emlékműről csak fényképet kaptunk, minden leírás nélkül. A szaniszlói, a kászoni emlékművekről még fényképünk sincs. És vajon hol volt és van még turulmadaras emlékmű, sajnos nem tudjuk.

Turulmadaras emlékműveinket több csoportba oszthatjuk. A monumentális emlékműveink az 1896-os honfoglalási millenniumi év tiszteletére épültek. Ezek közé tartoztak a bihari, dési, zilahi, székelyhídi emlékművek, melyek közül csak a székelyhídi áll, felújítva, a többi megsemmisült. Szintén régi és még ma is áll a fehéregyházi Petőfi-emlékmű, és a madéfalvi Siculicidium. A turulmadaras emlékművek nagy része 1941–1944 között épült, mint első világháborús emlékművek, és néhány országzászlótartó. Ritkaságnak számított a nagykarolyi Rákoczi-emlékmű. A legtöbb emlékműről leverték a turulmadarat, mindjárt a negyvenes évek végén. Néhányuk teljesen megsemmisült, mint a bihari, bihardiószegi, nagyváradi, nagykarolyi, sárközújlaki, málnásfürdői, valamint a Rákóczi-emlékmű. A Partiumban Albison, Irinyben, Berzován, a Székelyföldön szinte mindenütt átvészelte e nehéz időszakokat. De az 1989-es fordulat után sok helyen visszahelyezték a hiányzó turulokat, sok emlékművet felújítottak és kiegészítették a második világháború hőseit tartalmazó táblákkal.

A turulmadaras emlékművek egy kisebb része 1989 után épült, mint világháborús vagy millenniumi emlékmű. A 2000-ben épült millenniumi emlékművek közül megemlíjtük a bihari, szentjánosi, málnásfürdői, nagybaconi emlékműveket. Összesítve Bihar megyében hat, Arad megyében egy, Szilágy megyében három, Szatmár megyében nyolc, Temes megyében három, Kolozs megyében egy, Maros megyében kettő, Hargita megyében tizenhárom, Kovászna megyében három emlékművet mértek fel. E kötetünk megjelenése után, a hozzánk jutó további turulmadaras emlékművek leírását a Partium című időszakos lapunkban fogjuk leközölni.

1989 után e településeken kialakult hagyomány szerint ezen műemlékek mellett szervezik meg nemzeti ünnepeinket.

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik áldoztak időt arra, hogy elvégezzék e felmérést, felkutatták az eredeti dokumentumokat, fényképeket készítették és mindezeket elküldték. Nevük ott van az általuk küldött és feldolgozott anyag alatt.

Dukrét Géza

Millenniumi emlékműveink

A honfoglalás ezer éves évfordulóját országszerte méltóan ünnepelték. A képviselőház 1896. április 21-én megszavazta a honalapítás ezredik évfordulójának törvénybe iktatását, amelyet május 17-én a király is szentesített. A millennium alkalmából jeleket, jelképeket állítottak, hogy gondolkodásra, emlékezésre késztesse! Millenniumi emlékmű épült Munkácson, Pusztaszeren, Pannonhalmán, a Nyitra melletti Zobor-hegyen, Brassóban, Dévényben, valamint a Szerém vármegyei Zimonyban. E hét emlékmű mellé, a következő években újabbakat emeltek, többnyire helyi kezdeményezések eredményeként.

Az emlékművek meghatározó szimbóluma a turulmadár, mint az Árpád nemzetség „totemállata”, amelyhez a magyarság eredetmondája kapcsolható. A turulmadár többnyire egy négyoldalú, fölfelé keskenyedő, piramisban végződő, gránitból készült oszlopon, obeliszken áll. Tudjuk, az oszlop az archaikus kultúrákban kultikus, a vallási szertartásokkal kapcsolatos szerepet is betöltött: a világmindenség megtartója, az égi és földi világ közötti kapcsolat jelképe, az életfa egyszerűsített formája. Része a sámánisztikus szertartásnak is. Amikor felavatják a sámánt, bemutatják őt a természetfeletti lényeknek: jelképesen felmászik az égig érő fára, a világfára. Régi falusi lakóházakban, a katolikusoknál, a mestergerenda alátámasztására, a kemence mellett, fából faragott oszlop állt, az ún. „boldogasszonyfája”. Építészeti indokolt támasztóelem, de másodlagosan kultikus szerepe is lehetett, hisz Boldogasszony az ősi asszonyistenség neve, akit a térítő Gellért püspök tanácsára Szűz Máriára változtattak. Elképzelhető, nemcsak a turulmadárnak van mélyből jövő üzenete, de talán a magasba törő oszlop is megőrzött valamit a kereszténység előtti múltunkból.

Elsőként azokon a településeken emeltek emlékműveket, amelyek jelentős szerepet játszottak a honfoglalásban, majd a magyar állam megalapításában.

Anonymus Gesta Hungarorum című művéből tudjuk, hogy a hét fejedelmi személyek, a Havas erdőn átkelve „azt a helyet amelyet

először foglaltak el, Munkácsnak nevezték, azért, mivel igen nagy munkával, fáradsággal jutottak el arra a földre, amelyet maguknak annyira áhítottak” (12. fejezet). **Munkács** várában 1896. július 19-én leplezték le a 38 méter magas obeliszket, tetején turulmadárral. 1896. július 21-én a Vereckei-hágó északkeleti oldalán emléktáblát helyeztek el.

Miután Árpád és vitézei Titelnél legyőzték a Salán vezette bolgár és görög sereget, valahol a Tisza-Maros torkolatánál „elrendezték az országnak minden szokástörvényét, meg valamennyi jogát is, hogy miképpen szolgáljanak a vezérnek meg főembereinek, vagy miképpen tegyenek igazságot bárminő elkövetett vétekért” (40. fejezet). A honfoglaló magyarok első gyűlésének színhelyén, **Ópusztaszeren**, 1896. június 27-én turulmadaras emlékoszlopot emeltek.

A Nyitra folyó völgyében, **Nyitra** városától északra emelkedő Zobor-hegy lábánál zajlott le a honfoglaló magyarok döntő csatája a szláv törzsekkel. Huba és társai, Szovárd és Kadocsa, miután meghódították Nyitra környékét, Szvatopluk morva fejedelem helytartója, Zobor továbbra is ellenállt. Ám „harmadnapja elfogták, egy magas hegyre hurcolták, s ott felakasztották. Ezért azt a hegyet... Zobor hegyének hívják”(37. fejezet). Az 587 méter magas Zobor-hegyen 1896. augusztus 31-én állítottak emlékművet.

Anonymus szerint, miután Árpád és vezérei Bánhida mellett legyőzték Szvatopluk seregét, **Pannonhalma** környékére lovagoltak, és tábornok utottak a Szent Márton hegye tövében: „Majd mikor a hegyre felhágtak, Pannónia földjének szépségét látva igen megörültek”(50. fejezet). 1896. augusztus 2-án leplezték le a pannonhalmi millenniumi emlékművet.

Pozsony közelében, ahol a Morva a Dunába ömlik, 80 méter magas sziklaszirtre épült **Dévény** vára. A Duna itt összeszűkül, magas hegyek kényszerítik az utakat a folyó völgyébe. Ez a „Porta hungarica”, vagy „Dévényi-kapu”, amelyen át kellett haladnia annak, aki nyugatról keletre akart jutni. Ady is megénekelte, a merőben újat akaró Új versek című kötetének prologusában: „Szabad-e Dévénynél betörnöm / Új időknek új dalaival?” A Duna felé magasodó hegyen 1896. szeptember 18-án avatták fel a Jankovich Gyula tervezte emlékművet: magasba ívelő oszlop tetején Árpád-kori vitéz bronzszobra.

A történelmi Szerém vármegyében, a Duna jobb partján, közel a Száva torkolatához, Belgráddal szemben áll **Zimony** (Zemun). Itt halt meg Hunyadi János 1456. augusztus 11-én pestis járványban, pár héttel a nándorfehérvári győzelem után. A méreteiben is monumentális ezredéves emlékművet 1896 őszén avatták fel.

Brassó felett, a Cenk hegy ormán 1896. október 18-án avatták fel a millenniumi emlékoszlopot. A 21,5 méter magas oszlop tetején homokkőből kifaragott Árpád-kori vezér alakja állt. Jankovich Gyula terve alapján készült, akárcsak a dévényi emlékmű.

Bár a fényes és látványos ünnepségek elmúltak, millenniumi emlékoszlopokat 1896-ot követően is emeltek. Az ezer éves múlt, a századvegen tapasztalt roppant méretű anyagi és szellemi gyarapodás büszkséggel, tettekre ösztönzően hatott az emberekre, falusi és városi közösségekre egyaránt. Emlékművet állítottak **Alpár** (Tiszaalpár) földvárában is. Árpád követei Alpár mezejéről vitték az első vezérnek „két korszót tele a Duna vizével meg egy nyalábot Alpár homokjának a java fűvéből” (16. fejezet). Az ott uralkodó Salán (Szalán, Zalán), a bolgárok fejedelme teljesítette Árpád kérését: „átengedte a Sajó folyóig terjedő földet, lakosaival egyetemben” (16. fejezet).

Bánhida ma Tatabánya része. A 310 méter magas Turul-hegy tetején áll a Donáth Gyula tervezte és készítette turulszobor: Árpád Szvatopluk felett aratott győzelmének emlékére. A vörösrézről kivert turulmadár szárnyainak fesztávolsága 14 méter.

Természetesen **Bihar** nagyközség sem maradhatott ki az emlékjel-állítók sorából. Amint Anonymus írja, Árpád követeket küldött Mén-Marót vezérhez, s kérte, hogy ősapja, Attila jussából engedje át neki a Szamos folyótól a nyíri határig és a meszesi kapuig terjedő földet. A követséget Szalók (Salók) apja Ösbő (Usubu, Üsübü) és Velek vezették. Mén-Marót megajándékozta őket, s mondta: „sem jóindulatból, sem félelemből nem engedünk át neki még egy marék földet sem” (20. fejezet). Később, Árpád és nemesei Csepel szigetén elhatározták, hogy sereget küldenek Mén-Marót ellen. Ösbő és Velek vezették a sereget és a tizenharmadik napon bevették Bihar várát. Az Igyfon erdőiben rejtőzködő Mén-Marót, amint vára elfoglalásáról értesült „föläjánlja egész országát, Árpád fiának, Zoltának pedig a leányát” (51. fejezet). A bihari földvárban 1897. november 2-án avatták fel a turulmadaras emlékművet.

A turulmadár fogalomköre

De lássuk, miféle madár is a turul? Mondhatnók: sas- vagy sólyomféle, de mindenképp az Árpád-nemzetség totemállata. A totemizmus gyökerei az ősközösségi vadásztársadalmakba nyúlnak vissza, ahol a vadászterület valamelyik jellegzetes állatfaja a törzs, a nemzetség jelképévé vált. Belső-Ázsia legtöbb népe állatostól származtatja magát. Az altáji nyelvcsaládon belül, a törökös kipcak nyelvekhez tartozó kirgizek, akik a középkorban többnyire mongol uralom alatt éltek, Samambetet tartják ősüknek. Harmadik felesége a pusztába menekülve elaludt. Álmában egy uhu (*Bubo bubo*, vagy fülesbagoly) szállott rá. Amikor felébredt érezte, hogy teherbe esett! A kirgizek az uhut ma is ősapjuknak tartják. A Közép-Ázsiában, a Bajkál-tó környékén élő, mongol nyelvű burjátok még a 19–20. század fordulóján is sámánhitűek voltak. A monda szerint, az istenek küldte sas, a fa alatt alvó asszonyt megtermékenyítette. Az asszony visszatért férjéhez és fiúnak adott életet, akiből az első sámán lett. A közép-ázsiai kazahok is őrzik sámánhitüket. Az ún. „repülő sámánok”-nak, akik a Föld és Ég között oda-vissza repülve teremtik meg a kapcsolatot az égiekkel, a saskeselyű a totemállatuk.

Az Árpád-ház eredete is totemisztikus mondára vezethető vissza. Anonymus, Béla király jegyzője, a *Gesta Hungarorum* 3. fejezetében írta le a turulmondát. Úgyek vezér felesége, Emese, férjétől teherbe esett. Ebben az állapotban álmot látott: „...fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.”

Az állatostól származás, a totemizmus az ősi vadásztársadalmak, a primitív közösségek összetartozásának tudatát fejezi ki. Ismert volt a többnejűség is! A kirgiz Samambetnek a harmadik feleségét ejtette teherbe az uhu. A burját mondában a sas alvó asszonyt termékenyített meg Anonymus, aki külföldi egyetemeken tanult, majd a királyi kancellária jegyzője lett, már elveti a többnejűséget, a pogány

hagyományokat. Emese már áldott állapotban volt, amikor „isteni látomás” képében álmában megjelent a turulmadár.

De lássuk kicsoda is a turul, aki a honfoglalás ezer éves évfordulóján (millennium, 1896) vált az emlékművek szimbólumává. Györffy György írja: „Anonymus az Emese álmában megjelenő madarat astur szóval jelöli, ami a latin accipiter, acceptor „ölyv, héja” szónak ó-provencai és olasz származéka (ófr. ostur, ostor, osteur, ol. astore). Visszalatinosított astur alakjával egy 1249-ki olasz oklevélben találkozunk. Alig lehet vitás, hogy ezt a nálunk ismeretlen neolatin szót a Francia- és Olaszországban járatos P. magister hozta magával.” (Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Budapest, 1993. 42 l.)

Kézai Simon, IV. László udvari klerikusa, a király udvari jegyzője 1283 körül írta Gesta Hungarorum (A magyarok viselt dolgai) című történelmi művét, melybe a hun mondakört is beépítette: az Árpád-ház attila leszármazottjának tekinti. A 10. fejezetben olvashatjuk: „Etele király címere, amelyet pajzsán viselt, egy madárhoz hasonlított – magyarul turul a neve –, fején koronával. Ezt a címet a hunok egészen Géza fejedelem idejéig, amíg közösen kormányozták magukat, mindig magukkal hordták a hadban.”

Kézai a 27. fejezetben az Árpád-ház leszármazásáról, a nemzetség turul eredetéről szól. Mindez azt sejteti, hogy a király udvari jegyzője ismerte az Álmos-mondát. „Mármost ezen kapitányok közül a Turul nembeli Árpád, Álmos fia, Előd unokája, Ügyek dédunokája a többieknél gazdagabb volt és hada is erősebb. Így hát hadával együtt ez az Árpád hatolt át először a rutén havasokon, és elsőként vert táborn az Ung folyó mellett.”

Györffy György szerint Kézai, ahol a forrásokban szereplő „értelmetlen astur szót olvasta, korrigált és a magyar turul nevet írta be helyette.” (Krónikáink és a magyar őstörténet, 46.l.)

A 14. század második felének kivételes – európai – értékű festészeti emléke a Képes Krónika 75 pergamen lapján található 147 miniatúra közül több képen látható a turul pajzs- vagy zászlódíszként: a Pannóniába érkező Attila király pajzsán egy sólyomféle látható, fején koronával, az egyik katona kezében turullal díszített zászló, Előd jobbáiban lándzsa, baljában turulos pajzsra támaszkodik, Taksony pajzsán fekete turul, Apor zászlaján és pajzsán címerként turul látható.

Mindent egybevetve, nyelvészeink egybehangzó véleményére alapozva elmondhatjuk: turul szavunk török jövevényszó – a toyrul, toyril (sólyom) szóból származik. Ő a *Falco rusticolus altaicus* !

Sajnos, a korabeli turulmadárról alkotott képünk mindmáig a mondákon, krónikákon alapszik, hisz a kereszténység felvétele után a pogány hagyományok elleni harc a turult sem tűrte meg: sem uralkodói, sem zászlóra vagy pajzsra tűzött hadi jelvényként. László Gyula szerint a Káma folyó mentén, ahol egykor őseink is éltek, számtalan egy- vagy kétfejű bronzból készült sasfigura került napfényre. Jellemző, hogy a sas fején emberfej látható. Ezek a tenyérnyi öntvények a sámánok ruháin csüngtek. A nagyszentmiklósi aranyelet 2. és 7. számú korszának oldalán az égberagadási jelenet látható. Az égben lebegő turul – lábaival – női alakot emel felfelé. A Tokajhoz közeli Rakamazon előkerült, hajfonat végen használt korongon is turulmadár látható.

Számos ősi magyar nemzetségnek is jelképe, címerábrája volt a turul, a sas: Batthyany, Aba, Kaplony, Bors-Miskoltz. Az 1741-ben, Mária Terézia kiadta Erdély címerének felső, kék mezejében is turulmadár látható, ami egyértelműen a magyarságot jelképezi.

Végül szólaljon meg a magyar irodalom nagy költője, Arany János, aki 1853-ban írott elbeszélő költeményében (Keveháza) Ő így örökítette meg a turulmadarat: „Miért vijjog a saskeselyű? / Miért szállong a turul s ölyü, / Hadintéző, baljós madár / Széles Dunának partinál? /

Azér 'vijjog a keselyü,/ Azér 'szállong a turul s ölyü,/ Mert holnap ilyenkor, halott, / Százezzeivel fog veszni ott.”

Nyelvünk szókincse, kifejezőkészlete ma is rendkívül árnyaltan tudja feltárni ennek a nemes vadászmadárnak, nemzetségek és népek totemiségének a fizikai és lelki arányait. A sólyomfélék családjába tartozó „ragadozó” vadászsólyom: nagyságra tekintélyes, testalkata erős, szárnyai hosszúak, csőre erős ívben görbült. Repülése tetszetős és gyors! Igazi, nemes vadászmadár, aki sosem támad lopva, alantasan. Szándékát éles vijjogással jelzi, ám utána hirtelen lecsap.

A magyarság másik megbecsült ősi madara a daru volt: nagy testtel, hosszú vékony nyakkal, nagy szárnyakkal. Felettünk ma már csak átvonulnak, de a 19. század közepén még az Érmelléken is költöttek. A megszelídített darvak igen ragaszkodóak és az éberség jelképei voltak! Különösen a Sárreten, a parasztudvarok díszének

tekintették. A darutoll büszkeséget kifejező férfi kalapdíszje is volt, ami különösen a legények körében divott.

Hankó Béla zoológus, állatrendszertani kutató, a magyar háziállatok történetével kapcsolatban írta: „Valamikor a ködös messzeségben az ázsiai magyarok szent madara lehetett a daru, vagy durul. Így hívják még ma is a turáni népek a darut s a kínai és japán hímezéseken ősidők óta szerepel. S bár a durulból az idők folyamán turul, sasszerű madár lett, őseink a daruról sem feledkeztek meg, s megtartották szerepüket.”

Érdekes ellentmondás ez! Két egymást kölcsönösen kizáró és logikailag egyformán bizonyítható tétel vagy ítélet. A turul az Árpád-nemzetség őse. A daru pedig a hűség és éberség jelképe, a paraszti udvarok díszje.

Borbély Gábor

Könyvészet:

Anonymus: *A magyarok cselekedeteiről*. In: A magyar középkor irodalma. Budapest, 1984.

Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Budapest, 1993.

Kézai Simon: *A magyarok viselt dolgai*. In: A magyar középkor irodalma. Budapest, 1984.

Képes Krónika. *Helikon*, Békéscsaba, 1987.

László Gyula: *50 rajz a honfoglalókról*. Budapest, 1982.

Hankó Béla: *A magyar háziállatok története ősidőktől máig*. Budapest, 1954.

ALBIS, ALBIŞ – BIHAR MEGYE

Világháborús emlékmű

A református templomkert menedékes oldalában áll, óriási bukszusok és tujafák ölelésében. Az emlékműhöz lépcsők vezetnek fel, két oldalt betonkerítéssel. Jobb oldalt egy három méter magas, három tömbből álló oszlop, tetején bronzból öntött, kiterjesztett szárnyú turulmadár, fejét oldalra fordítja. Alatta, a második tömbön, egy 50x60 cm-es márványtáblán a következő felirat olvasható:

ÉS
MEGFOGYVA BÁR,
DE TÖRVE NEM

ÉL NEMZET
E HAZÁN

Az alatta levő, mintegy két méter magas tömbön, egy 40x30 cm-es márványtáblán olvasható:

1914 – 1918
VILÁGHÁBORÚBAN A HAZA OLTÁRÁN
ÉLETÜKET ÁLDOZOTT ALBISI HŐSI HALOTTAK
EMLÉKÉRE EMELTETTE
SZABÓ KÁLMÁN
KÖZSÉGI BIRÓ 1943-BAN
A FELIRATOS MÁRVÁNYLAPOK ÉS A TURUL
ALBIS KÖZSÉG LAKOSAINAK ADOMÁNYA
TERVEZTE ÉS A DOMBORMŰVET
ADOMÁNYOZTA
SAJA SÁNDOR

református lelkész

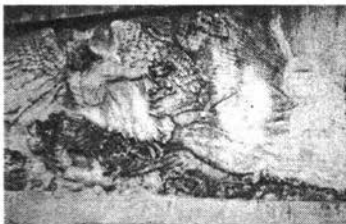
Az oszlop jobb oldalát egy kis bástya díszíti. Az oszloptól balra egy 3x2 méteres fal található, melynek felső felét dombormű díszíti: harcteret ábrázol, ahol az elesett katona felett angyal örködik. Tőle jobbra a teret hegymok zárják le a felkelő nappal, melyben a magyar címer látható. A fal alsó felén 150x60cm-es márványtábla áll, három darabból. Ezekre vésték a hősök neveit:

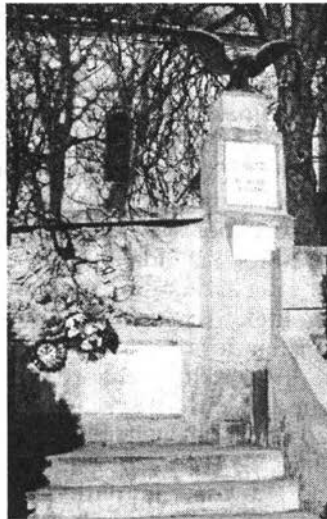
A világháborús emlékmű
a turulmadárral...

és avatása 1943-ban

A dombormű

A legújabb fénykép

ELHULLTANAK LEGJOBBJAINK A HOSSZÚ HARC ALATT

1914 – 1918

BAKÓ SÁNDOR
BALOGH ELEK
BÁNYA DÁNIEL
BÁNYA SÁNDOR
BERECZKI DÁNIEL
BERECZKI JÓZSEF
BERECZKI SÁNDOR
BIRTÓK LAJOS

GYENGE IMRE
HERMÁN LAJOS
KANALAS ISTVÁN
KATZ LAJOS
KECSKÉS SÁNDOR
LÉCZ ISTVÁN
LIPPAI FERENCZ
LUKÁCS SÁNDOR

BORSI GYULA
BORSI SÁNDOR
BORSI ZSIGMOND
CSÓRJÁN SÁNDOR
DOMBI KÁROLY
FODOR SÁNDOR
GÁBOR JÓZSEF
GÁL JÁNOS
GÁL PÉTER
GONDA LAJOS

MAJOR JÁNOS
MÁTÉ JÁNOS
NAGY DÁNIEL
NÉMETHI KÁLMÁN
OZSVÁTH JÁNOS
OZSVÁTH SÁNDOR
PÁLL JÁNOS
PÁLL JÓZSEF
PÁLL LAJOS

1940 – 1944

PETE LAJOS
PUSKÁS LAJOS
SPATÁR ANDRÁS
SZABÓ ALBERT
SZABÓ DÁNIEL
SZABÓ SÁNDOR
SZÁNTÓ IMRE
SZENTMIKLÓSI
SÁNDOR

SZILÁGYI BÁLINT
SZILÁGYI DÁNIEL
SZILÁGYI FERENCZ
SZILÁGYI GÁBOR
SZILÁGYI SÁNDOR
SZILÁGYI JÓZSEF
TÓTH PÉTER
UJLAKI DÁNIEL
VADAS ANDRÁS
VARGA PÉTER

BAKÓ LAJOS
A. BAKÓ SÁNDOR
CS. BAKÓ SÁNDOR
CS. BERECZKI LAJOS
DÁSZKÁL GYÖRGY
HERMÁN IMRE
G. HERMÁN JÓZSEF
SZ. HERMÁN SÁNDOR

GYENGE IMRE
S. MÓRICZ JÓZSEF
OLÁH SÁNDOR
OZSVÁTH JÁNOS
KISS LAJOS
K. PÁLL SÁNDOR
SZABÓ GÉZA
SZABÓ JÓZSEF
SZÁNTÓ SÁNDOR
SZODORAI SÁNDOR
H. TÓTH JÓZSEF
UJLAKI SÁNDOR

2001

1943 nyarán állították az emlékművet az első világháború hősi halottainak. Az egyházközség a kőműves munkákat két apátkeresztúri mesterre bízta, Haraszt Elekre és Haraszt Vincére. A domborművet Szabó Piroska öntötte gipszből.

Az avatás nagy és felemelő ünnep volt a község életében. Más községekből is sokan eljöttek együtt emlékezni, kegyeletüket leróni. A lépcsőfok két oldalán díszörséget állt apa és fia: id. Cs. Bakó Sándor és ifj. Cs. Bakó Sándor, valamint id. Tóth Dániel és ifj. Tóth Dániel. A leventék tisztelegve vonultak el az emlékmű előtt. Beszédet mondott Saja Sándor református lelkész, Szabó Kálmán bíró, Móricz József.

1944 októberében a turulmadarat letörték. Gondos emberek a templomban a nagykarzat alatti padok alá rejtették, ahol átvészelte a szocializmus éveit. 1990-ben visszahelyezték a helyére. 2001. október 28-án egyházi ünnepség keretében felavatták és megszentelték az eddig üresen maradt márványtáblát, melyre rávésték a második világháborúban elesett hősök nevét.

Az adatokat gyűjtötte: *Balláné Bakó Erzsébet* ny. tanár

BIHAR, BIHAREA – BIHAR MEGYE

Millenniumi emlékmű

Az első emlékművet 1896-ban állították, a bihari földvár belsejében. Sajnos nem maradt fenn semmilyen dokumentum, csak néhány képeslap, fénykép és a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent Bihar vármegye és Nagyvárad című kötetben a leírása, amely a következő:

„A vár belsejében, emelkedett helyen áll a bihari emlékmű, mely Rigó Ferencz orsz. képviselő kezdeményezésére állíttatott fel. A szükséges összeget gyűjtés útján szerezték be, de a vármegye közönsége is hozzájárult 1800 forinttal. Az emlékmű leleplezése nagy ünnepélyek között történt. Az obeliszk-szerű oszlop tetején a Turul madár áll, csőrében karddal.”

Nyugati oldalán a következő felírás olvasható:

„A magyarok ezredéves bejövetelének emlékére, állíttatott közadakozásból, Bihar vármegye támogatásával 1896.”

Az északi oldalon:

*„Állj köemlék, állj a végtelenségig!
Jelképeként a honszeretnek.
Hont szeretni végleheletéig
Tanítsd minden fiút e nemzetnek.”*

A déli oldalon:

*„Magyarok Istene
Hallgasd meg imánkat,
Tedd nagygyá s boldoggá
Imádott hazánkat.
Védd az ellenségtől,
Óvd meg belviszálytól,
Hogy bámult s irigyelt
Legyen a világtól.”*

A keleti oldalon:

„Honszerző dicső elődeink által Mén Maróth bolgár fejedelemtől elfoglalt ezen bihari földvár, még sok század múltán a magyar szabadság vára, Rákóczy kurucz vitézeinek tanyája és véres küzdelmeinek színhelye vala.”

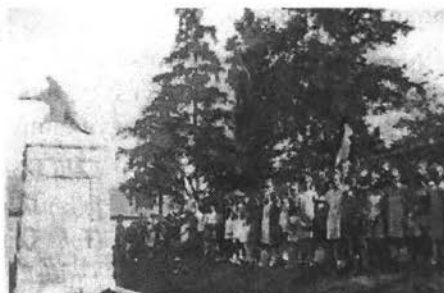

Az első emlékmű

A hősök emlékműve...

1942-ben avatták fel

A 2001-ben készült emlékmű

A második emlékmű ünnepélyes avatásáról néhai Kuki tanító bácsi hagyatékából, 19 darab 6x9-es méretű, fekete-fehér fényképekből álló albumból értesülhetünk. 1942. október 6-án a falu református és római katolikus lelkipásztora megáldotta a második emlékművet. A mintegy két méter magas obeliszk és a rajta levő turul ugyanazon fehér terméskőből készülhetett. Az elülső oldalán levő márványlapon Magyarország térképe, a jobboldali táblán pedig az első világháborús hősök nevei voltak bevésve. Az emlékmű a második világháború végén semmisült meg, s nyomait, az utolsó termésköveket az 1960-as években hordták el.

A harmadik emlékmű felszentelése 2001. május 13-án, vasárnap délután volt. Öt személy beadvánnyal fordult a református egyházközség presbitériumához, hogy a templom fallal körülvett udvarán engedélyezzék immár a harmadik turulmadaras emlékmű felállítását. A madár gipszszobrát Robotos Julianna nagyváradi származású, Budapesten élő képzőművész készítette, s a bronzból való kiöntésére Fábián János kecskeméti vállalkozó külön adományt fizetett. Ez az emlékmű formájában követi a másodikat: a két méter magas obeliszk zúzott kőből készült.

Elülső oldalán levő fehér márványlapon a következő felirat olvasható:

Hittel az új évezredbe.

Az emlékművet Csernák Béla református és Rác László katolikus lelkész szentelte fel. Közösen hirdették meg az itt élők meggyőződését, hogy az új évezredben a hitelesen belépők igaz kincse, az ősöktől hagyományként kapott keresztény hitünk lehet csupán. Az avatáson résztvettek a Sárkány Lovagrend tagjai, valamint sokan eljöttek a környékbeli településekről. Nagy Gizella polgármester üdvözlő szavaiban köszönetet mondott mindazoknak, akik lehetővé tették az emlékmű visszaállítását. Kiss Csaba színművész Vörösmarty-szavalata után, nemzeti imánk elénekelésével zárult az ünnepség.

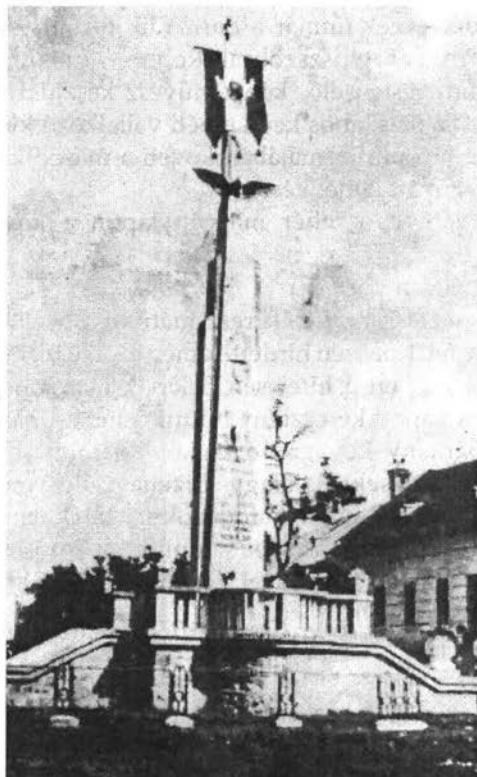
Az adatokat gyűjtötte: *Csernák Béla* bihari református lelkész

BIHARDIÓSZEG, DIOSIG – BIHAR MEGYE**Turulmadaras emlékoszlop – zászlótartó**

Diószeg főterén állott, szemben a református templommal.

1940 őszén a község országzászlót kapott a Magyar Királyi Honvéd Gépkocsi Szertár Árpád Lövész Egyesületétől. Ennek tiszteletére emlékoszlopot építettek, amely egy magas, kőkorláttal szegélyezett gránit emelvényen állott, melyre kétoldatról lépcsők vezettek fel.

A kb. 10 méter magas oszlopon turulmadár, az árbocon esküre emelt kézfej állott.

Az oszlopra vésett szöveg :

IGY VOLT – IGY LESZ
1914 – 1919
1940 VIII. 30-ÁN
BIHARDIÓSZEG VISZ-
SZATÉRT AZ ANYAORSZÁGHOZ.
Emelték: Sodró László és vitéz Deák
István alezredek parancsnoksága alatt
bevonuló honvédek és Bihardiószeg kö-
zönsége.
Készült a román erődök anyagából.

Az oszlopnak a református templom felöli oldalán ez állott:
– **Isten, haza, becsület.** –

Az emlékmű építményét Bónis János diószegi építész tervezte, kivitelezte. A szobrászati munkát és a turulmadarat Máthé József nagyváradai szobrász készítette.

1940. október 20-án avatták fel. Az eseményről Bíró György számolt be a Nagyvárad című napilap 1940. október 22-i számában: „József királyi herceg jelenlétében felavatták Bihardiószegen az országzászlót és a visszatérés emlékművét.” Beszédet mondott Árvay Árpád nagyváradai újságíró, politikus, Bodnár Sándor diószegi lakos, országgyűlési képviselő, Fias Kálmán református lelkész és Nemes István esperes-plébános.

Az emlékművet 1960 után ledöntötték.

A Nagyvárad című napilap nyomán

BIHARSZENTJÁNOS, SÂNTION – BIHAR MEGYE

Millenniumi emlékmű

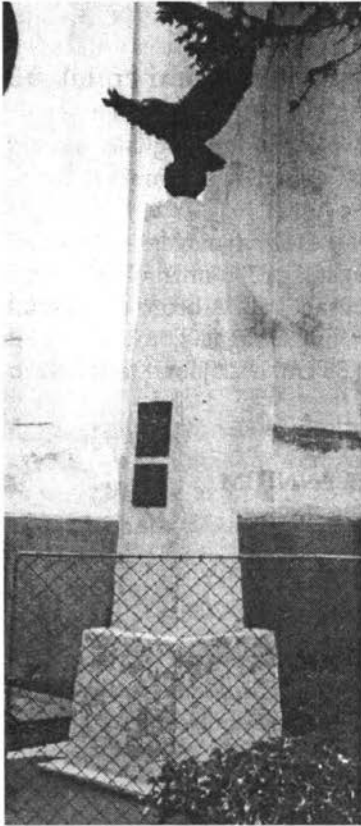
A református templom kertjében, a főbejárat mellett áll. Egy 2x2 m-es betonlapon helyezkedik el a 3 m magas obeliszk. A mozaikos betonból készült kúp alakú oszlop alsó, 70 cm magas tömbje alól 82 cm, felül 72 cm, a 230 cm-es felső oszlop alól 51 cm, felül 30 cm széles. A tetején egy gömbön álló, bronz turulmadár 70 cm magas, szárnyfesztávolsága 100 cm, a test hossza 70 cm, súlya 1,49 kg. Deák Árpád szobrászművész tervezte és Szilágyi Károly bihari mester öntötte ki.

Elöl két bronztábla található, melyeket szintén Deák Árpád készített. A felső 25x29 cm-es táblán Lónyay Tivadar királyi kamarás, a falu földbirtokosának címere látható. Az alsó 25x24 cm-es táblán a következő olvasható:

**„MINDEDDIG
SEGITETT
MINKET AZ ÚR !”
1Sám. 7-12
KÉSZÜLT A
BIHARSZENTJÁNOSI
HIVEK ADOMÁNYÁBÓL
2001**

A református egyházközség készítette a gyülekezet adományából. Az avató ünnepség 2001. szeptember 23-án volt. Az ünnepségen részt vett Borsi Zsigmond, a Bihari Egyházmegye esperese, Szilágyi Péter főgondnok, Batori Géza Bors község polgármestere, Lőrincz Lajos alpolgármester, a környékbeli egyházközségek képviselői, a magyarországi Ártándról jött vendégek. Az ünnepi istentiszteleten Csernák Béla, a bihari egyházközség lelkipásztora hirdetett ígét. Ezután Csomay Árpád helybeli lelkipásztor üdvözölte a megjelenteket és megköszönte mindazok munkáját, akik hozzájárultak az emlékmű felállításához. Dévai Nagy Kamilla és négy társának előadása után Batori Géza polgármester beszélt a turulmadár jelképéről, majd Szilágyi Péter főgondnok tartott beszédet. Csomay Árpád református lelkész emléklapetteket osztott ki. Ezt követően a résztvevők kivonultak a templom melletti emlékműhöz, ahol Borsi Zsigmond esperes beszéde után Csomay Árpád tiszteletes leleplezte az obeliszket. Az ünnepség a kultúrházban tartott szeretetvendégséggel ért véget.

Az adatokat gyűjtötte: *Dukrét Géza*

Az obeliszk
a templomkertben áll

A két bronztábla

SZÉKELYHÍD, SĂCUENI – BIHAR MEGYE

Millenniumi emlékmű

Az emlékmű Székelyhíd főterén, egy háromszög alakú park közepén található. A Partium, s Erdély egyetlen megmaradt turulmadaras millenniumi emlékműve.

Gránit obeliszk, mely egy 132 cm széles és 85 cm magas terméskőből rakott alapzaton nyugszik. Az oszlop magassága 330 cm, mely alapjánál 115 cm, csúcsánál 28 cm széles és hat részből áll. A bronzból készült turulmadár szárnyfeszítávolsága 130 cm, magassága a gömbbel együtt 60 cm, csőr- és farkvég közötti távolság 55 cm, a szájában tartott kard hossza 58 cm.

Felirata:

az obeliszk negyedik tömbjén: **MILLENNIUM**
896–1896

az obeliszk második tömbjén:

HELYREÁLLITVA KERESZTÉNY
EZREDÉVÜNK EMLÉKÉRE 1000–2000

Az emlékműt egy 565 cm átmérőjű betonlap veszi körül, szélein tizenkét darab, hatvan centiméteres vascső, láncokkal összekötve. A betonlapra négy oldalról lépcsők vezetnek fel. Az emlékműnek nagyon hányatott története van.

Székelyhíd a 19. század fordulóján az Érmellék központjának számított, járási központ volt, komoly anyagi potenciállal rendelkezett. Mindezeknek és az akkori városvezetés hazafias érzületének köszönhetően 1896. május 10-én, a millennium tiszteletére tartott díszközgyűlésen a következőket foglalják jegyzőkönyvbe:

Kivonat: 38 szám. Indítvány az ezredév ünnepének a képviselő testület jegyzőkönyvében való megörökítése iránt.

Szólásra jelentkezik Fényes Endre képviselő és nagyhatású, magas színvonalon álló beszédben vázolván a magyar nemzet ezeréves viszontagság- és dicsőségteljes történetének kimagaslóbb mozzanatait, következőleg fejezi be szónoklatát:

„E lélekemelő ünnepély alkalmából bátor vagyok indítványozni, hogy az európai nemzetek történetében páratlanul álló nagy nap

emléke, s mindazon intézkedések, melyeket városunk képviselő testülete, ezredéves fennállása évfordulójának méltóan való megünneplése és emlékeztetése tetele céljából tett, jegyzőkönyvbe iktassanak. Éljen a haza ! Éljen a király !”

E nagy határu beszédet követő éljenzés lecsendesülése után

Fándly József főjegyző pótlólag indítványozza, mondja ki a képviselő testület

1., Hogy Penkert Margit Urnőnek városunk szülöttének, ki a város díszszászljára a mai nap emlékére egy gyönyörű szalagot himezett,-köszönetét fejezi ki.

2., Hogy Fényes Endre képviselő mai beszédét egész terjedelmében jegyzőkönyvében megörökíti.

Végzés.

Székelyhíd város képviselő testülete hálát ad a Gondviselő Istennek ezer éven át a magyar nemzet iránt tanusított végtelen kegyelméért és kéri oltalmát az új ezredévbe lépett magyar hazára !-

3., Vonatkozással úgy az eddigi, mint a jelen alkalommal létesült megállapodásokra, magyar hazánk ezeréves fennállása alkalmából elhatározza, hogy:

a., Emlékfákat ültet.

b., 1896 év Május 10-én tartandó istenitiszteleteken és emlékbeszéden hálaadó szívvel részt vesz. Ugyanazon napon délután népünnepélyt tart.

c., A „Templomtér”-t „Zólyomi tér”-nek, a „Piac tér”-t „Árpád tér”-nek, és a Margitta utcának a templom és kápolna közötti részletét „Szént István tér”-nek nevezi el.

d., Az emlékfák területét bekerítetteti és közkereté alakítja át.

e., A város részére díszes lobogót szerez be.

f., Az Árpád téren emlékoszlopot emel.

g., Az ezredévi ünnepély és a d., alatti kerítés költségére 200 frtot, – az emlékoszlopra 500 frtot szavaz meg.-

h., Penkert Margit Urnőnek a város díszlobogójára készített remek zászlószalagért köszönetet szavaz, és arról jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.

i., Fényes Endre városi képviselő ur ünnepi szónoklatát egész terjedelmében jegyzőkönyvébe igtatja.

Kivonat hitelül ss aláírás képv.t.jegyző.

Székelyhíd központja 1903-ban,
a naggyvendéglő előtt látható az ezredévi emlékoszlop

A székelyhídi turulemlék
1916-ban

Fénykép a második bécsi döntés után
helyreállított ezredévi emlékműről,
baloldalt az uradalmi magtár látható

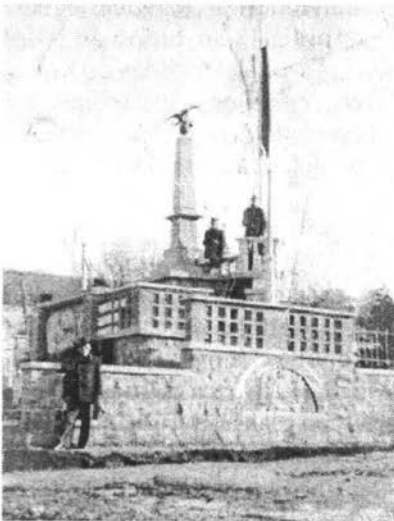
Székeslyuk
Országzászló, hősiek és ezredévi emlékmű

Képeslap 1941-ből az országzászló, hősi és ezredévi emlékműről

Az ezredévi emlékmű helyreállítási munkálatai a második bécsi döntés után

Fényképek 1941-ből

Az emlékműre megszavazott 500 Ft igen tekintélyes összegnek számított.

A korabeli megyei sajtó tudósítást közölt a székelyhídi kétnapos millenniumi ünnepségről. 1896. május 9-én a tanulóifjúságé volt a főszerep: a református és izraelita iskola, valamint Brém Jánosné leánynevelő intézetének növendékei hazafias dalokat énekelték és költeményeket szavaltak, „majd du. 2 órától az Ér vize mellett estig mulattak gyermeki jókedvvel”. 10-én a polgárság ünnepelt. 8 órától tartották a már említett millenniumi díszközgyűlést, melynek végzetével „megszólaltak a város harangjai és megdördültek a mozsárágyúk”. Ezután a római katolikus és a református templomban, valamint az Árpád téren folytatódott az ünneplés, délután pedig a „Malomszegezen szép ünnepély folyt le”.

A díszközgyűlés után tizenegy hónap múlva került sor az emlékmű felavatására. A Nagyvárad napilap 1897. március 31-én rövid hírben közli, hogy folyó év április 4-én leleplezik az ezredéves emlékoszlopot, április 8-án viszont arról ír, hogy az „ezredévi emlékszobor” leleplezési ünnepét április 11-ére halasztották, „melyet csak kedvező időjárás esetén tartanak meg”. Valószínűleg jó idő lehetett, mert az április 11-i szám közli, hogy „ma leleplezik le Székelyhídon az ezredévi emlékoszlopot”. Ugyanebben a napilapban április 13-án tudósítás jelent meg az ünnepségről. „Már korán reggel fel voltak lobogózva a házak. Az ünnepély de. 11 órakor kezdődött. A mintegy 1000 főből álló közösség nagy kört alkotott az Árpád-téren felállított, lepel alatt lévő oszlop körül. A képviselőtestület, az egyletek és az értelmiség a körön belül foglalt helyet”.

A Szózat és a Himnusz után ünnepi beszédek következtek, ezt követően „Fándly József városi főjegyző, mint az oszloplétesítő bizottság elnöke átadta az oszlopot magasztos szavak mellett Bokor István főbírónak. Ezután koszorúzás következett, majd a cigányzenekar és a dalárda műsora után „társebédre vonultak” a nagyfogadóba, „de künn az oszlop körül” a nép „egész estig járta a tüzes csárdás táncot”. Az emlékműről a tudósításban szűkszavúan csak annyi áll, hogy négy méter magas gránitkőből készült és díszes vaskerítés övezi. Turul-szoborról nem esik szó.

1903. november 19-ei postabélyegzővel ellátott képeslapon látható a központi nagyvendéglő (nagyfogadó), előtte jól kivehető a ková-

csoltvas kerítéssel körülvett gránit obeliszk, turulszobor nélkül. A képeslapon jól látható még a gyönyörű öntöttvas ártézi kút és a korabeli népviselet. (A képen látható fogadóban töltött három hetet Petőfi Sándor vándorszínészként).

A Székelyhídi Hírlap 1912. március 15-e megünnepléséről szóló cikkében ír az emlékműről is: „az ezredévi emlékoszlopnál a tűzoltó banda játszott”. Itt sem történik említés turulszoborról.

Az 1916. június 2-ai dátummal feladott, kitűnő minőségű, a székelyhídi „turul szobor”-ról készült színes képeslapon részleteiben látható a gránitoszlop csúcsán elhelyezett, csőrében szablyát szorító, földgömbre ereszkedő, kiterjesztett szárnyú, lefelé tekintő turulmadár. A központi szálloda felől fényképezték, ezért a szemközti járásbíróság épülete is látható a képen.

A fentiek alapján arra lehet következtetni, hogy az 1897-ben felavatott gránitoszlopra a turul bronzszobor csak később került fel, valamikor 1912 és 1916 között, így az emlékmű ekkor nyerte el végleges alakját. Felavatásától számított 105 éves történetében nyomon követhetjük a 20. század minden politikai változását. Megépítése után az emlékmű hat alkalommal ment át különböző változásokon. 1920-ban Trianon után, a második bécsi döntést (1940) követően kétszer, 1944-ben az orosz bejövétel után, majd 1989 decemberében és 2000. október 8-án. A turul-emlékmű sorsát 1941-ig csak idős emberek elbeszéléseiből, képeslapokból és fényképekből tudjuk rekonstruálni. Egy románul és magyarul feliratozott képeslapon, mely valószínűleg közvetlenül Trianon után készült, még látható a központi szálloda, de a turul emlékmű már nincs előtte

A gránitoszlopot a turulszobor nélkül az új adminisztráció a felsővárosi római katolikus kápolnából átalakított ortodox templom előtt állíttatta fel, azért, hogy díszítse a templom kertjét. A turul bronzszobrot Teberóczki Zsigmond, akkori kisbíró elrejtette a község-háza padlásán.

A második bécsi döntés után Halász József iskolaigazgató kezdeményezte a turul-emlékmű helyreállítását. Erről tudomást szerzett Teberóczki Zsigmond és átadta a szobrot.

A két világháború között lebontották a központi nagyvendéglőt, és helyébe felépítették a ma is létező ortodox templomot. Egy, a második bécsi döntés után készült képeslapon az ortodox templom

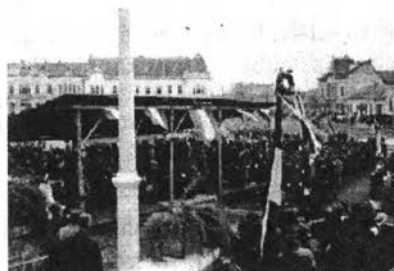
A frontharcosok díszszakasza az 1941-es emlékmű avatóján

Lelátó a nők számára az avató ünnepélyen

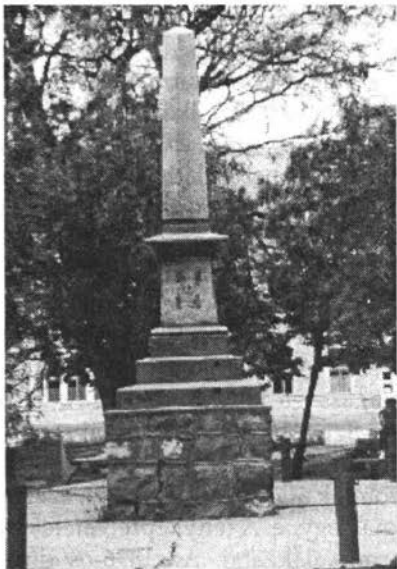
1941. október 25-én az emlékmű avatóján az emberek „ezrével álltak és várták az ünnepséget”

Lelátó a férfiak számára

A nagylétai fúvószenekar felvonulása az 1941. október 25-i avató ünnepségen

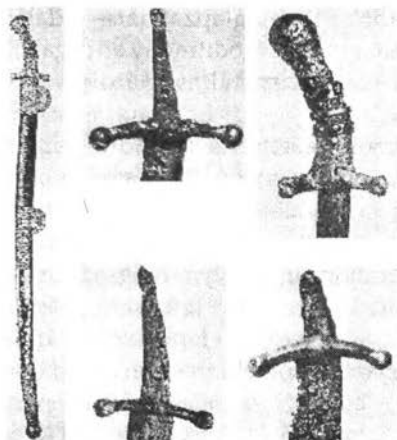
A millenniumi emlékmű jelképtelenül, elhanyagolt állapotban 1989–2000 között

A bronz turulmadár restaurálás előtt 2000 augusztusában

2000. október 6-án a gránitoszlop csúcsára felrögzítették a turulmadarat

„Attila kardja”-nak markolata
(Fettich Nándor nyomán)

előtt elmosódottan, de látható hátulnézetben a helyreállított emlékmű, viszont ugyan ebben az időben készült róla egy kitűnő fénykép. Az emlékoszlopot a szoborral együtt visszaállították, ekkor már nem veszi körül kerítés, viszont mögötte terméskőből készült félköríves fal épült.

A község vezetősége azonban esztétikailag ezt nem találta megfelelőnek, és az akkori nemzeti euforikus hangulatban elhatározta a lebontását, helyébe pedig egy kb. 4 méter magas impozáns emlékmű megépítését, mely magába foglalta az első világháborús hősi halottak emlékművét, az országzászlót és az ezredévi emlékművet.

Az emlékműegyüttesnél három szintet különböztethettünk meg. Az első szint terméskőből épült, melyre négy betonlépcsőn lehetett feljutni, peremét vaskorlát szegélyezte. A lépcsők a hősi halottak emléktábláihoz vezettek, melyek magassága kb. 1,5 m volt. Az alsó szint külső, bal oldalsó felületén Székelyhíd címerét ábrázoló dombormű található: a címerpajzs egyik lábával követ tartó őrdarut ábrázol, a címerkorona pedig a Zólyomiak átlőtt nyakú griffjét, ezeket a két oldalt elhelyezett girlandok fogják egybe. A fényképfelvételeken nehezen ismerhetők fel a dombormű alakzatai. Az 1896-os díszközgyűlés jegyzőkönyvi kivonatában, bár herardikailag kifogásolható, de jól látható rajz található Székelyhíd címeréről. A talapzaton még volt egy dombormű az uradalmi magtár felőli oldalán, amely a történelmi Magyarország térképét ábrázolta. A talapzat hátsó oldalán levő felirat arról tudósít, hogy készült a román erődítmény anyagából, vagyis a talapzat megépítésében felhasználták a Károly-vonal betonanyagát is.

Az első szintről két oldalt lépcsők vezettek a második szintre, melyeket kívülről, Debrecenből vásárolt dísztéglából készült korlát szegélyezett. Ez hátrafelé vaskorlátban folytatódott. A dísztéglakorlát középső oszlopán, mindkét oldalon egy-egy díszlámpa állott. A táblák fölött állott egy kb. 1,5 m magas dombormű, amely a magyar címert ábrázolta, amelyet két angyal fogott közre. Ezt a szintet terméskőoszlopok között elhelyezett vaskorlát szegélyezte. A lépcsőket határoló terméskőoszlop tetején egy-egy díszlámpa volt elhelyezve. A középső szint dombormű fölötti része szónoki emelvényként szolgált, az ezzel átellenes hátsó részből pedig az országzászló zászlórúdja indult ki és emelkedett a harmadik szinthez tartozó őrtállóhely fölé. A második szint közepéből emelkedett ki az ezredévi emlékoszlop, csúcsán a

turulszoborral. A gránitoszlop szónoki emelvény felé néző oldalán elmosódott felirat található, melyet részben sikerült kibetűzni: „Ledöntve..., visszaállítva 1941....”

A 84 éves Milotai János megtartotta emlékezetében azt a megzenésített verset, amelyet egy leánycsoport énekelt az emlékmű avató ünnepségén:

*Turul madár, sebes szárnyú
Átrepült az országon,
Megpillantott minden árnyat,-
Fülébe sirt minden bánat:
Kassa felett könnyhullások,
Késmárk felett búsulások,
Erdélyország közepében
Síró-rívó búsulások.
Turulmadár, szállj,
Sehol megse állj,
Vidd el a mi nemzetünknek,
Lesz még magyar nyár,
Lesz még kikelet
Kolozsvár felett
Ha elpusztul határainkon
A hollósereg.*

A gránitoszlop alapjának felső szintjén és mögötte helyezték el a dísztéglakorlással szegélyezett harmadik szintet, mely a díszőrség helye volt. Erre a szintre a félkörív alakú korlát bal oldalán lehetett feljutni egy vaslétra segítségével.

Az emlékmű építésekor nagyon sokan jelentkeztek közmunkára. Milotai János nyugdíjas kőművesnek iktatószámmal (216/940.) ellátott igazolása van arról, hogy „teljesítette hazafiúi kötelességét, egynapi kőműves munkát végezve az emlékmű visszaállításánál”. Gönczi Elek építész irányításával tizenkilenc kőműves és tíz ács vett részt az emlékmű építésén. Az anyagszállítás szekerekkel történt, szintén önkéntes munkában.

1941. október 25-én a Nagyvárad napilap arról tudósít, hogy „Ma avatják fel Székelyhídon az országzászló emlékművet.” „Az Érmellék központjában, Székelyhídon ma, vasárnap felemelő ünnepségek

keretében avatják fel a román erődök köveiből épített Országzászló emlékművét és a község világháborúban elesett hőseinek emléktábláját. Az emlékműbe beépítették azt a két évtizedig rejtve őrzött Turul szobrot is, amelyet a trianoni békeszerződés után egy éjszaka vandál kezekkel leromboltak.” 1941. október 27-én ugyanez a napilap részletesen beszámol az ünnepségről: „a székelyhídi lányok és asszonyok készítették el az Országzászlót, az emlékmű falára betűkkel bevésték a község 121 hősi halottjának a nevét is”, „már a kora reggeli órákban minden ház, minden üzlet ki volt lobogózva”. Délelőtt 10 óra után érkeztek meg a váradi előkelőségek. „Az ünnepség istentisztelettel kezdődött, úgy a református, mint a katolikus templomban”.

„Hat magyarruhás lány vitte a zászlót a templomba, akiket a frontharcosok díszszakasza követett. A templomban Schilli István vezetésével az alkalmi kórus énekszámokat adott elő.” Miután a zászlót megáldották, az ünnepi közönség az emlékmű köré vonult. Az előkelőségek számára két lelátót építettek, amelyet még be is fedtek, tekintettel az esős időjárásra. A lelátókhoz vezető úton a tűzharcosok álltak díszőrséget. „Szerencsére az idő kiderült és bágyadt őszi napfény ragyogta be a teret, ahol ezrével álltak és várták az ünnepséget.” Dél felé érkezett meg József királyi főherceg vonattal, az állomástól díszes négyes fogat hozta be az ünnepség színhelyére. „Fábry Sándor földbirtokos, mint az emlékmű bizottság elnöke üdvözölte” és felkérte az avató beszéd elmondására, melyet az Országzászló felhúzása követett: „Ötvenegy évvel ezelőtt mint fiatal hadnagy jártam itt édesapámmal, és most ne csodálkozzanak, ha nem tudom szavakkal kifejezni megihatottságomat... Az egész háborúban velem harcoltak Székelyhíd fiai, és igazi példáit adták a hősiességnek. S hogy itt olyan szépen egyesül a harc emléke az országzászlóval, azt hirdeti, hogy áldozat nélkül nincs dicsőség...”

„Bokor Sándor képviselő az Ereklýés és Országzászló Nagybizottsága nevében lelkesítő beszéddel vette át az emlékművet, majd egy székelyhídi levante hazafias verset szavalt, Bokor Imre törvénybíró pedig a község nevében beszélt és ígéretet tett az egész lakosság nevében, hogy hű őrei lesznek az emlékműnek”. „A székelyhídi Országzászló emlékmű díszes művészi talapzatát Bónis János tehetséges diószegi építész tervezte, aki a diószegi, ugyancsak feltűnően szép Országzászló emlékművet készítette”.

Az ünnepségre meghívták a nagylétei fúvós zenekart. Fennmaradt egy korabeli, nemzeti színű csíkkal keretezett meghívója, melyből bepillantást nyerhetünk a nap programjába. A Tolnai Világlapja fényképes, rövid hírben számolt be az emlékmű avatóról, az év november 12-ei számában.

Az orosz bejövetelet követő adminisztráció hamarosan eltávolította a turulszobrot, a gránitoszlop feliratozását és az országzászlót. Így megcsonkítva még néhány évig állt az emlékmű, majd a gránitoszlopot a község központi parkjába költöztették, ahol vörös csillagot és feliratot helyezve rá, szovjet emlékművé alakították. Az emlékművet ekkor vették körbe kör alakú betonlappal és helyezték el a tizenkét, hatvan centi magas csövet, összekötve láncokkal. A betonlap kultúrház felőli lépcsőjének mindkét oldalán két darab kb. két méter magas vascső volt elhelyezve, mely valószínűleg zászlótartóként szolgált. Az átalakított emlékmű körül október 25-én, a román hadsereg napja alkalmából a pionírok díszőrséget álltak és ünnepséget rendeztek.

Az emlékmű régi helyszínén maradt talapzatból szabadtéri színpadot alakítottak ki, és ott tartották a kommunista ünnepeket, melyek során többek között orosz, román és magyar néptáncokat adtak elő. A központban épült párházak építésekor az emlékmű maradványait felszámolták, a termésköveket beépítették azok alapjaiba.

A turul bronzszobrot 1962-ben néhai Szilágyi Lajos, a lakás-gazdálkodási vállalat akkori vezetője az intézmény padlásának hátsó részén elfalaztatta. 1964-ben az épület átalakítási munkálatai miatt a padlásnak a front felőli részén lett elfalazva. A szoborral kapcsolatos további információkat Farkas János (60 éves) és Elekes Mihály (47 éves), a lakás-gazdálkodási vállalat akkori festői nyújtották. 1979-ben a vállalat tetőjavítási munkálatait követően Elekes Mihály megtalálta a tetőcserepekkel letakart bronzszobrot és Dienes Béla, jelenleg albisi lakos segítségével lehozta a padlásról, majd az épület pincelejáratában lévő hosszú asztal alá rejtette. 1988 tavaszán, késő délután átadta a turulszobrot kollégájának, Farkas Jánosnak, aki sógorával, Bágyok Károllyal egy kisserével szállítottak el Farkas János portájára, ahol egy műhelyként is használt présház padlásán rejtették el a tűzfal és préselteszalma közé.

Az 1989-es forradalomnak szintén részese lett az emlékmű. Negruț Dumitru kezdeményezésére Șugar Ioan ortodox lelkész december 21-

én 18 órakor – tehát még a bukaresti események előtt – a temesváriakkal való szolidaritás jegyében meghúzatta a harangokat, ami akkor tiltott volt, imára és gyertyagyújtásra hívta a helybeli lakosságot, előbb a templomba, majd az emlékműhöz. Csaplár Attila vasmunkás szintén részt vett a szervezésben. Tizenöt személy gyűlt össze az emlékműnél. Az említett szervezőkön kívül ott volt: Ciufu Ciprian orvos, Ciufu Monica orvosnő, Negruț Anca orvosnő, Molnár Luminița fogorvosnő, Csaplár Angéla katolikus kántor, Csaplár Irén háztartásbeli, Békési Tibor gépészmérnök, ezenkívül öt vasmunkás: Kis András, Szabó Tibor, Kondora József, Serbán Mihály, Komsa Tibor. Nem sokkal a gyertyagyújtás után a kommunista hatalom rendőrei körbevették a parkot és az emlékművet. A helybeli rendőrfőnök Lupșe Ioan felszólította őket, hogy álljanak sorba és induljanak a rendőrségre, mert ha nem, akkor „a gyermekeik gyermekei is megemlegetik majd ezt a napot”. A rendőrök szétrugdosták a gyertyákat, volt akinek a kezét is összetaposták. Șugar Ioan lelkészt kihallgatták a rendőrségen, a többieknek azonban sikerült eltűnniük a kivilágítatlan utcákon. A következő napokban a lakosság egyhamar eltávolította a csillagot és a kommunista felírásokat az emlékműről, amely több mint egy évtizedig így is maradt jelképtelenül, elhanyagolt állapotban.

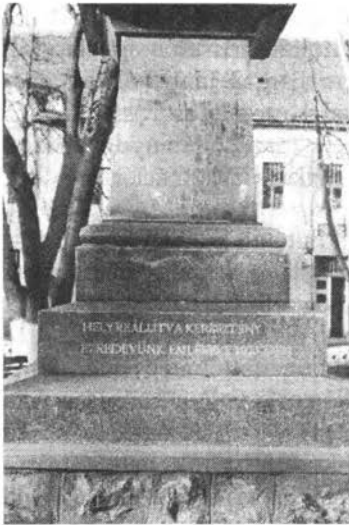
1999-ben Kéri Gáspár orvos, az emlékmű újraállításának főszervezője, Magyar István mészáros mestertől tudta meg, hogy a gránitoszlop csúcsán valamikor a turulmadár volt elhelyezve, de azt is mondta, hogy még korai lenne azt visszahelyezni. Nem sokkal később Szabó Ferenc, helybeli fényképész elhozta több régi képeslap fotókópiáját. Közöttük volt a turulszobrot ábrázoló képeslap, 1916-ból. Ezt követően indították be a turul-emlékmű visszaállításának procedúráját. Holczman Barna polgármester határozati javaslatot terjesztett be a tanácsulésen az ezredévi emlékmű eredeti, első világháború előtti állapotába történő visszaállítására, melyet a helyi tanács 2000. március 30-án egyhangúlag jóváhagyott. Az emlékmű ünnepélyes felavatását a VI. Ermelléki Ósz nevű, háromnapos községi rendezvényre időzítették, 2000. október 8-ára. Ez idő alatt meg kellett találni vagy újraöntetni a turulszobrot, továbbá elhelyeztetni a gránitoszlop feliratozását (az eredetit lekopácsolták), megerősíteni az emlékoszlop alapját. Legnagyobb gondot a bronzszobor okozta. A több hónapos keresgélés végül eredményre vezetett. A köztudatban úgy élt, hogy a

szobor megvan a községháza vagy a lakásgazdálkodási vállalat padlásán. Augusztus közepén Gyurcsik Zoltán, frissen megválasztott polgármester rábukkant a turulszoborra Farkas Jánosnál, aki már tudta, hogy keresik, de magyar üggyel kapcsolatos rossz tapasztalataiból kiindulva, eleinte bizalmatlan volt. Tatai Zoltán nyugalmazott mozigépész és Gavrucza Tibor református lelkész információi segítettek a felkutatásban.

Sajnos hiányos, de szerencsére kijavítható állapotban került elő a szobor: hiányzott a gömb, a jobb oldali láb és a szablya. A szobor üreges öntéssel készült, több darabból, mégpedig: láb, törzs, mindkét szárny két-két darabból, szablya, a földgömb pedig szintén két darabból. A részeket kónuszos bronzszegecsekkel rögzítették egymáshoz. A szobor belsejében hengervasból készült rögzítőszerkezet van, amely a földgömb belső részét áttörő nyúlvánnyal rögzül az oszlophoz. Az eredeti szobor összeállításakor az akkori készítőik belefúrtak a gránitoszlop csúcsába, forró ölmot öntöttek bele és ebbe nyomták bele a nyúlványt, amely miután kihűlt, tökéletesen rögzítette a bronzszobrot. Az orosz bejövetel utáni kéméletlen eltávolítás miatt leszakadt a földgömb és a jobb oldali láb.

A turulszobor hiányzó részeinek megformázását, valamint a gránitoszlop sérüléseinek kijavítását Anghel Julian nagyváradi szobrászművész végezte el. Részletes közelkép az eredeti szoborról nem készült, ezért a hiányzó szablya markolatának mintájául a honfoglalás kori szablyák közül „Attila kardja” szolgált. A szablya bronzcsavarral lett rögzítve a csórhöz, ahogy az eredetileg volt. A hiányzó jobb oldali láb megmintázásában segített a létező bal láb, a gömb megformázásában viszont elegendőnek bizonyult a szoborról készült képanyag. Az öntés Szilágyi Károly nagyváradi öntőmester munkája, aki saját jó minőségű anyagával javította fel, a nem egészen kifogástalan, gyűjtött anyagot. A gömb és a láb kéregöntéssel, a szablya pedig tömör öntéstechnikával készült. A munkálatok kivitelezéséhez a székelyhídi RMDSZ nyolcmillió lejes támogatást nyújtott. Restaurálás után, azért, hogy a bronzszobor felrögzíthető legyen, csavarmenetet kellett vágni az oszlop csúcsán megmaradt fémcsonkba, és ebbe belesavarták a gömb alsó részéből kibúvó vasnyúlványt, ami igen komoly, időigényes munka volt. A csavarmenetet előzőleg autókittel kenték be a jobb rögzítés céljából.

A millenniumi turul emlékmű feliratozása 2000. október 6-án

Dévai Nagy Kamilla az avatónnepegen

A református, katolikus és ortodox lelkész az emlékmű avatónnepegen, 2000. október 8-án

A megrepedezett terméskőalapot és a kör alakú betonoszlopot a hozzátartozó lépcsőkkel kijavították, a korlátot pedig felújították: a vascsövekre szépen esztergált fedelet rögzítettek és pótolták az ezeket összekötő láncokat. A környező virágoskertet és az emlékművet körülvevő összetört padokat kijavították. A két hosszú (2 m-es) vascsövet és az emlékművet körbeburjánzó tujaájakat eltávolították.

2001. október 8-án délután került sor az avatóünnepségre. E csodálatosan szép őszi napon szűknek bizonyult Székelyhíd főtere. Közel ezer székelyhídi lakos, meghívott vendég a környező településekről és Magyarországról, felemelő pillanatokot élt át. Jelen voltak egyházaink vezetői: Tempfli József római katolikus megyés püspök, Tőkés László református püspök, közéleti személyiségek: Rákóczi Lajos és Székely Ervin parlamenti képviselők, Jakabffy László, dr.Földes Béla, Szabó Ödön RMDSZ-tisztségviselők, Balogh Ferenc, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke, Magyarországról a Határon Túli Magyarok Hivatalát Bálint Pataki József képviselte. Először Gyurcsik Zoltán polgármester üdvözölte a megjelenteket, majd beszédet mondott Tőkés László püspök, Tempfli József püspök, Bálint Pataki József, Rákóczi Lajos, Balogh Ferenc és Sóki Béla, a helyi RMDSZ elnöke. Ezután Dukrét Géza, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság nevében díszoklevelet nyújtott át azoknak, akik tevékenységükkel hozzájárultak az emlékmű újraállításához. Gyurcsik Zoltán polgármester leleplezte az emlékművet, melyet a község lelkipásztorai, Gavrucza Tibor református, Dan Ciprian Antal ortodox és Kovács János római katolikus lelkészek felszenteltek és megáldottak.

A helybeliek nagy becsben tartják a turulmadaras emlékművet. Minden március 15-én itt fejeződik be 48-as dalokkal a fáklyás felvonulás. Az évente megrendezett Érmelléki Ősz többnapos rendezvényén megkoszorúzzák. 2001-ben a helybeli villanytelep vezetőjének, Balogh Józsefnek köszönhetően öt díszlámpa elhelyezésével megvalósult a műemlék megvilágítása.

Horja Gavril műépítész tervezte a helyreállítási munkálatokat. A terv magába foglalta a turulszobor és gránitobeliszk helyreállításán kívül a kör alakú betonoszlop, a korlát és a környezetnek az emlékműhöz illő átépítését. Sajnos ez utóbbiak anyagiak hiányában eddig még nem valósultak meg.

Melléklet:

MEGHIVÓ
Székelyhid község közönségének áldozatkészségéből emelt
Országzászló,
Hósi és Ezredévi emlékmű 1941. évi október hó 26-án tartandó
FELAVATÁSI ÜNNEPÉLYÉRE

AZ ÜNNEPÉLY SORRENDJE:

- 8 órakor: Ünnepi ébresztő, tartja a 25. m. kir. honv. gyalogezred zenekara.
- 9,30 " Ref. istentisztelet, ennek keretében az Országzászló megáldása.
- 10,30 " Róm. Kath. szentmise keretében az Országzászló megszentelése.
- 11,45 " A közönség a helyét az emlékmű körül elfoglalja.
- 11,54 " József főherceg tábornagy úr Ő kir. fensége vonata megérkezik Székelyhid pályaudvarára, ahol a katonai, csendőri alakulatok parancsnokai és a polgári hatóságok nevében a járás főszolgabírája jelentkezik.
- 11,56 " Dr. Cziffra Kálmán Biharvármegye főispánja üdvözlí Ő kir. fenségét.
- 12 " Ő kir. fensége és kísérete fogatokba száll és az ünnepély helyszínére megy.
- 12,10 " 1. Ő kir. fensége fogata megérkezik, a katonazenekar a Himnuszot játssza, Ő kir. fensége a levente díszszázad arcéle előtt ellép, mely után a díszemlényen a részére fenntartott helyet, kíséretével együtt elfoglalja.
2. Ő kir. fenségét Fábry Sándor földbirtokos, mint az emlékmű bizottság elnöke felkéri az avatóbeszéd megtartására.
3. József főherceg tábornagy úr Ő kir. fensége avatóbeszédét tartja, mely közben az Országzászlót az árbóc csúcsáig felvonják és azt egy perc után félárbórcra eresztik vissza. A zászló felvonásaalatt a katonazenekar a „Magyar Hiszekegyet” játssza. Az avató-beszéd befejeztével Ő. kir. fensége koszorúját az emlékművön elhelyezi.
4. Énekszám. Előadja a helybeli dalárda.
5. Ünnepi beszéd. Tartja az Éreklyés Országzászló Nagybizottság kiküldöttje.
6. Szavalat. Tartja egy székelyhídi levente.
7. Bokor Imre székelyhídi lakos, törvénybíró a község nevében az emlékművet megőrzés és gondozásra átveszi.
8. Koszorúk elhelyezése az emlékművön megállapított sorrendben.
9. Díszelvonulás.

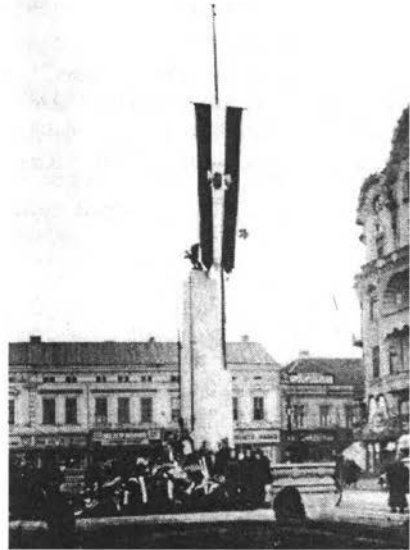
Ő kir. fensége volt katonái közé megy, akik külön csoportban gyülekeznek, fogadják és üdvözik Ő kir. fenségét. – Ezután a megjelent előkelőségek és meghívottak együttes ebédre gyűlnek össze a vendéglő nagytermében.

Megjelenés: Díszmagyar vagy fekete ünneplő.

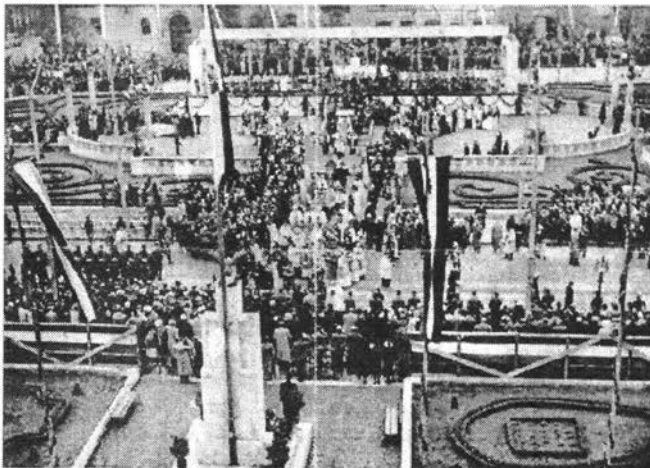
Adatközlők 2001-ben: Tatai Zoltán 74 éves, Szabó Ferenc 74 éves, Lengyel Béla 82 éves, Nánási Zoltán, Horváth László, Szilágyi Éva, Borbély Béla, Bakó Ida, Mészáros Dániel, Kulcsár Erzsébet, Szilágyi Ágnes, Szabó László 65 éves, Szabó Imre 72 éves, Szilágyi Zoltán 56 éves, Farkas János 60 éves, Elekes Mihály 47 éves, Gavrucza Tibor, Gebán Zoltán 61 éves, Magyar István.

Az adatokat gyűjtötte: *Kéri Gáspár* székelyhídi orvos

NAGYVÁRAD, ORADEA, GROSSWARDEIN – BIHAR MEGYE

Az országzászló Nagyváradon

A Szent Jobb megérkezik a Szent László térre, 1942. május 3-án

ÉLESD, ALEŞD – BIHAR MEGYE

Zászlótartó, az 1943–44-es években épült

Beküldte: *Deák József*
A fényképet édesapja, *Deák Gyula* készítette

MAROSBORSA, (BERZOVA), BÂRZAVA – ARAD MEGYE

Világháborús emlékmű

A falu központjában található a mintegy három méter magas, fehér kőből készült obeliszk. Tetején, egy földgömbön, kiterjesztett szárnyú turulmadár (?) található. Felirata: EROII, alul PRO PATRIA, alatta: 1914–1919.

Az emlékmű hátsó részén a következő szöveg áll:

Acest monument ridicat în anul 1932 pe cheltuiala corului vocal bisericesc ortodox-român din Bârzava, aprobat de Cultul Eroilor Comitetul Central București cu No 652/1932. Comitetul Corului

Magyarul: *Ezt az emlékművet 1932-ben emelték a berzovai román görögkeleti egyházi kórus költségén, a Hősök Kultusza Bukaresti Központi Bizottsága 652/1932 sz. jóváhagyásával. A Kórus Bizottsága.*

Az emlékművet az első világháborúban, az osztrák–magyar hadseregben elesett berzovai férfiak tiszteletére emelték. A három márványlapon összesen 71 név szerepel, túlnyomó többségben románok, de akad közöttük magyar és zsidó is: Erdős Béla, Grósz Móric, Schwartz Leopold.

Az emlékmű elejére erősítették a második világháborúban elesettek névsorát is.

Az emlékművet kőoszlopokhoz erősített vaslánc védi.

Az adatokat gyűjtötte: *Ujj János* történész

ZILAH, ZALÁU, WALTENBERG – SZILÁGY MEGYE

Tuhutum vezér emlékoszlopa

A millenniumi emlékmű, a zilahiak szóhasználata szerint a Turul, a Wesselényi-szoborral párhuzamosan készült. Felállítására az időközben meghalt Szikszairól elnevezett parkot jelölték meg, amely a Kraszna utca elején volt – ma 1989. December 22. u. Az akkoriban fásított park a Törvényszéki Palota, a börtön épülete és az utca elejét átszelő Pálvár pataka közötti térség. Mára a gesztenyefákat kivágták és kocsiparkolóként használják.

Az emlékmű háromlépcsőzetes obeliszk volt. Magassága kb. 3,50–4 méter, anyaga cement, kő és bronz. Az első szintet a másodikkal keresztbe tett lándzsákon nyugvó, aranyozott lókoponyák kötötték össze. A harmadik szint maga az obeliszk, amelynek mind a négy oldalán rovásírással készült szöveg állt. A kő felső részét kerekenfutó keskeny fríz díszítette: a szemközti oldalon Tuhutum vezér katonáival, amint földbe üti lándzsáját, jelezvén a föld elfoglalását, kétoldalt a honfoglaló magyarok megjelenítése, a hátsó frízen magyaros ornamentika volt. Az obeliszk tetején állott a szent madár, a bronzba öntött turul.

Közel száz éve – 1902. szeptember 18. –, hogy a Szilágyság országos eseményre készült. Ünnepi díszbe öltözött a vármegye központja, Zilah. Aki csak tehette, különjáratú vonatokon, kocsikon, szekéren vagy éppen gyalog igyekezett eljutni a szoboravató-ünnepségre. Bár a Wesselényi Miklós emlékének állítandó szobor híre háttérbe szorította a millenniumi emlékműnek, a turulnak leleplezési eseményét, jelentősége mégis nagy volt, ugyanis ez volt a Szilágyságban az első, igaz egy kicsit megkésve, amelyet a honfoglalás ezer éves emlékének állítottak. Alkotója sem akárki, maga Fadrusz János. Így lett Zilah egyetlen olyan erdélyi város, ahol két Fadrusz-műben is gyönyörködhettünk.

Próbáljuk meg időrendben követni az eseményeket.

1891. októberében a vármegyei közgyűlés kimondja és megalakítja a szoborbizottságot, elnökének Szikszai Lajos alispánt választották meg. Ennek a bizottságnak volt a feladata a Wesselényi Miklósnak állítandó szobor ügyének intézése. 1896-ban a Szilágyság vármegye törvényhatósági bizottságának millenniumot ünneplő közgyűlésén

Szikszaai a magyar állam ezer éves fennállásáról tartott igen értékes előadásában foglalkozik e történelmi esemény tárgyi megjelenítésének gondolatával, illetve egy emlékmű állításával.

A szoborbizottság 1896. augusztus első napjaiban köti meg a szerződést Fadrusz Jánossal a Wesselényi-szobor elkészítésére. A szerződésben szó van a millenniumi emlékműről, a turulról is, annak 10. pontja így szól: „Magára vállalja Fadrusz János a vármegye Zilah városi millénniumi emlékkövének tervezését s miután erre nagyon kevés pénz áll rendelkezésre, az emlékkő témája a szobrászt igen érdekli, tehát megelégszik ezen munka kivitelével járó élvezettel és díj nélkül vállalja el az emlékkő-minta elkészítését és a piacon való fölállítását, a fölmerülő kiviteli költségeket pedig Szilágy vármegye közvetlen az illető mesterembereknek fogja fizetni.”

Hogy mennyire foglalkoztatta Fadruszt a pogányoltárként is emlegetett turul témája, azt egy leveléből tudjuk meg: „ Ahogy a Tuhutum-emlékkel elkészültem, úgy gondoltam, legjobb lesz a Névtelen jegyző krónikájának ama szavait vésetni a kőbe, amelyek Tuhutumnak a Meszesen való átkeléséről szólnak. Kerestem tehát olyan ódon betűformákat, amelyek legjobban illenének e régi történethez. Kerestetemben akadtam rá Király Pál ősmagyar írás-gyűjteményére és a Karacsay-kódex gyönyörűséges régi hegedős-énekeire. Ezek közül hatot választottam a kis pogány-szobor oldalaira: egy éneket Tuhutumról, egy imát Istenhez és Kádár táltos könyörgéseit a tűzhez, vízhez, földhöz és a levegő-éghez. Olvastam, olvastam őket és, mondhatom, vajmi ritkán voltam olyan boldog életemben, mint azon a napon...”

A Karacsay-kódexből vett hat éneket – Erdélyről, Istenről, Tűzről, Földről, Vízről és Levegő-égről a Temes megyében, Omoron lakó földműves, Tar Mihály és fia, István írták át rovásírásra.

Első ének (Erdélyről)

*Halgass fiam öreg hegedüstül régi éneket, kit Erdélrül éneklek.
Magyarok nagy régen Szcitiábúl közül el-eredének,
Száz nyolc ágon le-ültek Donlónél, de onnat-is el-keleének,
(mint-) Hogy Turul intire ¹ Álmos fejedelem mondotta: nem ez helenk; ² ott van
Átila örökiben nagy legelet ³ bőviben, havas hegyeken túlnan,
Kírül-is táltosoktúl, apáitoktúl hallottatok mend-anyan.⁴*

El-meg-indúlnak Turul vezettével. Tuhutum emegzék⁵ vala.
 Hallotta szép-atytyátúl: ottan nagy havasok alatt völben szék,⁶
 Kiben meg-maradának ő ágának népi, a hogyan el-távozék
 Több⁷ még régi Szcitiába, hogy hunnat gyűtt vala.
 Azért, hogy⁸ hegyeken át-kelnének, népe eleinek így szóla:
 Keressük mű águnk népit havasok alatt. Kit mon⁹ javasolták vala-
 Ő ágának elei.¹⁰ El-be-indultanak rakonok¹¹ szék-heleibe;
 Lelik ott szép rakonaikot; marattanak egyembe;¹²
 Nevezik Tuhutumot fő-vajdának mindenek nagy örültire.
 Mend szereti vala, (mint-) hogy erős vitéz vala,
 Mend-is védheti vala, hada ig¹³ sok, nagy népe vala.
 Ezen-képen lén¹⁴ Tuhutum erdéli vajda.

¹ intésére; ² helyünk; ³ legelő; ⁴ mindannyian; ⁵ emlékezők; ⁶ völgyben szék, lakóhely; ⁷ a többi; ⁸ a mint, miKor; ⁹ a mi mond; ¹⁰ fő emberei; ¹¹ rokonok; ¹² egyetemben, együtt; ¹³ igen; ¹⁴ lón, lett.

Második ének (Istenről)

Kádár táltos Istent imágya:
 Te vagy mindenek ős élet-fája,
 Te izó tűz örök forata,¹
 Kiből erőd mendet² alkota,
 Kiért tűnik-tetik³ mendben
 Féji⁴ lángod, kiből minden terem,
 Kitől Ármány éjele renen,⁵
 Kihez tér a világon minden.
 Mendnek vagy kezdete, bünge,⁶ alylya,
 Mindennek benned meg-álatya.⁷
 Mendet ősi erőd mozgat,
 Mendet örök jószágod nyuktat.
 Te szemed egész világot látya,
 Miattad⁸ van ő kormányzatya.

Benned észnek,lelknek forrása,
 Miattad Ármány fogyatkozása.
 Engedd műelkettét,⁹ hogy a
 Világ innet is tanúlylya,
 Vagyon júra, roszra szabagya,¹⁰
 Rosztúl távozózzék, jót gyámolylya.
 A te szabad voltod szellete¹¹
 Az egész világot flette,¹²
 Öröktől örökké fleti
 Ez ős lelkednek leheleti,
 Ki mendet kör-leng.¹³ mendet éltet,
 Kit semmi erő meg nem szűnet,
 Mert örök erődnek szülötte,
 Imádunk a hányan¹⁴ érette.

¹ forrása; ² mindent; ³ tűnik-tétszik, fel- és eltűnik (véggépen elavúlt); ⁴ fényi; ⁵ talán: retten, elretten; ⁶ tetőpont, zenit; ⁷ megállás, megállapodás; ⁸ általad; ⁹ művelkedését, cselekvését; ¹⁰ szabadsága; ¹¹ szelleme; ¹² ihlette; ¹³ körüleng; ¹⁴ mindnyájan.

Harmadik ének (Tűzről)

Kádár tüzet tiszteli *vala* :
 Tűz, mindennek kezdő hajnala,
 Tűled erett az egész világ,
 Örök élet fájában tű s ág
 A nap törő-tinő¹ arczád.
 Vesz éjelnek ármánya e miatt.
 Nap-Istennek ősz örök képe.
 Te attál éltet világ-bele.
 Ring² *vala* erődnek hatalma,
 Ottan erett támat³ hajnala.
 Fölt⁴ föld, foratában indula,
 (de) Nem ér madas⁵ tájra, mar⁶ alba.⁷
 Lángod szíja föld lebegőjét.
 Hog kit⁸ in⁹ szelletté élmét,¹⁰
 Élven erődöt ereti¹¹ szét,
 Minden álat érzi érdekét.¹²

A lelketlen szellők lelkesztek¹³
 Lángottúl; kör-leptek,¹⁴ megszerettek,
 Szana szálltak ílett¹⁵ szárnyakon,
 llettek mendet a világon.
 S így te nyilaidat eresztéd,
 Nyilaid keltek hét
 Csillad fejire,¹⁶ kiktül keltéd
 Kus¹⁷ hét szol¹⁸ nemzetét.
 - Tarcsa bódog Isten kedvibe!¹⁹
 Szól tűz: tűn, el-tűn mend a bennen.
 Úgyan²⁰ a földön, mint a menyben,
 El-enyészik, de el nem veszen.
 Kus az én népem, el se enyésztem.

¹ előtörő és eltűnő; ² talán: megreng, megmozdul; ³ támadat, napkelet; ⁴ forrongott; ⁵ magas; ⁶ marad; ⁷ alatt, lent, a földön; ⁸ a melyet; ⁹ talán: élő, eleven; ¹⁰ elevenit; ¹¹ valószínűleg: eredtet, indítja; ¹² érintését, hatását (a nép ma is vesszővel érdeklí a megfenyítendő gyermekeket); ¹³ meg legenültek, vagy származtak (mint Arany Toldijában is: „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom”.); ¹⁴ körüllebegtek; ¹⁵ ihlett, ihletett; ¹⁶ fényire; ¹⁷ a Karacsay-kod. mondái mindenütt Kust (Chust) nevezik a magyarok ősapjának; ¹⁸ egészen elavult; talán: fényes, ragyogó; ¹⁹ kegyében, kegyelmében; ²⁰ úgy.

Negyedik ének (Földről)

Kádár tiszteli földet énekben.
 Szól föld: Vagyok föld, hogy ki föltem,
 Még-is fölök leg-es-leg-belsőmben,
 Tűzemet onnat menybe eretem.
 Rémetegesség¹ fogja szíven
 Kádárt. Hogy madas ormokra nézen,
 Látja, onnat sokas tűz árad :
 Félti szép menyit² kék árját.³

Szól föld: hiut⁴ rémeteg Kádár !
 Nem látod, tengerbe fol minden ár,
 Még se mehet fölleb partjánál ?
 Úgy nem én tűzem nap lángjánál.
 Borúl arczára Kádár táltos.
 Tüszteességet mond alázatot⁵
 Földnek, tűznek, víznek, lebegőégnek.
 Dücsőségit énneklí Istennek.

¹ réműlet; ² mennyei; ³ égbolt; ⁴ hiú, balgatag; ⁵ alázatosan.

Ötödik ének (Vízről)

<i>Kádár tiszteli vizet, dúdolván.</i>	<i>Az ég-is csak tükrömbé látya,</i>
<i>Szól víz: Vagyok víz viczkándoznál,</i>	<i>Minő kerek és kék íratya.⁶</i>
<i>Vidúl föld; a hun közel jár,</i>	<i>Kádár látya vízbe orczáját</i>
<i>Fokadnak tüsti¹ pila² virágok;</i>	<i>Napnak, egész környetnek⁷ íratát,</i>
<i>A hunnat távozom, nem maradnak</i>	<i>Látya ég kükülő⁸ szománczát</i>
<i>Szott³ virágok, csacsó madarak;</i>	<i>És vizet tisztelve igyen kát.⁹</i>
<i>Menden kopár pusztasággá lesz,</i>	<i>- Te vagy madas ég ékes testvére,</i>
<i>El-távozik minden élet, menden⁴ nesz.</i>	<i>Te világnak féjes tüköre,</i>
<i>A hun vagyok, viharkit⁵ újítok,</i>	<i>Te menden álat éltetője,</i>
<i>Viczkándozó léptemmel vidítok.</i>	<i>Te Víz, légy tisztelve mend örökre!</i>

¹ tüstént; ² alkalmasint: színes, kecses; ³ talán azonos a már említett szol elavúlt szóval (vagy: aszott ?); ⁴ minden és menden alakok egyaránt előfordulnak; ⁵ viharként; ⁶ rajz, kép, alak; ⁷ környék, környezet; ⁸ kékülő vagy kéklő; ⁹ kiált.

Hatodik ének (Lebegő-égről)

<i>Kádár táltos tisztelete lebegőt,¹</i>	<i>Való bizon, te vagy mendennek</i>
<i>Dicséretére igyen énekölt :</i>	<i>Élemítője. Dicsérjenek</i>
<i>Lebegő-ég, ki be-töltöd eget,</i>	<i>Téged mindenkit⁶ az emberek.</i>
<i>Kör-lebeged egész kerek földet,</i>	<i>Hogy ki vagy ők élemítőjek.</i>
<i>Te acz² mennyi testeknek³ lelket,</i>	<i>- Teczik ének lebegő-égnek,</i>
<i>Hogy alrul büngön elé-keringnek,</i>	<i>Széles világon kedvesen izeg :</i>
<i>Világot adnak szemeinknek,</i>	<i>Tehát minden álatot indít,</i>
<i>Győzői Ármány sötétletinek.</i>	<i>Halatya⁷ mend ő dicséretit.</i>
<i>Gyalló⁴ ember-is te tüled lelkezik,</i>	
<i>Örök Istenig emelkedik,</i>	
<i>Ős nagy szellelivel egyesülen,⁵</i>	
<i>Véges álatból lesz végtelen.</i>	

¹ az eredeti kéziratban hibásan: legőt; ² adsz; ³ égi testeknek; ⁴ gyarló egyesül, régies *n* raggal; ⁶ mindenként, mindnyájan; ⁷ hallatja..

Fadrusz János mindkét művének felavatása 1902. szeptember 18-án volt. Először a Wesselényi-szoborról hullott le a lepel, majd az ünnepelő közönség átvonult a Szikszai-parkba. Az ünnepséget a zilahi

Dalkör nyitotta meg a Himnusz eléneklésével. Ezt követte Kincs Gyula református kollégiumi igazgató emlékmű-avató beszéde, aki a turulra utalva így zárja mondandóját: „Ne is adja az Isten, hogy még egyszer szárnyra kelljen kelned – új hazába vezetni a magyart!” A beszéd után Zilah város közönsége nevében Csetnek István városi képviselő koszorúzta meg az emlékművet. A Dalkör előadásában a Szózat eléneklésével zárult az ünnepség.

A vármegyeház udvarán felállított sátorban közel háromszáz vendég vett részt a díszében, köztük az ünnepelt Fadrusz János és felesége. Este a Vigadóban díszelőadás volt. Kezdődött a zenekar (melynek Balázs Árpád nótaszerző is tagja volt) nyitányával, majd Kerekes Ernő kollégiumi tanár előadásában elhangzott László Andor Wesselényi szobránál című ódája. A kolozsvári Nemzeti Színház művészei Széchy Mária című történelmi színmű előadásával emelték az est fényét. A vármegyeház dísztermében este kezdődött a „vármegyebál”, a kolozsvári honvédzenekarnak és Rác György zilahi népzenekarának kitűnő zenéjére táncoltak a résztvevők

A zilahiak nagyrabecsülését és háláját fejezi ki a város képviselőtestületének 1902. október 21-én hozott határozata, mely szerint Fadrusz Jánost Zilah díszpolgárává avatták.

Az említett Fadrusz-levélnek befejező mondata ez volt: „Álljon ez oszlop s őrizze meg rajta a fölírásokat az idő és a kegyelet sok-sok századon át!” A művész és mindannyiunk óhajából az idő nagyon rövidnek bizonyult, mert az emlékmű fennállását nem mérhetjük századokban, csupán évtizedekben. A kegyelet az, ami ott él minden zilahi magyar szívében. A turult sajátunknak, nemzeti szimbólumunknak tekintettük. 1968 közepén, egy éjszaka leple alatt, a rendszer kiszolgálói katonákkal szétverették az emlékművet. A zilahiak kétségbeesve próbálták legalább a turult megmenteni, de minden erőfeszítés sikertelen maradt. A biztonsági szervek pincéjébe került, ahonnan nyomtalanul eltűnt.

A Tuhutum vezér emlékoszlopa
a turulmadárral

A relief

Az ünnepélyes avatás

Melléklet:

KINCS GYULA BESZÉDE

Csak néhány perce, hogy kegyeletünk fölszentelte a hazafiúi hálaadósság önként leróvott filléreiből alig néhány lépésnyi távolságban emelkedő szobrát a nagynak, a dicsőnek, ki – mint Curtius a római fórumon támadt nyílásba – önmagát vetette a két magyar haza közt az idő korhasztó hatásától megnyílt szakadékba s az állam- és nemzetegységnek minden egyéb elé, minden egyéb fölé helyezett érdekében magába vitte abba forrasztó anyagul, ami a hazának legdrágább: a lángoló hazaszeretetet, törhetetlen erélyt, rettenthetetlen bátorságot, szent lelkesedést, bölcsességet.

Hála érte néked, mindenható Gondviselés, hogy amint a római fórum nyílása bezárult, a nagyszerű áldozattól újra összeforrt a két magyar haza is és ő, ki e magasztos célért vagyónát, testi épségét, életét, mindenét kész volt áldozatul hozni, legalább lelki szemével gyönyörködhetett ebben az összeforradásban.

A két magyar hazát ezer év leforgása alatt kétszer látta a nemzet egyesülni s e vidék, e város büszke lehet reá, hogy az egyesítés ünnepélyes, ne mondjam: hivatalos proklamálása mind a kétszer itt történt meg. Wesselényi az unió nagy munkáját a Partium visszacsatolásával itt fejezte be s azelőtt ezer évvel Tuhutum itt határozta el, hogy Erdélyt Magyarországhoz hódítja, – amint azt Béla király névtelen jegyzője följegyezte.

Mert nem habozom bevallani, hogy nemzeti egész életünk a legnevezetesebb eseményének, a honfoglalásnak történetére a legelfogadhatóbbnak mégis csak e prózában író epikusunk előadását tartom. Tudom ugyan, hogy abban a dolog természeténél fogva van elég naivság, sőt tévedés is, de újabkori történetíróink minden szellemes egybevetése és okoskodása sem bír meggyőzni arról, hogy a külföldi források e tekintetben föltétlenül megbízhatóbbak volnának...

No hiszen csak az kellene nekünk, hogy a mai magyarokat ezer év múlva a külföldiek feljegyzései alapján bírálják meg!?

A névtelen jegyző felfogását tette magáévá vármegyénknek az a derék, a magyarságért rajongó, tudós fia is, kinek agyában legelőször fogamzott meg a gondolat, hogy a honfoglalás dicső tényét nemcsak

méltó, hanem kötelességszerű is volna e helyen megörökíteni. Övé annyi más mellett ez az érdem is és annak elismerésül nevezük el e teret, tisztelt közönség, ez ünnepélyes alkalommal az ő nevéről Szikszai-parknak .(általános helyeslés).

És a művész, kit Isten az ő jó kedvében az új eszmék, meglepően eredeti koncepciók oly nagy bőséggel áldott meg s kinek műveiben a magyar Génusz egyre tündöklőbb alakot ölt, azt a gondolatot ennek a történelmi felfogásnak az alapján örökítette meg és fejezte ki eddig páratlanul álló formában, magasan járó költészettel, de egyszersmind nemzetünknek már abban a korban is létező műveltségét igazoló komoly bizonyítékokkal.

Az ő lelkesedésének, önzetlen fáradásának, munkájának köszönhetjük azon kívül első sorban, hogy ama napon, melyen az unió legnagyobb bajnokának szobrát lelepleztük, régi adósságunkat is róhattuk: a honfoglalás ama nevezetes epizódjának emlékét állíthattunk.

Az emlék, ím, itt áll ! (A lepel lehull).

Nevezük pogány oltárnak. Oltárnak, mert eredeti magyar nevét már nem is tudjuk. Az új vallás, mellyel őseink a régít föl kellett cserélniük, a szeretet szent nevében tűzzel, vassal s a tűznél és vasnál pusztítóbb törvényekkel írott mindent, ami a régire emlékeztetett, nem kímélte a magyar elnevezéseket sem.

Ez az oltárkő annak emlékét őrzi itt, hogy Tuhutum, midőn fiával, Horkával és seregével ide érkezett s a honfoglalás munkáját kelet felé befejezettnek hitte, ősi vallásos szokás szerint itt mutatott be hálaadó áldozatot a magyarok Istenének, bizonyára a Meszes ormán, egy nagyobbserű kőszikla mellett, minthogy áldozati helyekül a pogány magyarok leginkább kősziklákat választottak.

A dárdákon nyugvó lókoponyák, az áldozás és utána következő áldomás maradványai azt mutatják, hogy a hadistennek lovat áldoztak, amely állat a magyarnak legbecsesebb, legkedvesebb vagyona, elválhatatlan társa volt. A koponyák megaranyozása – az aranyozás szintén ősi szokás – azt jelenti, hogy az áldozatok e különben is legelőkelőbb nemének értékét az alkalom- és hálájuk nagyságához mérten fokozni kívánták.

A homlokzat reliefjében az a jelenet van megörökítve, mikor a magyar sereg megérkezik s Tuhutum lováról leszállván lándzsáját a

földbe üti jeléül annak, hogy e helyet elfoglalta. A két oldal reliejai az akkori kor szobrászati ízlésének megfelelő primitív módon a magyarokat mutatja be, mint harcosokat s mint nomád népet. A hátulsó relief egyszerű magyar ornamentum.

Igen, magyar ornamentum, amelyet a magyarok őshazájukból hoztak s amely bizonyítja, hogy ez irányban is fejlett kultúrával, nemzeti egyéniséggel bírtak s éppen nem voltak olyan míveletlen barbárok, amilyeneknek az idegen eredetű barát krónikások szerették őket feltüntetni.

De van ez emléken még egyéb is, ami ősmíveltségünket még erősebben bizonyítja, ami kiváló érdekességénél, irodalmi és műveltség-történelmi fontosságánál fogva tán legkimagaslóbb motívuma az egész szoborműnek.

Méltóztatnak látni rajta egész körül az ősmagyar, az úgynevezett hun-székely rovás-írás.

Ez írások tartalma elül egy krónikás elbeszélés Tuhutumról, aki szépapjától hallván, hogy Erdélyben a havasok alatt Attila maradékai lagnak, a turul vezetése mellett megindult, az ősi örökséget meghódította s annak vajdájává lett. jobbról és balról Kádár táltos könyörgése a tűzhöz, földhöz, vízhez és levegőhöz, a négy alapelemhez, hátsó lapon az Istenhez.

Ez imák oly fenséges szépek, magyarságuk szavakban, mondat-szerkesztésben oly mintaszerű, alakjuk oly mesteri, hogy párjukat újabb irodalmunkban sem találjuk s ha feltaláljuk, nem találjuk meg pompás régies zamatukat.

Mindezek miatt gyanúba is vették az eredetét ama kódexnek, amelyből másolva vannak s valószínű is, hogy legjobb esetben a XVI. századból valók. Annyi azonban bizonyos, hogy mindannyit igazi pogány magyar szellem lengi át.

A fő azonban nem is a tartalmuk, hanem az, hogy ugyanazokkal a jegyekkel vannak írva, amelyeket egykor őseink használtak s ezzel ama sokat vitatott kérdésre, volt-e hun-székely írás, avagy nem, meg van adva a felelet: nem csak volt, hanem van is.

Egy tudósunk, ki e kérdéssel foglalkozik, történetesen megtudta, hogy Omoron, Temes vármegyében, él két egyszerű földműves ember, Tar Mihály uram és fia, István, kik családi hagyományképen ma is rovással írnak. Erre levelet írt rovás-írással az apának s az rovás-

írással felelt – kétségtelen bizonyítékául annak, hogy a rovás-írás népünk közt máig is él s hogy tudósaink eddig mindenütt kereskedtek, csak ott, ahol kellett volna, a nép között nem.

Ezt hallva jött az emlékmű alkotójának, Fadrusz mesternek, az a szerencsés ötlete, hogy a pogány könyörgéseket a két Tar írásjegyei után metszesse föl a pogány oltárra.

Kell-e hát több bizonyíték, mint ez a kőbe vésett, ércbe öntött darab magyar mythológia, ez a darab mívelődéstörténelem – arra , hogy őseink kultúrát hoztak ide ?

Igaz, hogy ezt a kultúrát nemzeti egyéniségünk nagy kárára mással cseréltük föl, – ám csak az ősi erények maradjanak meg köztünk firól-fira úgy, mint a rovás-írás a Tar nemzetségben.

Akkor te, szép Turul, őseink szent madara, tovább gubbaszkodhatol ez emlék fölött az idők végéig!

Ne adja Isten, hogy még egyszer szárnyra kelljen kelned – új hazába vezetni a magyart!”

Az adatokat gyűjtötte és a fényképeket készítette:

Lakóné Hegyi Éva

Könyvészet :

Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*. II. és IV. kötet

Kapus Sámuel: *Emlékkönyv a nagy Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának leleplezési ünnepségéről*. 1903.

Szilágy – Szilágy vármegye hivatalos lapja. XX.évf. 1902.

A tönkretételt személyesen megélt események. (L.H.É.)

SZILÁGYSOMLYÓ, ŞIMLEU SILVANIEI – SZILÁGY MEGYE

Világháborús emlékmű

A város központjában levő Báthory-vár udvarán található. Az első világháború utáni években épült. A megrendelők, kivitelezők, a lepezés adatai, körülményei ismeretlenek.

Alapanyaga homokkő. Három lépcsőfoknyi magasságban található a 3x3 méteres, tehát 12 méter kerületű, 110 centiméteres magasságig függőleges, alapi rész. A fölötte levő építmény ferde kiképzésű, csonkagúla alakú, négy méter magas. Az emlékmű összmagassága tehát körülbelül öt méter. Tetején valamikor turulmadár állott.

Eredetileg, négy oldalán, az első világháború szilágysomlyói hősi halottainak emléktábláit helyezték el. Az egykori névsor ma is ismert 64 neve mögött 6 román, 31 magyar és 27 zsidó személy gyanítható, utalva ezáltal a múlt század eleji város etnikai összetételére. Ismerkedjünk meg a 64 névvel, függetlenül nemzetiségi hovatartozásuktól, megtisztelve az egykori áldozatokat: Argyélan Florian, Szhiba Elek, Varjasi János, Fröchlich Gyula, Roth Albert, Surányi József, Kiss Péter, dr. Sámuel Jenő, Milicer Sándor, Rozemberg Ármin, Marmorstein Jakab, Vais Ábrahám, Izsák Károly, Láng Bernát, Izsák Ferenc, Vajszman Dávid, Gross Dávid, Nussbaum Zoltán, Nussbaum Miklós, Keller Rudolf, Keller Mór, Hirsman Károly, Rotenstein Lajos, Krausz Áron, Stein Izidor, Roth Miksa, Sámuel Antal, Miklós hadnagy, Rotenstein Károly, Argyélan Mihály, Argyélán Miklós, Brindas Sándor, Barszán Áron, Bartha András, Bartha Imre, Brindusan Flavius, ifj. Dácz József, Bujovszki Ferenc, Demeter Ferenc, Dombi György, Domokos Ferenc, Deák Andor, Dudás János, Farnas Ferenc, Geczi László, Gerhald György, Gocz József, Farmati Gyula, Halász István, Hari István, Katona István, Kemecei István, Varga János, Helmeczy Sándor, Veres Károly, Veres László, Veres Sándor, Kapitány Károly, Visnyovszki?, Szalai András. Bizony nagy vérvesztéséről tanúskodnak ezek az adatok, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a ma is mindössze tizenhét ezres kisvárosnak, 80–90 éve mennyivel kevesebb volt a lakossága.

Az eredeti táblák az 1970-es években eltűntek, majd az 1980-as években négy darab, egyenként 65x110 cm-es fehér márványtáblát helyeztek el az emlékmű oldalain a következő felirattal: „Omagiu

Az emlékmű ma

celor căzuți în luptă pentru unitatea națională, libertatea, independența României.” –azaz: Tisztelet a Románia nemzeti egységéért, szabadságáért és függetlenségéért vívott harc hőseinek. 1990. óta Románia nemzeti ünnepén, december 1-jén egyházi áldás és katonai díszszemle kíséretében a város polgármesteri hivatala, politikai pártok és civil szervezetek helyezik el koszorúikat, az egykor turulmadaras emlékmű talapzatán.

A turulmadár sorsáról nincsenek megbízható adataink. A harmincas években távolították el az emlékmű tetejéről. Szabadon maradt helyét az 1990-es évek második felében az ortodox egyház által elhelyezett kereszt foglalta el.

Az adatokat gyűjtötte: *Sallay Károly*

Könyvészet:

Szilágysági magyarok: Joikits Attila, Nagy Mihály, Fodor László – Szilágysomlyó

Műemléklap, 2000/1. szám: Joikits Attila – Kiegészítés és helyesbítés

SZILÁGYBAGOS, BOGHIŞ – SZILÁGY MEGYE

Világháborús emlékmű

Az emlékmű a református templomkertben van felállítva. Talapzatához, mely úgy 4x4 méteres betonlap, lépcsők vezetnek. Szélén vastag láncszemekből álló kerítés, melyet nyolc darab faragott, fél méter magas oszlop tart. Az emlék oszlop kb.2,5 méter magas, kopjafát utánoz. Az alsó, 70x70 cm-es kocka cementezett, tört zúzalékból készült, rajta elől 60x50 cm-es vörös márványtábla a következő szöveggel:

IN
MEMORIAM
1914 – 1918
- - -
1942 – 1945

Jobb oldalon, egy 60x40 cm-es gránit táblára a második világháború hősi halottainak neveit vésték:

BERECZKI MIHÁLY	MOLNÁR SÁNDOR
BIRTALAN BÁLINT	NAGY LÁSZLÓ
BUDAI FERENC	NAGY GYULA
FEKETE ANDRÁS	OLÁH KÁROLY
GÁSPÁR ANDRÁS	ŐSZ LAJOS
GERGELY BÁLINT	ŐSZ BÁLINT
KINCSES G. IMRE	SERES K. SÁNDOR
KRONEK BÁLINT	SZABÓ BÁLINT
KUCIK GÁBOR	SZABÓ JÓZSEF
LUKÁCS FERENC	SZILÁGYI ÖDÖN
LUKÁCS ZSIGMOND	SZÚCS MIKLÓS
MÁRKUS ANDRÁS	TÓTÖS SÁNDOR
NAGY LAJOS	VARGA IMRE
NAGY A. LAJOS	CSORBA GÉZA

A baloldali gránit táblára az első világháború hőseinek neveit vésték fel:

BALLÓ JÁNOS	NAGY BAND
BORDÁS LAJOS	NAGY ELEK
BUDAI ANDRÁS	K. NAGY ISTVÁN
FODOR LAJOS	NAGY B. SAMU
FODOR MIHÁLY	NAGY P. SAMU
KAPRONCAI PÁL	OLÁH ANDRÁS
KINCSES G. ANDRÁS	ŐSZ JÁNOS
KINCSES ISTVÁN	ŐSZ JÓZSEF
KINCSES JÁNOS	ŐSZ PÁL
KINCSES LAJOS	SÁMI LÁSZLÓ
KRONEK MIHÁLY	SIMON SZ. LAJOS
LUKÁCS DANI	SZABÓ JÓZSEF
LUKÁCS FERENC	SZILÁGYI SÁNDOR
LUKÁCS JÓZSEF	SZÚCS ISTVÁN
LUKÁCS PÁL	SZÚCS MIHÁLY
FEKETE ANDRÁS	VERESS LAJOS
MÁTÉ BÁLINT	IZSÁK KÁROLY
MOLNÁR IMRE	MOJSZI DEMETER
MAGURA N. MIHÁLY	CSORBA PÁSKULY

Az oszlop következő részei, négy darab egymásra helyezett, 40x40 cm-es, mérai vulkáni tufából fűrészelt darabokból áll. Az első három szabályos kocka, faragásokkal, alulról felfelé, az elsőn csillag, a másodikon címer, a harmadikon rozetta. A negyedik rész bástyát jelképez, rajta egy kisebb tömb, tetején egy két lábon emelkedő turulmadár, melynek magassága 70 cm. Alkotója Lőrincz Lehel kolozsvári szobrászművész. Az emlékműt helybeli mesterek építették. Állíttatta a református egyház és a helyi RMDSZ.

A leleplezési ünnepély 2001. október 14-én volt. Az ünnepélyen résztvett Seres Dénes szenátor, Vida Gyula parlamenti képviselő, Csúry István generális direktor, Lukács József református esperes, Kása Ernő Szilágynagyfalu község polgármestere, helybeliek és a környékbeli falvakból, mintegy nyolcvan személy.

Az adatokat gyűjtötte: *Major Miklós* ny. tanár

NAGYKÁROLY, CAREI, KAROL – SZATMÁR MEGYE

Rákóczi-emlékmű

A Szatmármegyei Közlöny 1940. október 6-i számában olvashatjuk a következőket:

„Évekig el volt ásva az a Rákóczi emlékmű, mely egykor a megyeháza dísztermében állott”. Mint a lap írja, ezt az emlékművet Szatmár és Ugocsa vármegyék, valamint Szatmárnémeti szabad királyi város közönsége emeltette Rákóczi Ferenc tiszabecsi győzelmének 200 éves emlékére és az egykori nagykarolyi megyeháza dísztermében volt felállítva. A mintegy méter magas kőoszlop-emlékmű tetején egy fémből készült, kiterjesztett szárnyú turulmadár volt. Az oszlopon két márványtáblára a következő felirat volt vésve:

Istennel a hazáért és a szabadságért

**II. Rákóczi Ferenc
szabadságharcának**

kezdetén vívott

1703. évi július 14-iki

Tiszabecsi győzelem

200. éves emlékezetére

A kisebbik táblán:

Emelte

Szatmár vármegye

Ugocsa vármegye és

Szt. Németi sz. kir.

város közönsége

1903. szept. 20.

„Az emlékművet a román uralom elején, még 1920-ban Kecsmér István főgimnáziumi tanár rejtette el és őrizte 1929-ig, városunkból való távozásáig. Ezután 1933-ig édesapja, id.Kecsmér István rejtette az emlékművet, amikor átadta Becker József római katolikus elemi iskolai igazgató-tanítónak, aki azt fáskamrájában elásta. S a szerény kis emlékmű az egyetlen, amely túlélte húsz esztendő fékeveszett

pusztításait, ott áll most a római katolikus elemi iskola tanácstermében, s várja, hogy ismét méltó helyre kerüljön.”

1944 után az emlékmű végkép eltűnt.

Megjelent a Nagykároly és vidéke című lapban, 2001. január 17-én.

Az adatokat gyűjtötte: *Silimon-Várday Zoltán*

Országzászló

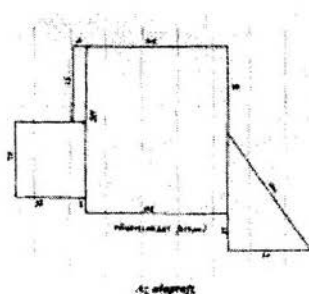
A mai Polgármesteri Hivatal előtt, az akkori Széchenyi (ma Decembrie 1918) utca és a Hétsastoll (ma Coşbuc) utcák találkozásánál lévő parkban állott. Az eredeti tervrajz alapján, melynek címe „Nagykároly megyei jogú város által építendő országzászló terve”, tudjuk, hogy ezt id. Karácsonyi Károly városi főmérnök készítette 1940 telén, 1941 tavaszán. A tervrajz alapján a kivitelezési munkálatokat Gui Demeter helyi szobrász és ismert kőfaragó mester végezte. A turulmadarat és a domborműveket is ő faragta ki carrarai márványból.

Az alapzatot egy 5 lépcsős, 72 cm magas és mintegy 7 méter oldalú négyzet alakú kiemelkedés alkotta. Ennek közepére helyezték el a világosbarna terméskőből csiszolt talapzatot, amely egy 34 cm magas szélesebb részen álló 105x115x346 cm-es tömbből (tetején a zászlórúddal), egy 52x52x210 cm nagyságú oszlopból (tetején a koronával), egy 53x10x276 cm-es oszlopból és egy 60x80x290 cm-es háromszög alakú oszlopból állt (tetején a turulmadárral). Ezt mutatja be a mellékelt alaprajz.

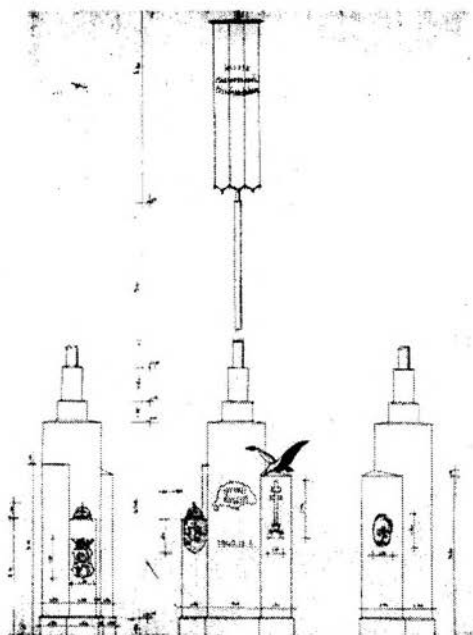
Főhomlokzata a római katolikus Nagytemplom irányában volt. Ennek középső, 105x346 cm-es részén az ország régi határvonala, benne „Így volt, így lesz” felirattal és lejjebb az 1940. IX. 5. dátum volt bevésve.

A főhomlokzat Széchenyi utca felőli sarkán az 52x52x210 cm-es oszlop tetején állott a Szent Korona, alatta Magyarország 60x50 cm-es régi, domborműves címere. Ennek Széchenyi utca felőli oldalát Nagykároly város 70x44 cm-es, domborműves címere díszítette.

A főhomlokzat Hétsas utca felőli sarkán a 290 cm magas és 60x80x100 cm oldalú háromszög alakú hasáb tetején állott a 120 cm szárny-fesztávolságú, márványból faragott turulmadár. Alatta, a hasáb főhomlokzatán volt bevésve a 102x31 cm nagyságú hármashalom a

Az országszázló tervrajza

kettős kereszttel. Ennek a Hétsas utca felőli oldalán a Károlyi család 60x35 cm-es, domborműves címere állott.

A talapzattól kiemelkedő zászlórúd tetején – mely a talapzattal együtt 15,5 méter magas volt – egy, fogadalmat mutató, 30 cm magas kézfej volt elhelyezve.

Az országszázlót talán 1941-ben (?) avatták fel, de az biztos, hogy 1942. március 15-én már itt ünnepelték a szabadságharc évfordulóját.

1944 október végén, vagy november elején eltávolították a koronát és a márvány domborműveket. A turulmadár még 1944 november elején a talapzaton volt. A talapzat évekig így maradt, majd 1950-es évek végén elbontották és helyét parkosították.

Az adatokat gyűjtötte: *Silimon-Várday Zoltán*,
2001-ben elhunyt újságíró

MEZŐFÉNY, FOIENI, FIENEN – SZATMÁR MEGYE

Világháborús emlékmű

Eredetileg az emlékmű a katolikus templom bejárata előtt állott. Jelenleg a templom és a művelődési otthon között kialakított parkban található, ahová 1999-ben Heinrich Mihály polgármester állíttatta.

A 150 cm magas fekete márványobeliszka négy, csökkenő méretű betonlépcsőn és egy 90 cm magas beton alapzaton nyugszik. Tetején, egy fehér márványtalpon, vadcseresznyefából faragott, 96 cm fesztávolságú turulmadár áll. Rosszel József faragta Nagykárolyból, Heinrich Mihály polgármester megrendelésére, 2000-ben. A madár alatt, az obeliszkre erősítve, pajzsmezőben kereszt áll, fehér márványból faragva. A beton alapzaton levő díszítés: függőleges kard, felette vaskalap, mellette kereszt, fekete márványból.

Az eredeti turulmadár szárnyainak fesztávolsága 150 cm volt, melyet Gui Demeter, nagykárolyi kőfaragómester készített 1943-ban a néhai Márton József plébános megrendelésére, a község lakóinak támogatásával. A madár alatt a magyar címer állott, a kardot pedig babérkoszorú övezte. A turulmadarat az 1950-es években vették le és Szatmárra szállították. Azóta nem tudnak róla semmit. A felirat megmaradt, melyet kiegészítettek 1999-ben a második világháborúban meghaltak névsorával.

Az emlékmű elején:

**HŐSI HALÁLT
HALTAK
az 1914 – 1918 évi
VILÁGHÁBORÚBAN**

STERK JÁNOS
KINCZEL PÁL
FISCHER ISTVÁN
ULMER IMRE
ULMER TIVADAR
GULDEN ORBÁN
LUT CZ ANTAL
HEINRICH PÁL

BRÉM PÁL
BIEGER MIHÁLY
BOTLINGER FERENC
EGELI FERENC
FEIGI MIHÁLY
FISCHER FERENC
GNÁNDT ISTVÁN
GÓZNER ELEK

KINCZEL ANTAL
KINCZEL MIHÁLY
VEKKER FERENC
SZILÁGYI PÉTER
SZILÁGYI JÁNOS
VEIBEL PÁL
VEKKER JÁNOS
VILHELM JÁNOS

HEINRICH IMRE
HEINRICH JÓZSEF
HEINRICH JÁNOS
HERN FERENC
JEKK ISTVÁN
KESSZENHEIMER GYÖRGY
KOCH JÁNOS
LÁNG JÁNOS

jobb oldalt:

LIEB ÁGOSTON
LŐRINC JÁNOS
LUTCZ PÁL
LUDESCHER FERENC
MÁJER JÁNOS
MERK JAKAB
MERK JÓZSEF
PAPP JÁNOS
RIESZ ISTVÁN
STERK ÁGOSTON
SZOLOMÁJER RUDOLF
TEIGEN ISTVÁN
VACHTER PÁL
VERES ANDRÁS

bal oldalt:

HARCZTÉREN
SZERZET BETEG
SÉGBEN ELHALTAK
HEINRICH PÁL
VACHTER PÁL
BRÉM ÁGOSTON
FEIGI JÓZSEF
GNÁNDT JÓZSEF
HEINRICH ÁGOSTON
LÁNG JÁNOS

hátsó oldalon:

**HŐSI HALÁLT
HALTAK
a II ik VILÁGHÁBORÚBAN**

BARTH ERNŐ
BAUMGARTNER TIBOR
BÉKÉS LŐRINC
BIGER FERENC
CZUMBEL JÁNOS
GAJDA ISTVÁN
GNÁNDT ISTVÁN

KINCZEL PÁL
LAJOS SÁNDOR
RIESZ JÁNOS
SÓLYOM BÉLA
SPÁ CZ JÁNOS
STERK ISTVÁN
STERK JÁNOS

GNÁNDT JÓZSEF
GNÁNDT PÁL
HEINRICH JÁNOS
HOCHDORFER JÁNOS
KALTENBACHER RUDOLF
KINCZEL FERENC

STERK LÁSZLÓ
TEISZLER MIHÁLY
TEMPFLI FERENC
TEGEN ANTAL
VACHTER JÁNOS
VACHTER LŐRINC

Márton József, hajdani római katolikus plébános a Historia Domusban lejegyezte az alábbiakat

„1943. november: Már rég készülünk a fényi hősök emlékművét felállítani, de valahogyan eddig elmaradt. Most egyik derék hadiárva gazdánk, Sterk Lőrinc (384 sz.) vette kézbe a dolgot, és szép emléket sikerült templomunk elé állítania. Felavatását szintén 1943. nov. 28-án végezzük. Igaz, kissé későn gondoltunk ez ünnepre, de a kövesút nehezen készült, márpedig elhatároztuk, hogy a két ünnepséget együtt tartjuk meg. Miután a korábbi békeidőkben nagyon sokszor ígérték, ám a falu mindig csak az ígérettel maradt, a kövesút építését a

Az 1943-ban felavatott emlékmű

háborúnak ebben a nehéz évében, 1943-ban, mégpedig szeptember második felében kezdték el, és még ez év novemberében, két hónap alatt készen is lett. A kettős avatás napján püspök atyánk pontosan fél tízkor elkezdte az ünnepi misét, majd evangélium után a szószékre lépett. A mise végén a közönség kivonult a templom előtt álló hősök emlékműve elé, amelyet kis program keretében megáldottam.” Ezután Márton József plébános méltatta az eseményeket, majd a legényegylet nagytermében a kövesút felavatása következett.

1999-ben Heinrich Mihály polgármester saját költségén az emlékművet a falu főhelyére, a

Az új emlékmű...

és az avatóünnepség

templom és a művelődési otthon közötti térre költöztette. Ezt követően Gnant József nyugalmazott jegyző a polgármester megbízásából bejárta a falut és összeírta a második világháborúban elhunytak névsorát. A névsort felhelyezték a felújított emlékmű hátsó oldalára. Tetejére fából faragott turulmadarat rendeltek és helyeztek el. A felújított emlékmű felavatására 2000. december 17-én került sor. Az ünnepségen résztvett Szabó Károly szenátor, Szabó István, a Szatmár Megyei Tanács elnöke, Mellau József csanadosi, Máncz Dezső kaplonyi polgármesterek, Magyarországról Révész Antal, Vállaj polgármestere és Kárpáti István Mérk nagyközség polgármestere. Az ünnepséget Tempfli Tibor alpolgármester vezette le.

Megnyitó beszédet Heinrich Mihály polgármester tartott, aki a következőket mondta: „az első világháborúban 309-en vettek részt, 47-en haltak hősi halált, 53-an sebesültek meg. Emlékükre állították az előttünk álló emlékművet, melyet 1943. november 28-án avattak fel a templom túloldalán. Ez, ha rövid ideig is, a község szimbóluma volt, körülötte zajlottak a politikai és vallási események. Majd a negyvenes évek végén a kommunista rendszer a szobrot megcsonkította.

A második világháborúban 26-an haltak hősi halált. Ezeknek a nevét is rávésték az emlékmű templom felőli oldalára. Az emlékmű az új helyén megközelítőleg visszanyerte eredeti alakját. Mindkét világháborút elődeink a vesztesek oldalán fejezték be. Népünket megbélyegezték, kollektív bűnösként, etnikai alapon összeszedték a falu lakóinak színe-javát, fiatal lányokát, fiukat, többgyermekes családapákat kényszermunkára hurcoltak a Dombasz-szénmedencébe, ahol 262-ből 81-en haltak hősi halált. Emlékükre a temetőben állították fel a környék egyik legszebb emlékművét.

Hőseink jeltelen sírokban nyugszanak szerte Európában: Doberdó lábánál, Nagy-Szerbia területén, a Don-kanyarban, Kárpátalján, a Tordai-hasadéknál, a Dombasz-szénmedence területén, Nagy-Oroszországban. Hőseinknek, távol a hazától, a haláltól való rettegés, a megaláztatás, a hideg, az éhség, s a kényszermunka jutott osztályrészül. A halottakat közös sírba, aknatölcsérekbe, a bányaföld szélére temették. Legjobb esetben a tábori lelkész, vagy a bajtársak mondtak el egy rövid imát a lelki üdvükért. Szolgáljon jelképes sírhelyül a két emlékmű, legyen hol elhelyezni egy szál virágot, legyen hol elmondani egy imát, s meggyújtani emlékükre egy szál gyertyát.

Mindezek után felvetődik a kérdés: minek tulajdonítható, hogy a közösség így meg tudott maradni? A válasz egyszerű: megőrizte az őseitől örökölt becsületes munkaszeretetét, Istenbe vetett hitét, együtt tudott élni békében a körülötte élő népekkel, s a mindenkor többségi nemzettel. Megmutatta, hogy becsületes munkával lehet csak tartósan többre vinni, és nem a mások feletti uralommal.

...Bízom abban, hogy az utánunk következő generáció tagjai is kötelességüknek fogják érezni a hősök iránti tiszteletet, azok tiszteletét, akik életüket áldozták azért, hogy többé ne következzenek be hasonló tragédiák. Mert csak egy út létezik, főleg Európában: békében együtt élni más népekkel és nemzetekkel."

Dukrét Géza, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság elnöke beszédéből:

„Gratulálok mindazoknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy az 1943-ban felavatott első világháborús emlékművet felújítva újraavassuk. Ez az emlékmű nagyon fontos közösségünk számára, mert történelmi örökségünk része. Ugyanakkor tisztelet az első és a második világháborúban elesett hősök emlékének. Különösen jelentősnek tartom a turulmadár visszahelyezését az emlékműre, mivel ez nemzetünk ősi jelképe. Külön szeretnék gratulálni Heinrich Mihály polgármester úrnak, aki az emlékművet a falu fő helyére költöztette, s arra felvéselte a második világháborúban elhunytak névsorát is, valamint visszahelyezte a turulmadarat is az obeliszkre.

Az újraavatás alkalmából a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Heinrich Mihály polgármester úrnak Díszoklevéllel köszöni meg áldozatos munkáját." Ezután a Mezőfényi Általános Iskola tanulói, Májer Gabriella, Ulmer Judit és Heinrich Henriette verseket szavaltak, magyar és német nyelven. Ezt követően Feigi György csomaközi esperes-plébános mondott emlékbeszédet. Részlet: „Az emberiség mindig tisztelte, becsülte azokat, akik áldozatot hoztak hitükért, hazájukért, meggyőződésükért. Emlékműveket készítettek tiszteletükre, a költők verseket írtak róluk, az írók pedig regényeket. Az egyház vértanúknak nevezte őket, és sokat közülük a szentek sorába iktatott. Jól és helyesen gondolkoztak a mezőfényi vezetők, amikor annak idején elkészítették ezt az emlékművet. Jól, mert hálával és tisztelettel vették körül azokat, akik az életüket áldozták kötelességteljesítésükért, és akik az Isten hitében és a reményben

hunytak el. Mindig erő az ember számára, ha hinni tud, ha Istentől kér segítséget, lelkierőt a nehéz gondok, bajok elviselésére. Ezt mindannyian érezték, amit Ady Endre, a nagy költő Az Úr érkezése című versében is leír.

Itt, Mezőfényen is emlékművet állítottak az emberiségnek, azoknak, akik életüket áldozták hazájukért, otthonukért, szülőföldjükért, családjukért. Emlékművet állítottak, mert emlékezni akarnak rájuk, és tisztelni akarják azokat, akik vállalták az áldozatot, vállalták a kötelességteljesítést övéikért. Ez az emlékmű emlékeztesse ezt a falut, és másokat is akik itt járnak, hogy a nemes célokért – családjáért, otthonáért, nemzetéért, hitéért – érdemes az embernek áldozatokat is vállalni, még a legnagyobbat, a halált is.”

Az emlékmű felszentelését Starmüller Ferenc plébános végezte:”A Bibliából tudjuk, hogy szent és üdvös dolog az elhunytakért imádkozni. Alázattal kérünk, hallgasd meg imánkat, melyet az első és a második világháborúban elhunyt testvéreinkért, a mi drága halottainkért intézünk Hozzád. Mivel Tebenned hittek és reméltek, a Te neveddel az ajkukon haltak hősi halált. Add, hogy eljussanak a Te színed elé, és ott Téged dicsőíthessenek mindörökké. Áld és szenteld meg ezt az emlékművet, amelyet hősi halottaink emlékére, tiszteletére emeltünk. Add, hogy mindig elismeréssel és tisztelettel gondoljunk azokra, akik kötelességük teljesítésében életüket áldozták.”

A közös ima után az emlékmű felszentelése következett. Ezután a rézfúvós zenekar, Knecht Csaba és Czier Zsolt vezetésével eljátszotta a román, a szatmári sváb és a magyar Himnuszt. Nemzeti Imánkat a jelenlévők közösen énekelték. Ezt követően megkoszorúzták az emlékművet.

Az adatokat gyűjtötte: *Heinrich Mihály és Dukrét Géza*

Könyvészet:

Historia Domus

Szatmári Friss Újság, 1999, 2000. december 19. – Boros Ernő cikkei

Nagykároly és Vidéke, 2000. december 27. – Silimon-Várday Zoltán cikke

IRINY, IRINA – SZATMÁR MEGYE

Világháborús emlékmű

A református templom és parókia szomszédságában található, szemben az iskolával. Az iskola épülete az irinyi Irinyi család kastélya volt. A kb. 2 m magas gránit oszlop egy 70 cm, egy 60 cm- és egy 50 cm széles tömbökből áll. Tetején kőből faragott turulmadár. A déli, elülső oldalon a felső tömbön a szomorúfűzfa jelképe alatt a következő szöveg áll:

**AZ 1914 – 1918
ÉVES VILÁGHÁBORÚBAN IRINY KÖZSÉGBŐL
HŐSI HALÁLT HALT ELTÜNT ÉS HÁBORÚBAN
SZERZETT BETEGSÉGÜKBEN ITTHON ELHALTAK
EMLÉKMŰVE**

BARABÁS ANDRÁS HADNAGY	FARKAS SÁNDOR
BARABÁS MIKLÓS TIZEDES	FARKAS ZSIGMOND
BARABÁS FERENCZ ŐRVEZETŐ	HAJNAL ANDRÁS
BARABÁS MIHÁLY ŐRVEZETŐ	HORVÁTH MIHÁLY
BARABÁS ISTVÁN	JÁMBOR JÓZSEF
BAKÓ ANDRÁS	KISS SÁNDOR
K. BAKÓ JÁNOS	KONCZÁNYI IMRE
BALOG IMRE	KONCZÁNYI JÓZSEF
BALOG JÁNOS	PEKER JÓZSEF
P. BALOG JÓZSEF	PEUTSIK JÁNOS
BARABÁS ANDRÁS	SZILÁGYI JÁNOS
L. BARABÁS ANDRÁS	B. UJLAKI FERENCZ
M. BARABÁS FERENCZ	UJLAKI ISTVÁN
BARABÁS ISTVÁN	K. UJLAKI JÓZSEF
L. BARABÁS JÓZSEF	VARGA ANDRÁS
FARKAS JÓZSEF	VARGA SÁNDOR
FARKAS KÁROLY	VERDES ISTVÁN

FARKAS LAJOS

A középső tömb felirata:

ITTHON ELHALTAK NÉVSORA

MOLNÁR FERENCZ ŐRMESTER
 HAJNAL SÁNDOR SZAKASZVEZETŐ   N. BARABÁS JÁNOS
 S. BARABÁS JÓZSEF
 HAJNAL ANDRÁS
 VERDES LÁSZLÓ

Az alsó tömbön két keresztbe rakott puska és egy rohamsisak rajza van kivésve.

Az északi oldal felirata:

KIK 1940 – 1945 ELHALTAK

HAJNAL MIKLÓS
MOLNÁR BÉLA ÓRVEZETŐ
BALOGH FERENCZ
VARGA ANRÁS
VERES LAJOS TIZEDES
FARKAS MIHÁLY
JAKAB JÓZSEF
PEKER LÁSZLÓ
HAJNAL ANDRÁS
KISS JÁNOS
VERDES SÁNDOR
K. BARABÁS JÓZSEF
HAJNAL JÓZSEF
JÁMBOR JÓZSEF
LÉTAI LÁSZLÓ
LANTOS ANDRÁS
KISS JÁNOS
FALUSI GYÖRGY

Ugyanazon a talapzaton az oszlop mögött még meg van a zászlótartó helye. Az avatás idejéről nincs adatunk.

Az adatokat gyűjtötte: *Uszkai Árpád* tanár

KAPLONY, CÄPLENI, KAPPELAN – SZATMÄR MEGYE

Világháborús emlékmű

A római katolikus templom mellett található. 1 m magas, 5x5 m kerületű téglalap, melynek szélén márványkerítés, rajta virágtartók. Hozzá lépcsők vezetnek fel. Ennek közepén áll az 1x1 m kerületű, 2,7 m magas emlékoszlop, rajta márványtáblák. Tetején egy kisebb, 40x40x44 cm nagyságú betonoszlop, déli oldalán fáklyát jelképező dombormű, tetején kb. 1 m-es árbocon kisméretű bronz turulmadár.

Feliratai: A déli oldalon, ahol a felállításkor a magyar címer állott, az 1999. december 12-én elhelyezett és megáldott táblák vannak. A felső tábla felirata:

**A II. világháborúban elesett hősi
halottainak, valamint a hadifogságba és
deportációba elhurcolt 367 gyermekének
örök emlékül – KAPLONY népe.**

Utána a nevek következnek. A keleti oldalon a nevek után a következő olvasható:

Ők meghaltak, hogy mi éljünk.

A nyugati oldal felirata:

**Az 1914-ben kezdődött világháborúban
a hazáért meghalt kaplonyi hősök emlékére.**

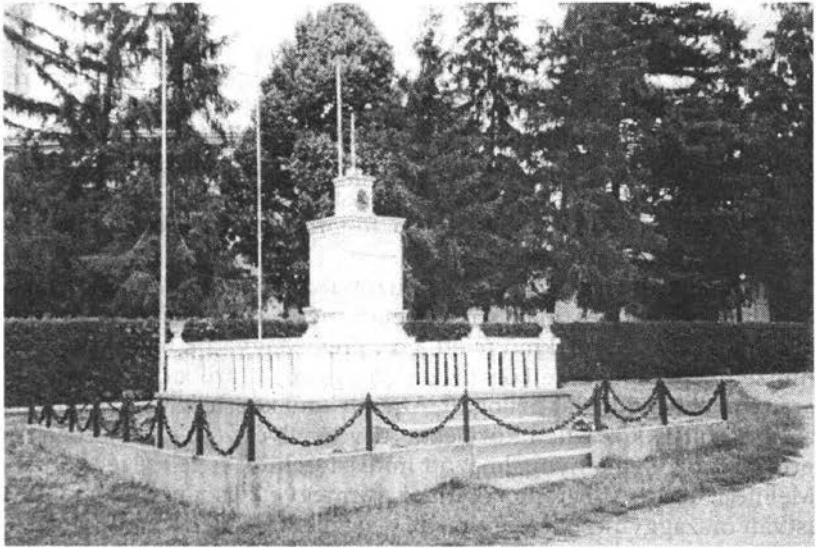
Aztán a nevek következnek. Az északi oldalon folytatódik a névsor és a végén olvasható:

A hősök szelleme virraszt a haza felett.

Az emlékmű háta mögött három zászlórúd található. Az emlékműt körbeveszi, úgy 1 m távolságra egy 40 cm magas betonkerítés, rajta vasoszlopok, nagy szemű lánckerítéssel.

Az avató ünnepséget Tempfli Imre Kaplony című könyvében írta meg:

„1942. augusztus 2-án az első világháborúban elesett 70 hősnek avattak emlékművet a faluban. A hosszas előkészületek majd a fényes ünnepség mind azt célozták, hogy letargiájából felrázzák, és öntudatában megerősítsék annak a falunak a népét, amely az első világháború óta a legtöbbet szenvedett az elmúlt rendszer alatt. Ezt magának József főhercegnek a látogatása volt hivatott kifejezésre juttatni. Az

előkelő királyi vendéget – többek között – a kaplonyiak lovasbandériuma várta a nagykárolyi állomáson. Ott volt még dr. Schusteritsch Béla polgármester, dr. Tatár Andor főjegyző, dr. Boér Endre járási főszolgabíró és Pakocs Károly püspöki helynök. A vonat megérkezése után a főherceg autóba szállt, és a vikárius társaságában Kaplonyba hajtatott, ahol első világháborús veteránok, leventék, iskolás gyerekek, és nagy tömeg éljenzése fogadta. Miután a községi bíró, Baumgärtner István köszöntötte, a főherceg a ferences kolostorba ment reggelizni.

Odakint a lombos fákkal koszorúzott templom terén a kaplonyiak, a nagykárolyiak, és más községbeliek népe hullámozott. A sűrke betonból készült emlékmű felett a címeres, Magyarok Nagyasszonya hímzett képével ékesített országzászló lengett, az árboc csúcsán pedig aranyozott turulmadár csillogott. Az emlékmű közelében volt felállítva a tábori oltár, közvetlen közelében egy emelvény az előkelőségek – gróf Károlyi Gyula nyugalmazott miniszterelnök és felesége, Károlyi Melinda, Kölcsey Ferenc, Szatmár vármegye főispánja, Domahídy István országgyűlési képviselő stb. – számára, mellette pedig hosszú szék- és padosorok a hívek részére.

10 óraker kezdődött az ünnepi szentmise. A celebráns Pakocs Károly püspöki helynök volt, a szentbeszédet pedig a falu szülötte, Körtvélyessy-Linzenbold Ferenc mondta. A szentmisével egyidőben a református templomban is istentiszteletet tartottak, ahol Peleskey Sándor esperes szónokolt, majd az istentisztelet befejezése után a reformátusok is odavonultak a római katolikus templom elé.

Mise után Pakocs Károly megáldotta az emlékművet, majd következett a felavatás. A felavató beszédet egy másik kaplonyi születésű római katolikus pap, Dr. Kaplonyi István mondta. Utána gróf Károlyi Józsefné, zászlóánya következett, majd gróf Károlyi Gyula emelkedett szólásra. Befejezésül a főherceg mondta el beszédét, amelyben közös sírhoz hasonlította az emlékművet, majd, amelyhez özvegy és árva bármikor eljöhét egy forró imára. Az ünnepi beszédek elmúltával Szerdahelyi István jegyző a község nevében átvette az emlékművet, majd a koszorúzás következett. Az első világháborúban résztvett veteránok részéről Altfater Ferenc üdvözölte a főherceget., aki az iskola épületében tartott közebéd után, fél háromkor visszatazott a fővárosba. Az ünnepség délután az ifjúsági egyesületek által rendezett műsorral ért véget.”

Az adatokat gyűjtötte: *Kühn Pál* plébános

MEZŐPETRI, PETREȘTI, PETRIFELD – SZATMÁR MEGYE

Első világháborús emlékmű

Az emlékmű a római katolikus templom kertjében található.

Anyaga terméskő (homokkő ?), 2,5 méter magas. Két lépcsőn áll, alsó részén katonasisak és két keresztbetett puska. Két oldalán egy-egy csigamintás oldalt pillér található, azokon kőből faragott virágtartók. Az emlékmű tetején kőből faragott turulmadár volt elhelyezve, amelyet kb.1947-ben vettek le. Hollétéről nincs pontos adatunk. (Feltételezzük, hogy elásták valamelyik szomszédos telken). Az obeliszken két márványlap található, rajta felirat:

HÓSI HALOTTAINK

BARTH ANTAL	JUSZEL JÓZSEF
BARTH ISTVÁN	KALTENBACHER ANTAL
BAUHOFFER BÉLA	KUNCZ ISTVÁN
BERGER MÁRTON	MANNHERZ ALAJOS
BOTLINGER GYÖRGY	MANNHERZ MÁTYÁS
BOTLINGER ISTVÁN	MÁNCZ ISTVÁN
BOTLINGER JÁNOS	MOHR GYÖRGY
BREHM ANTAL	MOHR JÁNOS
BREHM JÁNOS	id.MÓZER JÁNOS
BREHM JÓZSEF	MÓZER JÁNOS
CZIMMERMANN JÁNOS	NEUHÖFF JÁNOS
CZIMMERMANN JÓZSEF	PFEIFFER ALAJOS
CZUMBIL VENDEL	PFEIFFER MIHÁLY
DERES GYÖRGY	PRINZINGER MIHÁLY
GRIESZHABER JÓZSEF	POPOVICS ISTVÁN
GRIESZHABER PÁL	POSZET ERNŐ
HALLER ISTVÁN	POSZET JÁNOS
HALLER MIHÁLY	PRÉM ISTVÁN
HAULER JÁNOS	PRÉM JÁNOS
HERINGER ANTAL	RÉSCH VENDEL
HERINGER JÓZSEF	VÁRADI JÁNOS

VONHÁZ JAKAB

1914 – 1915

Mögötte még ma is áll az a kőből épített zászlótartó (vasrúd nélkül), amelyre az avatáskor és az azt követő néhány évben felvonták a nemzeti zászlót. A községi előljáráóság megrendelésére készült, közadományokból fedezték a költségeket. Tudomásunk van egy nagyobb adományról: a talapzat alsó terméskövét az akkori községi bíró adta hozzá, amit még megtoldott 1000 pengővel is. A mesterek neveiről nem maradt adat.

Az emlékművet 1942. augusztus 20-án, Szent István király ünnepén avatták fel. Megáldotta Mártonházi György mezőpetri plébános. Haller István volt vallás- és közoktatási miniszter ellátogatott szülőfalujába, Mezőpetribe, részt vett az ünnepségen és avató beszédet mondott. Sípos Ferenc segédlelkész, Török László főjegyző, tanítók, katonák, az ifjúság és a község lakossága közösen ünnepelt.

Azokban az időkben a hadiözvegyek a hősök napján virágokkal díszítették fel az emlékművet, gyertyákat gyújtottak. A templomban gyászmisét tartottak az elesettek emlékére, utána a pap kivonult híveivel az emlékműhöz, ahol együtt fohászokdáltak és énekeltek.

1947 óta ezekre a megemlékezésekre már csak egyénileg kerül sor, özvegyek, családtagok visznek virágot, gyújtanak gyertyát és imádkoznak – halottak napján és hősök napján.

MEGHÍVÓ

Mezőpetri község hazafias közönsége 1942.
augusztus 20-án, Szent István király ünnepén
délután 4 órakor
a Magyar Haza védelmében elesett
mezőpetri-i hősök emlékére
h ő s i e m l é k m ű v e t
avat, mely ünnepségre T. Címet és b. családját
tisztelettel meghívja a
RENDEZŐSÉG

A meghívó másik oldalán:

M Ű S O R :

1. Hiszekegy.
2. Az emlékmű egyházi megáldása.
Végzi és az ünnepséget megnyitja: Mártonházi György lelkész.
3. Ünnepi avató beszéd.
Mondja: Haller István nyug.vallás- és közoktatásügyi miniszter.

4. „Imádkozzunk a Hazáért”. Ének. Előadja az ifjuság.
5. Szavalatok.
Előadják a leventék, Kalot-legények és Kaláka leányok.
6. Óh Nagyszony, Isten Hazánkért. Éneklí az ifjuság.
7. Honvédroham. Melodráma. Előadja: Boer Sarolta.
Kisé: Török Magdolna.
8. Legénybeszéd. Előadja Müller János, Kalot-legény.
9. Az emlékmű megkoszoruzása.
10. Zárszó. Mondja: Török László főjegyző.
11. Himnusz.

Melléklet:

Ének a turulmadárról (részlet) – elhangzott a megnyitón :

Az első világháborús emlékmű

Turulmadár

*Turulmadár, ne szállj tovább,
Itt tölünk már ne szállj tovább !
Itt élünk és meghalunk kell.
Ha magyar vagy nem hagyod magad,
Míg a földön ellenség akad.
Nem magyar vér aki gyáva,
Aki gyáva nincs hazája.
Ha magyar vagy nem hagyod magad,
Míg a földön ellenség akad.
Míg magyar kebel lehel,
Benne szív dobog
Élni fog szép hazánk,
Míg a föld forog.
Rajta ifjú nemzedék!
Itt az alkalom
Munka és erő után –
Siker, s hatalom.
Jóban rosszban védlek
Drága hazám úgy szeretlek téged.
Drága hazám örömet néked adom
Utolsó csepp vérem.*

Az adatokat gyűjtötte: *Karádi Csaba* alpolgármester

SZATMÁRPÁLFALVA, PÄULEŠTI – SZATMÄR MEGYE

Világhäborús emlékmű

A község központjában, a református templom mellett található.

A templom sarkától 2 m-rel hátrább, jobbról és balról félkör alakban, művészien kidolgozott oszlopsor kanyarodik előre, a járda széléig, melyek tetejét egy összefüggő betonsáv takar, mintha korlát lenne. Az oszlopfők terét fehér márvány és mesterségesen öntött, barna színű kőtáblácskák töltik ki, egymást váltogatva. A márvány táblák felirata a magyar nemzet történelmének jelentős eseményeit örökíti meg, baloldaltól kezdve: Szkíta őstelepülések Kr.e. 12 000, Turán-királyság Kr.e. 1300–1000, Attila 414–434, Vérszerződés 888 táján, Honfoglalás 896, Szent István 997–1058, Imre király 1292, Aranybulla 1222, II. Endre 1222, Tatárjárás 1241, V. István 1272, Árpádház kihal 1301, Nagy Lajos 1342–82, Hunyadi János 1446–52, V. László 1454, Mátyás király 1458–90, Mohácsi vész 1526, Budavár visszavétele 1686, Lipót 1673, II. Rákóczi Ferenc 1703–1711, Szabadságharc 1848–49, Kiegyezés 1867.

A barna táblácskákon domborművek sorakoznak: szkíta harcos, hún lovas, Isten kardja, Árpádok állami címere, Országrendek pecsétje, Mátyás király címere, Szapolyai János címere, I. Ferdinánd címere, Pro libertate, Erdély címere. Hat táblácskának üres a helye. Valamikor ezek is be voltak töltve. De napjainkban előkerültek ezek az elrejtett táblácskák is, melyek a következők: Vencel 1302, Vencel címere, I. Károly király, alatta apró betűkkel: Károly Róbert, Károly Róbert címere, Nagy Lajos címere, Horthy Miklós 1920 III 1, Visszatérés 1940 IX – a többi kitörve, És mégis élünk 1999 – mely már napjainkban készült.

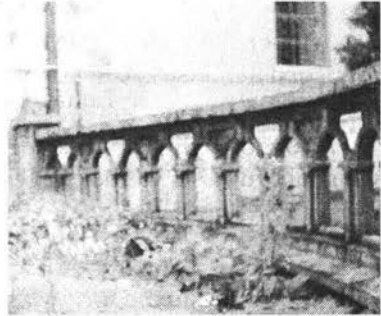
Az előtér bal oldalán emelkedik egy 2 méter magas, 60x40 cm oldalú, bevakolt téглаoszlop. Az utca felöli oldalán egy 60x40 cm nagyságú márvány táblán az első világhäború hőseinek névsora található. Felirata:

1914 – 18

Szűcs Sándor tizedes
 Ács Ferenc
 Ács Gusztáv
 Borus Gusztáv

A református templom az országzászlóval

A korbát feliratokkal

Az emlékmű

Erdei Mihály
 Horotán János
 Hocz György
 Katona Sándor
 Megyesi Károly
 Pataki Béla
 Szeremi Zsigmond
 Tamás Lajos

Az oszlop nyugati oldalán egy 50x35 cm nagyságú táblán a második világháború hősei vannak bevésve:

1939 – 1945
 Farkas Solem
 Groza Miklós
 Horotán György
 Vajda Lajos

Az oszlop felső, jobb sarkát egy betonból mintázott tölgyfalevélkoszorú díszíti. Az oszlop tetején egy 82 cm magas turulmadár áll, szintén betonból öntve.

1941-ben Huszár Andor ezredes, tábori lelkész, néhai Huszár Benedek pálfalvai tanító egyik fia közbenjárására a templomot felújították, új tornyot építettek hozzá és a templom előterét a világháborús emlékművel díszítették, melynek alkotója Sarkadi Sándor szatmári szobrászművész volt. Ezzel az oszloppal egyirányban, a templom előtti tér jobb oldalán állott egy betonból készült szónoki díszemlény a zászlótartóval. Hátról három lépcsőfok vezetett fel oda. Az utca felőli oldalát a Magyarország címerét ábrázoló hármshalomból kiemelkedő kettős kereszt, valamint a négy folyó hullámzó domborulata díszítette. Jelenleg ezeknek csak a helyét lehet észlelni. Az elülső jobb sarkán betonból öntött kopjafa-részlet tartotta az országzászlót. Az egész komplexum ünnepélyes átadása 1942. október 4-én történt, a templomszentelés alkalmával. Ekkor megkoszorúzták a hősök emlékművét.

A turulmadarat valamikor a negyvenes évek végén leszedték és titokban elásták. Az 1998. március 10-én Pálfalván megtartott református lelkészi értekezlet alkalmával az egyház hívei kiásták a szobrot Székely Sándor kántor kertjéből. Balogh István helybeli amatőr

szobrász kijavította a madár megrongálódott csőrét és visszaállították az oszlop tetejére.

Az emlékművet 1999. augusztus 7-én avatták fel újra, a gróf Teleki Blanka emlékművel és az 1848-as szabadságharcra emlékeztető kopjafával együtt. Szervezői a helybeli presbitérium és a Teleki Blanka Nőszövetség. Az ünnepség a református templomban kezdődött, ahol Tőkés László püspök hirdetett igét, majd Balvinszki Sándor lekipásztor köszöntötte a résztvevőket. Balvinszki Mária vallásatanárnő irányításával zenés-verses műsort mutattak be a helyi fiatalok és a szatmári zeneiskola diákjai. Az ünnepség a templomkertben folytatódott, ahol Bartha Béla tanár vezette a műsort. Megnyitó beszédet Tőkés László püspök tartott. Az ünnepségen résztvett: Üvegesné dr. Hornyák Mária tudományos kutató Martonvásárról, Sípos Miklós esperes, Soltész Levente, a Magyar Köztársaság kolozsvári főkonzulja, Szabó Károly szenátor, Pécsi Ferenc és Varga Attila képviselők, Riedl Rudolf prefektus, Illyés Gyula, az RMDSZ megyei szervezetének elnöke, Muzsnai Árpád, az EMKE alelnöke, Chindriș Cristian ortodox lelkész, Knecht Béla római katolikus esperes-plébános, Nagy József polgármester.

Jelenleg ezeket az emlékműveket a Pálfalvai Református Nőszövetség gondozza.

Adatközlők: *Nagy Jolán, Vékony Kálmán, Kecskés Zoltán, Hocz Lajos, Bartha Béla.*

Az adatokat gyűjtötte: *Székely Antal* ombodi ny. tanár

SÁRKÖZÚJLAK, LIVADA – SZATMÁR MEGYE

Világháborús emlékmű

A turulmadaras emlékmű, amelyet gróf Sztáray Mihály támogatásával, 1942-ben állítottak, a falu központjában, a nagybányai-, avasfelsőfalui- és szatmári utak találkozásánál, egy apró parkban állott. 3x2,5 m nagyságú vasbeton alapon emelkedett egy 2x1,5 m területű, 4,5 m magasságú kőtömb, melynek tetején egy 1,5 m szárnyfesztávolságú turulmadár állott. A kőtömb elülső oldalán az ország címere állott, mögötte egy 8 m magas zászlórúd mellett egy 0,5x0,7x0,25 cm-es úgynevezett pihentető, melyen cserepes virágok álltak. A kőtömb két oldalán egy-egy 80x90 cm-es fekete márványtábla állott. A jobboldali tábla szövege:

Az 1914–1918-as világháború hősi halottai – alatta 92 név. A baloldali márványtábla üres volt. 1945 telén kitörték a címet, majd eltünt a turulmadár. Maga az építményt az 1980-as években bontották le. Anzik Albert egy tanító kollégájával együtt, éjnek idején a két márványtáblát becipelték az iskola udvarába és befedték szeméttel. Majdnem tíz évig őrizték itt. 1986-ban Anzik Albert tanító felkereste a második világháborúban elesettek hozzátartozóit, akiknek beleegyezésével rávésték a neveket a másik, üres táblára. Ekkor a bátyja csúrrjében tartotta a táblákat azok visszahelyezéséig. A helyi értelmiségiekkel és a katolikus plébános támogatásával elhatározták, hogy a katolikus temetőben levő Vécsey báró kápolnájának homlokzatára helyezik el a táblákat. Megvalósításában részt vett két kollégája, Szpivák Ferenc és Kranyak Ferenc tanítók. 1986. október utolsó előtti vasárnapján mozgosították a kőműveseket, s gyors munka után elhelyezték a táblákat. November másodikán már viraggal, koszorúkkal borították el a hozzátartozók. A helyi pártvezetők csak később eszméltek fel, s kezdték keresni a bűnösöket. Gyanították kik voltak, de az 1989-es események után minden jóra fordult.

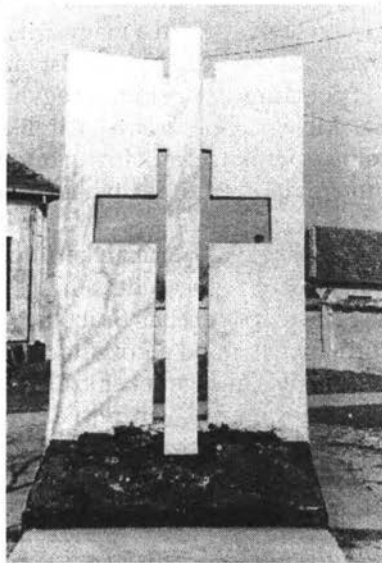
Az 1989-es események után a hozzátartozók és az önkormányzati tagok kérésére Anzik Albert és társai javaslatot tettek az emlékmű újraállítására. Az első lépéseket 1994-ben tették, de sikertelenül. Végül az 1999-es helyi választások után került előtérbe, hogy a központban

Az eredeti emlékmű

Az avatóünnepség

A mai világháborús emlékmű

új emlékművet építsenek. Anzik Albert és Sebesi János polgármester végül is kiharcolták, hogy megépüljön, új márványtáblákkal, az elhalálozottak teljes névsorával.

Az új emlékmű a régi helyén lett felállítva. 3x3 méteres beton alapzaton, négy kb. 5 m magas betomelemből áll, melynek üres belseje keresztet alkot, bármely oldalról nézzük. Lábánál, egy kerettel virágtartó van kialakítva. Az elemek előtt egy menedékes betonrészen van elhelyezve egy hatalmas, 1,5x1 m nagyságú márványtábla a következő szöveggel:

**A két világháborúban elesett hősök emlékére
1914 – 1948**

**In memoria eroilor căzuți în cele două războaie mondiale
1940 – 1944**

Alattuk a hősi halottak nevei. A turulmadár helye üres.

Az új emlékmű 1999. június 20-án avatták fel, márványtábla nélkül. Résztvett Illyés Gyula, az RMDSZ megyei elnöke, Szabó Károly szenátor, parlamenti képviselő, a helyi önkormányzat tagjai, Sebesi János polgármester vezetésével. Eljött a magyarországi testvértelepülés, Fehérgyarmat polgármestere, dr. Nemes István és küldöttsége is. Avatóbeszédet a két polgármester tartott. Az egyházakat Major András református lelkész, Melega Péter római katolikus plébános, Kudla György görög katolikus parókus, Stark József ortodox címzetes esperes képviselte. Az ökumenikus szertartás után aláírták a testvértelepülési okmányokat.

A márványtáblák 2000 augusztusában kerültek a helyükre, szintén ökumenikus szertartás között. A beszédet a helyi polgármester, Sebesi János tartotta, a megyei tanács nevében Szabó István elnök koszorúzott utána a helyi önkormányzat, majd a hozzátartozók, a Rákóczi-induló mellett. A zenét a kaplonyi fúvószenekar szolgáltatta.

A turulmadár valahol még el van rejtve. De nem tettek le róla, hogy ha előkerül, visszahelyezik az emlékműre.

Az adatokat gyűjtötte: *Anzik Albert* ny. tanító

DETTA, DETA – TEMES MEGYE

Millenniumi emlékmű

Büchl Antal helytörténész szerint Dettán 1903-ban emeltek egy millenniumi emlékművet a park bejáratánál, amely Trampita Keresztély verseci művész alkotása volt, s amely emlékmű szürke sziléziai márványból készült, tetején turulmadárral. Ezt az emlékművet a bevonuló román seregek döntötték le az első világháború végén.

Detta lakossága 1924. június 7-én avatta fel az első világháborús emlékművet. Az új emlékművet Bappert Lajos plébános szentelte fel. Beszédet mondott Boleanțu Valeriu főszolgabíró. A község nevében Dewald Valențiu jegyző vette át.

A temesvári Bánát Múzeum munkatársai szerint az 1924-ben felavatott első világháborús emlékmű valószínűleg a Büchl Antal által említett millenniumi emlékmű, szürke, sziléziai márványból készült obeliszk, amelyről lecsiszolták az eredeti szöveget és rávésték az első világháborúban elesett dettaiak nevét. Az 1924-es avatási ünnepségen az emlékmű tetején elhelyezett sas valószínűleg az 1903-as emlékmű turulmadara. Bár nem klasszikus turulmadár, amely karmai között kardot tart, s lefele néz, de a Bánságban több helyen ábrázolták feltartott fejjel, amely a korabeli világháborús emlékműveken több helyütt szerepel (Bukovár, Szakállháza), mint harci jelkép az első világháborúban elesettek emlékére.

Az adatokat gyűjtötte: *Pálkovács István* mérnök

SÁNDORHÁZA, SANDRA – TEMES MEGYE

Szabadságszobor

A község terén, a templom tőszomszédságában állott.

A sándorházi Március 15. Egylet állította 1911. április 17-én, az 1848–1849-es szabadságharc emlékére. Tetején turulmadár állott. A szobrot Schütz Péter községi bíró vette át.

Az emlékoszlop eddig kideríthetetlen körülmények között tűnt el, s nyoma veszett. Helyébe a község 1933-ban az első világháborúban elesettek emlékére állított emlékművet.

Az adatokat gyűjtötte: *Pálkovács István* mérnök

ÚJMOSNICA, MOȘNIȚA NOUĂ – TEMES MEGYE

Világháborús emlékmű

A református templomkertben található, melyhez a templom bejáratától betonjárda vezet, s öleli körbe az emlékműt. A 4 méter magas emlékmű alapja öt, csökkenő méretű betonlépcső. A legalsó 300x350x40 cm, a legfelső 93x80x15 cm méretű. Ezen helyezkedik el a különböző méretű tömbökből álló, felfelé elkeskenyedő, fekete gránitból készült obeliszk. Csúcsán, egy fehér márványtömbön, kiterjesztett szárnyú turulmadár áll karmai között karddal, melynek szárnyfesztávolsága több mint egy méter.

Az elülső oldalon, a turulmadár alatt az **1914–1918**-as szám áll. Az 53x28x115 cm nagyságú felső tömbön a következő nevek szerepelnek:

AMBRUS ISTVÁN
 BAGOSI LAJOS
 BALOGH PÁL
 BARANYAI ALAJOS
 BÁLINT ISTVÁN
 BÁLINT JÓZSEF
 DARABOS JÁNOS
 DOLNAI ISTVÁN
 FÁBIÁN GÁBOR
 FÜLÖP ANTAL
 GYENES ISTVÁN
 GYÜGE KÁROLY
 JOÓ JÁNOS
 KECSKEMÉTI LAJOS
 KELEMEN GYULA
 KISS JÁNOS
 KISS MIHÁLY
 KISS SÁNDOR
 KOMLÓDI GYÖRGY
 KOMLÓDI LAJOS
 KÓSA MIHÁLY

KULCSÁR ANTAL
KULCSÁR LAJOS
KULCSÁR MIHÁLY
LAKI JÁNOS
LENGYEL MÁTYÁS
MOHÁCSI MIHÁLY
NAGY GERGELY
NÁDHÁZI MIHÁLY
F. PAPP SÁNDOR
PARDI BÁLINT
PÁLINKÁS JÓZSEF
PIKÓ LÁSZLÓ

Az alatta levő 63x35x40 cm-es tömbön levő felirat:

RÁCZ LAJOS
K. SZABÓ ANDRÁS
SZABÓ GÁBOR
SZABÓ GYÖRGY
SZILÁGYI MIHÁLY
SZÚH GÉZA
SZÚH ISTVÁN
SZÚCS FERENC
VARGA MIHÁLY

A következő 71x45x30 cm-es tömb felirata:

**A VILÁGHÁBORÚBAN
ÚJMOSNICZÁRÓL
ELESETT HŐSÖK EMLÉKÉRE**

Az alatta levő 80x65x30 cm-es tömbre babérral övezett, három, keresztbe rakott ágyúcső van vésvé, aláírva GRANOFSKY A.
Hátul a következő névsor olvasható:

Az emlékmű elől- és hátulnézetből

1939–1945

AMBRUS ISTVÁN
BALÁZS MIHÁLY
BENKE FERENC
CS. NAGY SÁNDOR
FORRÓ REZSŐ
FÜLÖP JÓZSEF
KISS MIHÁLY
LASZLÁVIK ISTVÁN
MÁGORI SÁNDOR
NAGY JÓZSEF
PEÖCZ FERENC
RÓZSA GYÖRGY
SZOMORÚ ANDRÁS

Az emlékmű felállításának időpontját eddig nem sikerült kideríteni. Az öregek említik, hogy valószínűleg 1919–1920 között állíthatták, ami nem valószínű, mert 1920-ban még várták a visszatérőket, s ekkor még érkeztek is hadifoglyok különböző helyekről. Így nem tudhatták kik az élők és kik haltak meg a háborúban. Első világháborús emlékműveket 1922–1923 körül kezdték emelni a Bánság különböző falvaiban. A felirat alapján tudhatjuk, hogy Granofsky A., temesvári kőfaragó mester készítette. A turulmadarat később leverték.

1995. május 8-án, háromszáz ember jelenlétében újra felállították a turulmadarat, melyet Luigi Varga István temesvári szobrászművész készített. Ekkor vésték rá a második világháborúban elesettek nevét. 2000-ben a madarat újra leverték, majd 2001 márciusában Arató István újmosnicai RMDSZ-elnök újraállíttatta. A munkálatokat Benjamin Crişan végezte el.

Az adatokat gyűjtötte: *Pálkovács István* mérnök

DÉS, DEJ, DESCH – KOLOZS MEGYE**Millenniumi emlékoszlop**

A város főterén állt, a városközpont keleti házsora és a 15. századi református templom között.

Az emlékmű Berczik Gyula műszaki tanácsos terve alapján készült. 1896. szeptember 7-én tették le alapkövét, erre épült a két méter magas gránitalap és a belőle kiemelkedő tízméteres kőoszlop. Ezeket Erős Ármin dési és Reiman Károly kolozsvári kőfaragók készítették. Az oszlopra, kőlapból kiálló félgömbön, rézből kovácsolt turulmadár került, amely karmai között kardot és babérágot tartott. A kovácsmunkát Papp Mihály és Diczenty Ernő dési műlakatosok végezték. Az emlékműt kovácsoltvas kerítés vette körül.

Az emlékmű keleti oldalára Gyulai Pálnak erre az alkalomra írt szövegét vésték :

**HAZÁNKAT NEM SORS SZESZÉLYE,
HŐS EREJE, BÖLCS ESZÉLYE
TARTOTTA MEG EZER ÉVIG,
TARTSA IS MEG ÖRÖKKÉTIG.**

A nyugati oldalon a következő felirat volt :

**HAZÁNK EZER ÉVES
FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE
896-1896**

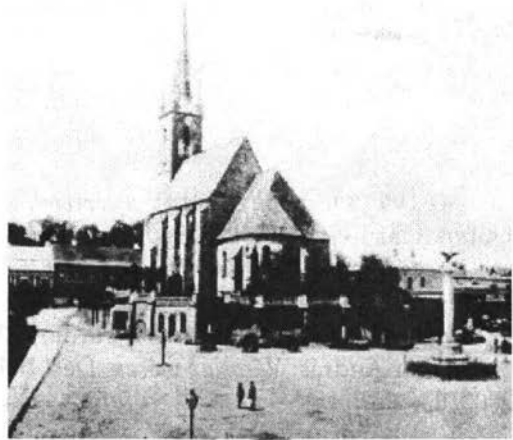
Az emlékművet – a millenniumra való méltó megemlékezésül – egy erre a célra összehívott tanácskozáson Dés polgármestere, Szilágyi Albert kezdeményezte 1895. október elején. A javaslat egyhangú támogatásra talált, az értekezlet önkéntes adományokra irányuló felhívást intézett Szolnok-Doboka vármegye és Dés város lakóihoz. 1896 júniusában a városi közgyűlés elfogadta, hogy az addig begyűlt pénzalapot a város költségvetéséből kiegészítik.

1896. november 12-én volt az avatás. A városi képviselőtestület ünnepi közgyűlését, amelyen a nagyközönség is résztvehetett, Szilágyi Albert polgármester nyitotta meg, utána Vásárhelyi Boldizsár dési református lelkész tartott emlékbeszédet. Ezután a testület az emlékműhöz vonult, ahol az egybegyűlt tömeg előtt az alapba helyeztek egy emlékiratot, amely Dés lakosságára, közigazgatására, oktatására, intézményeire vonatkozó adatokat tartalmazott, felsorolva a város közeletének fontosabb személyiségeit, akik ünnepélyesen aláírták az iratot. Idézünk egy részletet az emlékiratból: Üdv az Olvasóknak! a MAGYAR ÁLLAM I. FERENCZ JÓZSEF Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGÉNEK DICSŐ URALKODÁSA ÉS LOSONCZI BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐ MINISZTERELNÖKSÉGE ALATT 1896-ban, ezer éves fennállásának emlékét ünnepelvén, Deés város képviselőtestülete ákosfalvi Szilágyi Albert polgármester kezdeményezésére elhatározta, hogy Deés város Főterén az ezer éves évfordulónak egy maradandó jele állíttassék. Ez az emlékmű, melynek alapköve 1896. évi szeptember hó 7-én tétetett le, Berczik Gyula műszaki tanácsos terve szerint készült 3088 forint 87 kr. költséggel, ezen összeghez Deés város 2351 frt. 01 krral járult, 737 frt. 86 kr. egyesek adakozásából folyt be. Deés város képviselőtestülete ákosfalvi Szilágyi Albert polgármester elnöklete alatt Bartók József, Frank János, id. Kustár Károly, Sterba Dezső és Vásárhelyi Boldizsár képviselőtestületi tagokból álló bizottságot küldött ki az emlékmű létesítésére. Ez a bizottság a kőfaragó munkát Erős Ármin deési és Reiman Károly kolozsvári kőfaragó mesterekre bízta oly formán, hogy az előbbi az alapot készíttesse csicsó-újfalusi, az utóbbi magát az oszlopot kolozsvármegyei bácstoroki kőből, a „turul” madárnak vörös rézlemezekből való kikalapálására, teljes elkészítésére ifj. Papp Mihály és Dicenty Ernő deési műlakatos cég vállalkozott.” Az iratot fémtokban az alapzatba helyezték és rátették a zárókövet. A helyi felekezetek papjai, Kozma Döme, Vásárhelyi Boldizsár, Teodor Hermann és Alexandru Avram mondtak imát, majd dr. Kustár Gyula városi főorvos tartott záróbeszédet. A kormány képviselőjében br. Bornemisza Károly főispán az emlékművet a város gondozására bízta. Az egybegyűlteket ezután térzene szórakoztatta, majd közebéd következett, este operabemutató és táncmulatság.

A millenniumi emlékmű...

háttérben a református templom

Dés főtere 1900 előtt

1919. április 4-én éjjel eltűnt az oszlop tetején levő turulmadár és a felirat, majd 1934 júliusában az oszlop és a kőalap.

Az adatokat gyűjtötte: *Dr. Lakatos László* – Budapest, *Huber András* – Dés.

Hozzájárult: *Daday Kornélia* – Csíkszereda

Könyvészet :

Bíró Antal: *Magyarország ezredéves fennállása emlékére Szolnok-Doboka vármegye által rendezett ünnepélyek ismertetése*. In: Szolnok-Doboka vármegyei Emlék. Deés, 1896, 130. old.

Manzat, George: *Monografia oraşului Dej*. Bistrița, 1926, 139. old.

Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. III. Deés, 1900, 175. old.

Deés város ünnepe. /*A deési ezredévi emlékoszlop felavatása*/ In: Szolnok-Dobokavármegyei Nők Ezredévi Emléklapja. Deés, 1896, 50. old.

Ilosvay Jenő: *Dési Krónika*. (Kézirat a Dési Református Egyházközség tulajdonában) Dés, 1924, 249. old.

Szabó T. Attila: *Dés helynevei*. Turda, 1937, 45. old.

Huber András: *Város az időben*. Dési helytörténeti séták. (kézirat) 2000, 62. old.

FEHÉREGYHÁZA, ALBEȘTI, WEISSENKIRCH – MAROS MEGYE

Petőfi-emlékmű

Fehéregyháza a Király- vagy szászföldnek a Székelyfölddel érintkező peremén, a Nagy-Küküllő középső folyása mentén fekszik. Első okiratos említése 1231-ből való, Alba ecclesia néven. Hogy a falu határa az 1849. július 31-i csata színterévé vált, az egyenes következménye a település fönt említett határhelyzetének. Bem altábornagy ugyanis itt, hátországa, a Székelyföld határán próbálta megállítani a Habsburg-csatlós cári haderőt, amely július 29-e óta a szomszédos, szász Segesvár meleg vendégszeretetéét élvezte. A falu a Kolozsvár–Brassó–Bukarest vasúti és közúti fővonal mellett fekszik, Segesvártól 5 km-re keletre.

A turulos emlékmű dús tujaligetben áll a helység délkeleti peremén, a Küküllőt délről szegélyező, erdős dombosor oldalában, a Korcsumba dűlőben. A nagy park örökzöld lombosra egyébként már a Segesvár–Brassó műútról is jól látható és egy 800 méteres, aszfaltozott bekötőúton közelíthető meg. A turulos obeliszk tövében működő Petőfi Emlékház a múzeumok általános rendje szerint tart nyitva. A díszpark közepén álló emlékműhöz betonlapokból álló járda és két lépcső vezet. Magassága 9,30 méter, hármastagolású, csonka kúpot mintázó obeliszk, alapátmérője 2,70 méter. A kúp tetején gömb (véltetőleg ágyúgolyó) áll, amelyre kiterjesztett szárnyú, csőrében Attila kardját tartó turulmadár csap le. A szárnyak fesztávolsága 2,4 m, a kard 1,55 m hosszú. Az emlékműt Alpár Ignác budapesti műépítész tervezte, aki 1887–88-ban Segesváron tartózkodott, a vármegyeház és református templom építése végett.

Az emlékművet apácai terméskőből, két olasz eredetű apácai kőfaragó, a Bosin testvérek építették föl, Botskor Árpád, Segesvár főmérnöke felügyelete alatt.

A díszoszlop déli oldalába építették be azt a fekete márványtáblát, amely az építmény értelmét határozza meg. A táblán, melynek mérete 69x89 cm, arany betűkkel ez áll:

PETŐFI SÁNDORNAK
és a
segesvári csatában
1849 július 31-én elesett
NÉVTELEN HŐSÖKNEK

---

a nemzet kegyelete

A Segesvár-Brassó vasutat 1873. június 1-jén nyitották meg, s ezzel befejeződött a Magyar Keleti Vasút építése. 1897-ben ezen a vasúton szállították Apácáról Fehéregyházára az obeliszk készen kifaragott köveit.

Az emlékmű története:

1849. augusztus 1. – Segesvártól Újszékelyig terjedő vérmezőn, főként az ellentábor román és szász parasztjai, orosz katonák segédletével, több tömeg- és magányos sírba, sebtében elhantolják az előző nap elesett honvédeket (700–1100 fő). De később is találnak rejtett zugokban elhaltakat. Az utolsót egy évvel később, a fehéregyházi erdőben.

1857. – Haller Ferenc gróf, Fehéregyháza ura, hazatér kufsteini várfogságából, és megpróbálja újjáépíteni a román jobbágyoktól kifosztott és felperzselt fehéregyházi kastélyát. Hamarosan Felső-Fehér megye és Udvarhelyszék Honvédsegélyző egyletének elnökévé választják.

1867. – Haller Ferenc ispánjával bekeríttette a hármastömegsír és hársakat ültetett följére.

1868. – A szomszédos héjjasfalvi Imreh György vezette Műkedvelő Társulat 100 Ft-t ad át Haller Ferenc grófnak, Felső-Fehér megye főbírájának, későbbi főispánjának a tömegsírokon építendő emlékoszlop kivitelezésére.

1869. január – Erzsébetvároson (volt Ebesfalva) Petőfi Emlékegylet alakul, emlékoszlop építése céljából. Az egylet elnökévé Haller Ferencet választják.

1887. – Haller Ferenc betegsége miatt lemond elnöki tisztéről. Az addig összegyűlt pénz 4381 Ft-ot tesz ki és magában foglalja a pesti

A Petőfi-emlékmű 1897-ben és avatása 1898-ban

A héjjasfalvi tömegsír

Haller Ferenc gróf
és leánya Louise

Petőfi Szoborbizottság 500 Ft-os adományát is. Az új elnök a keresdi gróf Bethlen Gábor lesz, Nagy-Küküllő megye főispánja.

1895. – A begyült tőke kamatostul eléri a 18 ezer Ft-ot. A Petőfi Emlékegyelet 16 ezer Ft-on Petőfi-szobrot rendel Köllő Miklós (1861–1900), a tragikus sorsú székely szobrásztól, és a kétezer forintba kerülő emlékoszlop turulmadarát is vele készítteti el.

1897. július 31. – Avatóünnepség.

A segesvári Petőfi-szobor és a fehéregyházi emlékmű felavatására lázasan készült az ország. A Vasárnapi Újság már három héttel a július 31-i ünnepség előtt beharangozta azt, országos ünneppé téve a jeles szombatot. Sokan július 30-án megérkeztek az ünnepség színhelyére. Udvarhelyszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Csík- és Háromszék székelyei Ugron Gábor és Tibád Antal vezetésével, három különvonaton érkeztek meg Fehéregyházára, a többiek hatszáz szekéren, összesen mintegy hétezen.

Az avatóünnepség pontban 10 órakor kezdődött Sándor László főispán megnyitó szavaival:

„Hazafiúi örömmel tekintek körül a mostani ünneplők ezreivel megtelt, ezelőtt 48 évvel csatazajtól visszhangzó térségen. Büszke vagyok arra, hogy nemzetemből nem halt ki a haza védelmében elesettek iránti kegyelet. Közeli és távoli vidékekről jöttek, hogy a mai napon tartandó nemzeti ünnepségen részt vegyenek. Az ünnepet rendező bizottság nevében is, megjelenésükért hálámat nyilvánítva, az ünnepélyt megnyitom.”

Ezt követően a székelyudvarhelyi daloskör elénekelte a Himnuszt. Majd a főispán tovább folytatta beszédét, fölvezolv a Petőfi-szobor és az emlékoszlop megteremtésének történetét.

Abban az időben Szász Gerő, idős, református esperes, egyházi főjegyző, volt 48-as honvéd, az Erdélyi Irodalmi Társaság alelnöke volt a régió legdivatosabb szónoka, így ő tartotta az ünnepi beszédet, amely így kezdődött: „A mi édes hazánk, Magyarország megalapítása második ezer esztendejének elsőjét nem ünnepelhetnők méltóbb helyen, mint ezen a téren, melynek minden porszeme, minden göröngye, a levegőég, melyet beszívunk, az illat, mely gyönyörbe ringat, a bizonyosága a mi édes hazánk, Magyarország függetlenségéért, önállóságáért, szabadságáért kiontott vérnek, annak a vértanúságnak, mely eget kér, eget követel.

Ezen a téren, ebben a pillanatban, Magyarország szíve dobog.

Magyarország nem geográfiai fogalom. Magyarország határait, tartalmát nem a Kárpátok égbe rontó bércei, nem Erdély sziklái teszik. Nem a fejedelmi Duna, nem a szilaj Tisza, sem a mi Marosunk, Szamosunk völgyei, nem a nagy Alföld rónasága, nem. Szépek ezek, fölségesek. Irigylitőlünk a szomszéd, a barát és ellenség, irigylit egész Európa. Ám ezeket elveheti tőlünk a tatárjárás, elsöpörheti a felhőszakadás viharbőmbölése, romokká teheti a földindulás.

Országok születése, országok fennállása, örökélete: más világrend törvényei alatt állanak. Ezeket a törvényeket világi hatalom nem adhatja, nem korlátozhatja, el nem veheti. El nem vehetik még a természeti erők sem, mert ezek ott benn vannak egy népnek szívében, lelkében, erkölceiben, jellemében, létének feltételeiben. Ezek lelki szükségek, örök emberi törvények, melyek – mint az Úr szelleme a vizek felett egykoron – ott lebegnek a romok felett is, soha el nem múlható örökkévalóságban, diadalmukat ünneplik a leggyászosabb sírhalmok felett is.

Ezért dobog ma össze minden magyar szív. Ezért van e pillanatban velünk egész Magyarország, mint volt Izrael a Nebo hegyén, „midőn eltemeté az Úr Mózes a Moáb földén, Beth-Peor ellenében, holott senki sem tudta az ő temetésének helyét”, csak siratták és gyászolták az egész népnek fiai harminc napig, mert érezték, tudták, hogy akinek tisztességet tesznek, nem csak az övék volt, de ők maguk voltak egészen.

Ez a mi történetünk e pillanatban.

Hosszú, fáradhatatlan kutatás után tudjuk meg, hol ringott bölcsője, soha se fogjuk megtudni egész bizonyossággal, hogy itt, vagy amott pihennek-e elhalt porai annak a nemzeti szentnek, akinek emlékét megőrizni lesz hivatva itt e szerény szobor.

És jól van ez így. Aki a mindenségé volt életében, hadd maradjon a mindenségé halálában is, maradjon Petőfi Sándornak.

E név előtt hajtsátok meg zászlótokat.

Midőn ezer éves hazánk nagyjait emlegetitek, e név a legelsőik között legyen. Midőn arról van szó, hogy hétköznapi embereket kanonizálnak, azt a gondolatot forgassátok elmétekben: „azon leszek, hogy nevének nagy innepet szentelnének.” Mert Petőfi Sándor megdicsőülése az évszázadokon keresztül földönfutó magyar hazafi-

ságnak, a hazaszeretetnek megtestesülése, életkivonata Magyarországnak. Annak a Magyarországnak, melynek harcai dicsőségét egy évezreden keresztül a szerencse néha fölemelte mind az ég boltozatáig, holott három tengerpart vidéke volt határa, néha ugyan a szerencse megalázta Várnáig, Mohácsig: de Magyarország küzdött, vergődött, és megszülte Petőfi Sándort.

E név előtt hajtások meg zászlótokat.

Ez a név nem szimbólum csupán, mely tanít, oktat és emlékeztet a múltakra, ez a név a „teremtés”, mely figyelmünket elkötelezi a jövő századokra.

Petőfi abban a korban született, melyben a nemzet elpusztulása és az újjászületés kinszenvedése között vergődött. Apokaliptikus idők. A csodák korszaka. Ő énekelte: „Isten csodája, hogy még áll hazánk!”

Isten csodája! De él, de van, de lesz mindörökké. Mert földjébe bele dobta lobogó szívét, ezt a lángoló Vulkánt, mely fölmelegíti mind az idők végéig. Mezeinket, rónáinkat, halmainkat, szikláinkat nem tapodta meg, hanem égberontó lelkének szárnyain fölemelte az örökkévaló világokba, és megszentelte. Megnyitotta ajkait a világ-irodalomban páratlan költeményeiben, és mint az utolsó ítélet-trombitája harsogta: tiszteletet adjatok az emberi méltóságnak, szabadságot a szellemnek, tehát minden élőlénynek, mert közösen a mienk, mindnyájunké a föld, az ég, a levegő, a szél, a harmat csöppje és a napsugár, mindnyájunk istene az Isten. És e hangokra megszületett a magyar politika, a magyar irodalom, a magyar szabadság, a magyar haza, mert megszületett március 15-e.

Őrütl ember volt az, és őrütl hatalom, mely ezt a napot forradalomnak bélyegezte, és elnyomására felzúdított minden poklokat. Nem forradalom volt az, hanem „kijelentés”. A szentlélek kitöltése a Duna, Tisza partjain. A halottaiból feltámadó Magyarország mennybe-menetele.

Attól a naptól fogva a népek és nemzetek családjába egy új, ifjú, életerős ág oltatott. Új csillag támadt a firmamentumon. Addig nem ismert organizmus az ismert nemzetek életében.

Soha önzetlenebbül nem nyilatkozott a lemondás és önmegtagadás, mint akkor. Az áldozatkészség soha nem volt oly csodaszerű, mint akkor volt a magyar nemzetnél, vagyonban, vérben, életben. A lobogás, a lelkesedés, a nemes indulatok elszántsága, tettereje még soha nem

állottak annyira szolgálatában a szabadságnak, a hazaszeretetnek, az örök emberi jogoknak, mint akkor a mi édes hazánkban, mely ekkor alapított meg másodszor, véglegesen, örök időkre, a márciusi ifjúság által, melynek vezére, lelke Petőfi lángszelleme volt.

E név előtt hajtsátok meg zászlóitokat!

Mert Petőfi látnoki szellemében Magyarország ezer esztendő életének minden diadalma, minden kinszenvedése megnyilatkozott, az életvalóság minden föltételével, a halálmegvetés minden heroizmusával. Ezeknek nevében megnyíltak a börtönök. A bilincseit széttört nép helyébe odalépett a szárnyakat öltött szabad, független nemzet. A rabszolgaságra elítélt tartomány helyét elfoglalta az önállóságát megérdemelt és méltán követelő Magyarország. Második eset a világtörténelemben, hogy egy maroknyi nép váltja meg az emberiséget. Egyszer Izrael a kereszténységgel, most Magyarország a haza- és szabadságszeretettel. A golgota és a segesvári mezők. Ott a lelki, az erkölcsi szabadság a bűnbocsánattal, itt a polgári szabadság, az egyéni, nemzeti és emberi jogok kultuszával.

Mint az esztendőben a balszamontó tavasz: ezek az idők a népek, az emberiség életében a sátoros ünnepek. Elvész a mindennapi élet, az utca, a test szenvedélyei, a föld gyönyörei elvesztik bolondító hatásukat: ezek helyett szárnyakat ölt a lélek és repül az örökkévaló világok felé. Ez a szép, a jó, az igaz országa. Ez az ideál, ez az eszmények világa. Az a világ, melyért élni fölséges, meghalni méltó cél a halandó ember előtt.

Ez az örökké való eszme, ez az eszményi világ hatotta át hazánkat félszázaddal ezelőtt. Ennek hatása alatt kelt szárnyra a nemzeti Génusz, és megszólalt addig soha nem hallott erővel, csodálatos színnel, és a halottakat is feltámasztó hatalommal. Megnyíltak a temetők. Kikelt sírjából a nemzeti önérzet és követelte jogát. A nemzet előkelői, kik egy század óta nyelvben, érzésben, gondolkodásban úgy elszakadtak volt fajunktól, hogy Magyarország határain kívül éltek, visszasimultak a nemzethez és odaállottak az első csatasorba, harcolni és meghalni Magyarország feltámadásáért. Ekkor támadt a hősies nemzedék, mely nem tanulta a hadakozást, de győzelmes csatákat vívott, és megszerezte magának a legendás félisten nevet. A többi nagyok mellett, ennek a kornak lelke, az eszményi világ törekvéseinek prófétája, látnoka, a magyar Tyrtaeus – Petőfi Sándor volt.

Mert, ha szív mely hazáját szerette, úgy Petőfi volt az ki széttörte szívét, hogy belőle jusson a legparányibb göröngynek is. Ha volt lélek, mely lobogott a világszabadságért, úgy Petőfi lelke volt az, mely felséges költeményeiben túl az óceánokon is hirdeti az örök emberi jogokat. Ha volt valaha lemondás, úgy Petőfi tette meg azt: elhagyva ifjú hitvesét, egyetlen gyermekét, hogy fölemelje az elhagyottakat, hogy gazdaggá tegye a koldusokat lélekben, bilincseket tört szét, hogy szabaddá legyen a szabadságnak teremtetett rabszolga. És ha volt valaha önfeláldozás, akkor Petőfiben nyert testet. Ott született az alföldön. Lelke ott mélyedt el a végtelenség szeretetében. De, hogy ezt megközelíthesse, hogy lelkének eszménye egyesülhessen az örök eszményivel, az Istennel: eljött hozzánk, mert a mi szikláinkról csak egy lépés a mennyország, és a mi szabadságszeretetünk nyitva tartja azt minden igaz magyar hazafi számára. Petőfi eljött hozzánk, feláldozni magát a szabadságért, eljött hozzánk: meghalni.

Meghalni! Ki hiszi el valaha, hogy Petőfi meghalt!

Hiszen itt körülöttünk élnek az erdők, melyek őt látták. Él a madár, mely tőle lopta el dalát. Él a virág, mely tőle nyerte hímporát. Él a sas, mely tőle örökölte szárnyait. Él az Isten... Ki hiszi azt el valaha, hogy az Isten képére teremtetett ember meghaljon?

Petőfi él!

És élni fog, míg egy szív lesz e földön, mely áldozatra képes a szabadságért a hazaszeretet nevében. Ezért dobban e téren e pillanatban egész Magyarország szíve. A segesvári mezők nem a vég, hanem a megdicsőülés kezdete. Nem kriptá, hanem Pantheon. Templom, melyben egész Magyarország leborul, és hálás kegyelettel áldja azoknak emlékét, kik itt ontották vérüket érte.

Mi, akik veletek egy sorban küzdöttünk, de akiket akkor a halál gyermekváltunk miatt áldozatul nem követelt, akiknek a gondviselés megengedte, hogy a vénségben, az azóta felnőtt nemzedékkel együtt leborulhassunk megszentelt emléketek előtt: mi lelkesedéssel hirdetjük a világ négy tája felé, hogy bár még igen sok kibánni való van hátra, de ma már a ti véretek árán, a ti sírhalmotok felett, új életnek indult, boldogabb haza zárta neveteket szívébe. Míg egy vértanú lesz, míg egy magyar fog élni e földön: a ti emléketek élni fog.

Sírotok felett legyen béke. Ez emlék felett öröködjék a kegyelet. Hazánk felett a nagyság, a dicsőség és honszeretetnek áldásai láttassanak meg újabb ezer esztendőig.

Áldás megdicsőült emléketeken!”

Az elhangzó beszédet kitörő éljenzés kísérte. Ezt követően Sándor László főispán átadta az emlékművet, megőrzés végett, Lendvai főszolgabírónak, Nagy-Küküllő megye képviselőjének. A pillanatot az aljban levő székely székértábor mozsárágyúí üdvölvéssel köszöntötték.

Az ünnepély díszvendégei: Gyulai Pál, Mikó Árpád, Haller János, Endrődi Sándor, Náday Ferenc, Ugron János és mások. A Szózat elhangzása után, a székely fúvózenekarok Rákóczi indulójára elindultak a fehéregyházi vasúti megálló felé, ahonnan végtelen hosszúságú szerelvények szállították Segesvárra őket. A segesvári indóházról a keskenyvasút vitte tovább a város központjába a sok ezer ünneplőt, akik délben a vármegyeház előtt leleplezték Köllő Miklós Petőfi-szobrát.

1898. július 17. – Ekkor avatták fel az emlékmű körül kiépített, lekövezett, sétányokkal övezett díszkertet, virággyakkal, díszfákkal, díszes kerítéssel, és ekkor avatták fel a kettős tagolású Petőfi emlék- és őrházat. Mindkettőt Haller Louise grófnő adományából született, aki földterületet adományozott a park kibővítésére.

1899. július 30-án zajlott le az emlékmű körül a harmadik, valódi jubileumi népünnep, amely a csata és Petőfi halálának 50. évfordulójára emlékezett. Igazából ez az ünnepség teremtette meg az évfordulós ünnepelés hagyományát, stílusát, kultikus varázsát, amelynek maguk is hozzájárultak a Petőfi-fogalomkör nemzeti szimbólummá növekedéséhez.

Budapestről Segesvárra két különvonatot indítottak. A székelység különvonatainak száma meghaladta a tízet, de Kolozsvárról is külön vonat szállította az ünneplőket. Becslések szerint az ünneplő sereglet létszáma tízezer körül lehetett. Az ünnepség, melynek súlypontja immár Fehéregyházára tevődött át, újra 10 órakor kezdődött és alábbi program szerint zajlott le:

1. Kolozsvári Dalegyesület: Talpra magyar! /nemzeti dal/
2. Bartók Lajos, a Petőfi Társaság alelnökének megnyitó beszéde.
3. Jókai Mór Apotheozisa Ecsedi Kovács Gyula, a kolozsvári Nemzeti Színház művészeinek előadásában.
4. Bartha Miklós mond ünnepi beszédet.
5. Endrődi Sándor: Petőfi /vers/ Előadja Somló Sándor, a Nemzeti Színház művésze.

6. Bársony István Petőfi szerelméről tart előadást.
7. Szász Gerő: Költemény – a szerző előadásában.
8. Id. Ábrányi Kornél néhány Petőfi-dalát a Kolozsvári Dalkör adja elő.

A dalok elhangzása után kezdődött a koszorúzás. Elsőként Tallián Béla a képviselőház, Zeyk József báró a főrendiház, Zsilinszky Mihály a magyar kormány és a Magyar Tudományos Akadémia nevében koszorúzott.

Haller Louise grófnő a fehéregyházi Haller-kastély egyik termében családja kutatásai eredményéből Petőfi kiállítást nyitott, a költő eltűnésének tárgyában. Az Országos Történelmi Ereklyemúzeum fehér márványemléktáblával tüntette ki munkásságát, amelyet a Petőfi Emlékház falába építettek. A 43x40 cm-es emléktábla ott is állott az 1950-es évekig, majd 1999-ben, a csata 150. évfordulóján visszahelyezték. Felirata: „Az Orsz. Tört. Ereklye Múzeum az 50. évforduló ünnepén helyezte ide e táblát tiszt. tagja, hallerkői Haller Louise grófnő honleányi érdemeinek elismeréséül, aki kegyeletes áldozatkészséggel, sajátjából létesítette ez őrházat és kertet, Petőfi Sándor és hős honvédtársainak pihenő helyén.”

1949. július 31-én, vasárnap, a csata és a költő halálának 100. évfordulóján felavatták a Román Népköztársaság ajándékát, egy 200x100 cm-es bronz táblát, amelyet egy terméskövekből falazott prizmára szereltek, a turulos emlékmű déli, előoldala elé, attól két méterre.

A tábla baloldalán ez áll:

**VENIȚI PRIETENI, LA MORMÂNT ȘI – ACOLO
STRIGAȚI CU TOȚII: "REPUBLICA TRĂIASCĂ !"
SÂNDOR PETŐFI**

**ACEASTĂ PLACĂ COMEMORATIVĂ S-A RIDICAT
ÎN AL DOILEA AN AL REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
ÎN AMINTIREA MARELUI POET REVOLUȚIONAR
SÂNDOR PETŐFI, CĂZUT PE ACEASTĂ
CÂMPIE LA 31 IULIE 1849.**

31 IULIE 1949.

Az emlékmű ma

A két nyelvű tábla

Jobboldalt ez áll:

„JERTEK KI HOZZÁM, S OTT KIÁLTSATOK
SIROMNÁL ÉLJENT A RESPUBLICÁRA”
PETŐFI SÁNDOR

EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT A ROMÁN
NÉPKÖZTÁRSASÁG MÁSODIK ÉVÉBEN EMELTÉK
PETŐFI SÁNDOR EMLÉKEZETÉRE.
A NAGY FORRADALMÁR KÖLTŐ EZEN A SÍKON
ESETT EL 1849 JULIUS 31-ÉN
1949 JÚLIUS 31.

1984–85-ben az állam, a helyi lengyárral újjáépítteti, azonos módon a Petőfi Emlékházat.

1997-ben, az 1990-ben alakult Petőfi Sándor Művelődési Egyesület kicseréltette a turulmadár csőrében levő 155 cm hosszú, megrongálódott kardot.

1999-ben, a csata 150. évfordulóján, főként Kiskunfélegyháza anyagi támogatásával új, egyszalagos bronz Petőfi-szobrot avatott, a turulos emlékmű közelében az ezres közönség.

Az emlékművet, a kialakult hagyomány szerint, július utolsó vasárnapján koszorúzzák meg, illő műsoros ünnepség keretében, amelyre sok felől érkeznek emlékezők, változó létszámban.

A múltban volt eset, az október 6-i megemlékezésre is, 1990 után március 15-én is rendszeres ünneplés zaja veri fel a park meditációra hívó csöndjét. Manapság 4–5000 látogató fordul meg évente, Erdély talán legjobban felszerelt emlékházában.

Az adatokat gyűjtötte: *Máthé Attila*

Az Ispánkút

BÖZÖDÚJFALU, BEZIDU NOU – MAROSSZÉK, MAROS MEGYE

Első világháborús emlékmű

A Küsmöd patak vizével elárasztott Bözödújfalú lakóinak 1989-es kitelepítésekor a Lupuj Dénes háza előtt álló első világháborús hősök turulmadaras emlékművét is megmentették. Elszállították a falu Kőrispatak felőli végéhez, a főút mellé és az úgynevezett „siratófal” közelében állították fel. Méreteiről pontos adataink nincsenek, csak a kapott fényképek alapján állapíthatjuk meg a következőket:

A több, felfelé kisebbedő tömbökből álló obeliszk magassága kb. 4,5–5 m. Tetején egy 90 cm szárnyfesztávolságú turulmadár található. Az alatta levő, keskenyebb hasáb felső részén felirat látható: 1914–18, alatta, mélyített falmezőben kard, rohamsíkok, babérkoszorú, kőből faragva. Ezen oszloprész két oldalán ágyúgolyót faragott a művész. A középső, szélesebb tömbön fekete márványlapon 33 név van bevésve aranyozott betűkkel:

ANDRÁS JÓZSEF	KOVÁCS MÁRTON
ÁTYIM PÉTER	KINDA JÁNOS
CSUKOR JÓZSEF	KINDA MÁRTON
FARKAS FERENCZ	LUPUJ BÉLA
FARKAS GYÖRGY	NAGY BÉNI
FARKAS JÁNOS	NAGY M. JÁNOS
FARKAS PÉTER	PÁLFFY SÁNDOR
FEKETE MENDEL	PÁLFFY ZSIGMOND
GERE JÓZSEF	PÉTER DÉNES
GERÉB JÁNOS	PÉTER FERENCZ
GYÖRFFY GYÖRGY	RÓZENCVEIG FÜLÖP
HILLER IZIDOR	SALLÓS GYÖRGY
HILLER MÓZES	SIMÓ JÓZSEF
KOVÁCS IZIDOR	SIMÓ LAJOS
KOVÁCS IZSÁK	SIMÓ MIHÁLY
KOVÁCS P. IZSÁK	SZŐCS PÉTER

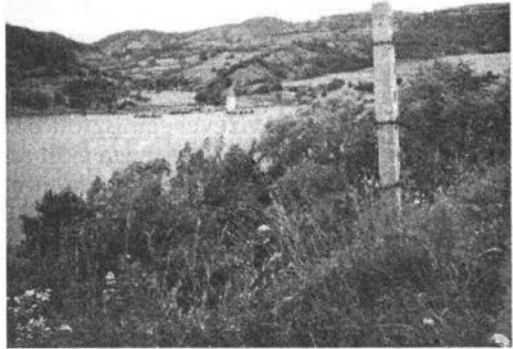
VARGA JÁNOS

Ez alatt, egy szélesebb sávban, sokkal nagyobb betűkkel van bevésve:
BÖZÖDÚJFALU ÁLDOZATA

A szöveget *Dukrét Géza* állította össze a fényképek alapján
A fényképeket *Szőcs Lajos* készítette

Tóth Ferenc tanár rajza

Az elöntött falu temploma

A megmentett emlékmű

KÜSMÖD, CUŞMED – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Első világháborús emlékmű

A „szobor”-ként emlegetett emlékmű a falu központjában, az öt irányú útélágazódás kisterén áll. Szakáll Zsigmond be nem fejezett háza előtt. Régen, ugyan ezen a helyen, az 1848-as időkben, a Pálffy János tulajdonát képező uradalmi gazdaság kapujával szemben, az úgynevezett Udvarkapuban állott.

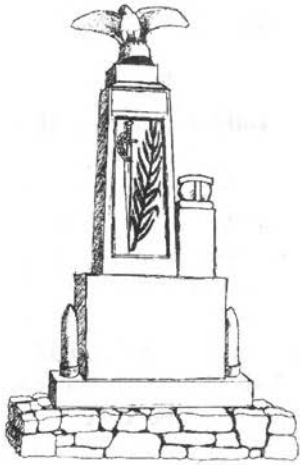
Alapja 40 cm magas és 185 cm hosszú, két sorban „patak-kőből” készült. Erre helyezték a 22 cm magas, 148 cm hosszú és 45 cm széles simára faragott alapot, melyre hat hős neve van bevésve:

Bardócz András	Szakál Ferencz
Keresztes Tódor	Barabás József
Nemes Sándor	Demeter Ferencz

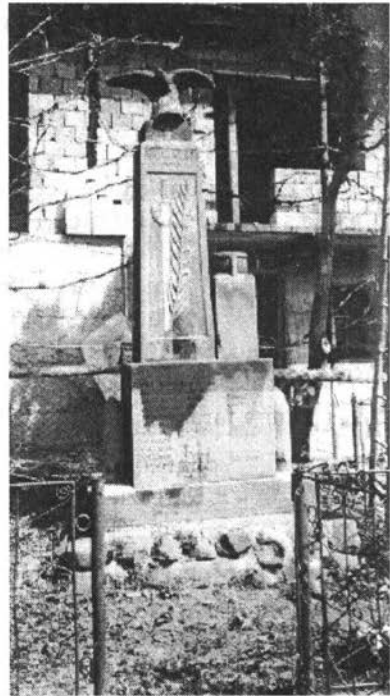
Erre helyezték a 96 cm hosszú, 22 cm széles és 78 cm magas simára faragott kőtömböt, melyre az első világháborúban elesett 34 hős nevét vésték. A betűk nagysága 5 cm:

Barabás Mózes	Dénes Zsigmond	Nemes Lajos
Bardóczy András	Fodor József	Piroska Vazul
Bardóczy József	Jakab Elek	Sándor Mihály
Bereczki István	Kádár Domokos	Simó Albert
Bertalan István	Kádár Lajos	Simon Sándor
Bódi Ferencz	Kovács Sándor	Szakáll Sándor
Bódi József	Lévai Sándor	Szilágyi Sándor
Bodó Kálmán	Máthé László	Szócs Mihály
Dávid András	Nagy János	Tamás Péter
Dávid Sándor	Nagy Domokos	Tekeres János
Deák Ferencz	Nemes Sz.Ferencz	Farkas János
	Farkas József	

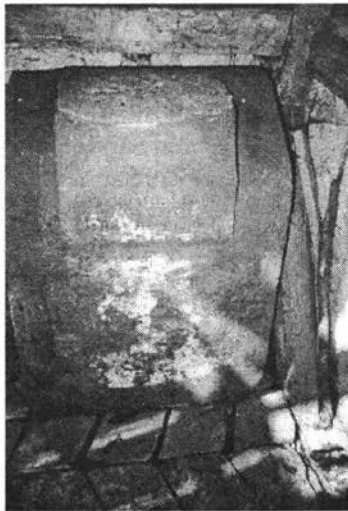
E tömb két oldalán egy-egy, szintén kőből faragott 27 cm x 57 cm nagyságú ágyúgolyó van. A tömbön baloldalt egy 50 cm hosszú, 20 cm széles és 110 cm magas obeliszk áll. Rajta egy függőlegesen lefelé

Tóth Ferenc tanár rajza

Első világháborús emlékmű

A koronát tartó emlékmű

álló kard, babérkoszorúval, mellette egy búzakarász kifaragva. Fölöttük egy felírat:

A HAZÁÉRT

1914 – 18

Az obeliszk tetején egy 14 cm magas, 32 cm széles simára faragott tömbre helyezett kőből faragott katonasisakon áll a 23 cm magas, 80 cm szárnyfeszítávolságú turul, szintén kőből.

Az emlékműről semmilyen írott adatot nem találtak. A falu idősebbjei szerint az emlékművet a 40 világháborús hős hozzátartozóinak adományaiból készítették. Az 1921. július 31-én született Nagy Károly helybéli lakos szerint az emlékmű 1930–35 között készülhetett.

1940 után az obeliszk jobboldalára egy 60 cm hosszú, 34 cm széles, 78 cm magas kőtömböt helyeztek, két mezőre osztva: az alsóban Nagymagyarország kontúrtérképe, a felsőben pedig felírat: HISZEK MAGYARORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN. Ennek tetején állott a kőből faragott magyar korona. Ezeket 1945-ben eltávolították egy kertbe, ahonnan a néhai Borbély Ferenc, volt mtsz-elnök az 1960-as években beépített az akkor épült saját házába. Később helyére egy virágtartó került. Ma vaskerítés veszi körül.

A falu szabadtéri ünnepségeit e szobornál tartják. A hagyományos március 15-i ünnepségek alkalmával megkoszorúzzák, halottak napján pedig gyertyákat gyújtanak a hősöknek is.

Az adatokat gyűjtötte: *Szőcs Lajos* korondi tanító

ÉNLAKA, INLÁCENI – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Első világháborús emlékmű

Az egyedülállónak mondható énlaki turulmadaras emlékmű a rovásírásáról híres 14. században épült unitárius templom bejáratától kissé jobbra áll, a Hegy-kertben. Az emlékművet az énlaki születésű Patakfalvi Zsigmond (1879–1961) tanító készítette agyagból és a korondi Katona János fazakas égette ki, 1925-ben. Az emlékmű fölé az énlaki tűzoltóság négy darab 50 cm-re kinyúló terméskőlábra helyezett vasállványra kúp alakú tetőt helyezett, amelyet horganyzott lemezzel borítottak.

Az emlékmű egyik különlegessége, hogy tetejére „lelőtt turulmadarat” alkotott a művész, melynek szárnyfesztségűsége 35 cm.

Az emlékmű egy három lépcsős talapzatra elhelyezett három – csökkenő méretű – emeletből képez obeliszket, melynek tetején, sziklán, élettelenül fekszik a turul. Az alsó és felső rész szabályos kocka alakú test, míg a középső – nevet tartalmazó – szabályos négyszögű hasáb.

Az alsó 54 cm x 54 cm x 54 cm-es kocka mezőiben háborús jeleneteket formáltak agyagból: feleségétől, gyermekétől búcsúzó katona; lovas huszárok; harctéren elesett katona; ágyútűz-jelenet.

A középső mezőben található a feliratok:

Elől, az északi oldalon: 1914–18, alatta női alak és a kezében lecsüngtetett búzakaralász között:

A

VILÁGHÁBORÚ
ÉNLAKI
HÓSI HALOTTAINAK
EMLÉK-
OSZLOPA

Keleti oldalán:

GYÖRFY MÓZES
JÁNOSI MÓZES
KERESZTÉLY BALÁZS
KERESZTÉLY FERENC

KERESZTÉLY B. IZSÁK
 KERESZTÉLY JÁNOS
 KERESZTÉLY MIHÁLY
 MÁRTON DÉNES
 MÁRTON JÁNOS
 MÁRTON MÓZES
 MÁRTON SÁNDOR

Déli oldalán:

KELEMEN JÁNOS
 PATAKFALVI DOMOKOS
 PATAKFALVI IZSÁK tanító
 ROFAI DOMOKOS
 ROFAI TAMÁS
 TÖRÖK GÉZA
 (csere- és babérág díszítés)
 A TÚZOLTÓEGYLET KÖZRE-
 MŰKÖDÉSÉVEL KÉSZITETTE:
 PATAKFALVI ZSIGMOND
 tanító – emlékül
 AZ 1925. ÉVBEN.

ÉGETŐ MESTER: KATONA JÁNOS
 KORONDI LAKOS

Nyugati oldalán:

ÁDÁM IZSÁK
 BÁLINT FERENC IFI
 BÁLINT FERENC IDB
 BÁLINT ZSIGMOND
 BIRÓ FERENC
 BIRÓ MIKLÓS
 BIRÓ ZSIGMOND
 DEMETER FERENC
 DEMETER MÁRTON
 GYÖRFI DOMOKMOS
 GYÖRFI JÁNOS

A felső mezők domborművei: északon orgonasípok közül kiemelt harang, keleten ejtőernyős katonák, délen magas fán katonai megfigyelő, nyugaton bombát ejtő repülőgép.

Régi szokás szerint Énlakán minden nevezetesebb ünnepséget, a templomból kijövet, ezen emlékmű előtt tartanak meg.

A 1961-ben elhunyt Patakfalvi Zsigmond tanító az énlaki Unitárius Egyháznak adományozta két füzetének egyike: Följegyzések Patakfalvi Zsigmond tanító adataiból című, 1928-ban Kolozsváron keltezett munkájából erre a szoborra vonatkozóan a 34–35. oldalon ezeket jegyezte: „Szülőfalum elesett hőseinek és édes szüleimnek egy emlékoszlopot készítettem agyagból mintázva égetés alá öt szünetben részletenként. Ez a munkám életem egyik legkedvesebb emléke.

Egyik nagyobb darab befejezésénél, amit félbehagyni nem lehetett, két heti szabadságot kért részemre az egyházközség. Igazgatóságom megadta azzal a kikötéssel, hogy a helyettest fizessem én. Én ki is fizettem. Ezt ők elfogadták. Több belátása volt egyházközségemnek. Az nem engedte azt, hogy emlékül készített ingyen munkára én még rá is fizessek. Jellemző mindkét félre. Ismerve a lelkületeket, én szabadságot sem kértem tőlük, hanem inkább még egyszer előről kezdtem volna a darabot, mert nem akartam kegyeletlőtől áthatott lelkemet a képzeletben előrelátott drasztikus elintézésük érdekességével felhorzsoltatni.

Szeretett szülőfalum mindkét elintéztést megoldotta az ügyszó méltó módon.

Azutáni (avatási ünnepség 1925. szeptember 18. – Sz. L.) igen meleg hangú hálaíratukon kívül, melyet az emlékoszlop felavatásával kapcsolatban küldöttek, azzal adtak kifejezést tisztelő ragaszkodásuknak, hogy kántortanítói állásuk megüresedésekor óhajukat fejezték ki aziránt, hogy elfogadjam azt, minek közbeeső akadálya volt, hogy állami iskolához nem vettem át felekezeti tanítót. Így maradtam tovább is a fentiekből láthatólag elég fájó tapasztalatokkal az egyház szolgálatában, ahol ezek miatt alkalomadtán szólva itt is, ott is s hogy nem tömjéneztem semerre, hanem az igazságra, a méltányos eljárás szükségességére hivatkoztam az egyházban engemet pesszimistának tartanak, sőt még bolsevistának is dühöngte egy alkalommal Kovács Kálmán püspöki titkár az államtól átjött tanítókat, ami tulajdonképpen nekem szólt.”

Patakfalvi Zsigmond önmagának is elkészítette a háromszögű, agyagból épített síremlékét, melyet az 1990-es évek végén megrongáltak.

Az emlékmű avatásáról írásos emlék még nem került elő. Az avatási ünnepség 1925. szeptember 18-án volt. Ezt az időpontot Szócs Lajos korondi tanító néprajzi gyűjtése során kapta, amidőn Jánosi Jenő édesapjának jegyzetfüzetében rábukkant az 1926. december 3-án lemásolt versre, amelyet Fülöp Gergely írt a szoboravatási ünnepélyre: Egy síremlék leleplezésére címmel. E vers tartalmazza az emlékmű leírását, valamint készítésének körülményeit is.

Tóth Ferenc tanár rajza

Első világháborús emlékmű

EGY SÍREMLÉK LELEPLEZÉSÉRE

E síremlék nemrég foglalt itten helyet
 Mely rejtve magába a háborús múlttól sok gyászos emléket
 Itt egy nő áll búsan, – baba a kezébe,
 Nem mondom, tudjátok miért van ő néki
 könnypatak szemében, bánatár szívébe.

Fent egy néma harang, orgona-síppokkal,
 Fájt, hogy kilenc évig nem hívott imára, kellemes hangokkal
 Most jött meg a szava, – már meggyógyította,
 Egyházközségünknek, egy pár év alatti nemes áldozata.
 Talán, mint letétek, ágyú lett belőle,
 Amely halált osztta édes fiainknak,
 Mi szeretteinknek valamely testébe.

Látni itt egy táborn, harcra készen létbe
 Ráborult egy hitves a harcba induló szeretett férjére,
 Lábukat öleli siránkozó gyermek, azt hiszem tudjátok
 Milyen volt azoknak szívökben az érzet.

Mennek a huszárok kint a csatatéren,
 Felderítő, jelentőtömb, távcső van a tiszt kezében,
 Fent meg fára küldtek figyelő őröket,
 Jobbról száll a léggömb, balról lehet látni repülőgépeket.

A hátsó oldalon elesett katona, varjú és csóka.
 Három középpoldal írással van tele
 Édestestvéreinknek, apáknak, gyermekeknek,
 Huszonnyolc halottnak rá van írva neve.

Tetejét ezeknek turul képe fedi
 Mely fél Európa lesújtott népének nehéz sorsát jelzi,
 Nincsen egyéb semmi. Fájt, hogy nincs sírhalom,
 Hová szeretteitek könnyhullatásokra
 megkönnyebbülésre néha leboruljon.

Ki tudja, hol folyt el hősi Székely vérték?!
 Ki tudja, hol porlad messzi idegenbe drága tetemetek!
 Oh, bárcsak tudhatnók, nyugodtabban lennénk
 Édes álmainkban, gondolatainkban sokszor felkeresnénk.

Bárhol is nyugsznak hősi testetek,
 Meghívtuk és eljött, itt van mi velünk a ti szellemetek.
 Jertek hát közelébb egy kézszorításra,
 Nézzétek nem holt ki, az értetek égő szívek mécsvilága.

Hiszen együtt voltunk a csatamezőkön,
 Drága magyar vérrel és sok szenvedéssel megöntözött földön.
 Ott, ahol a halált szemmel lehet látni,
 Irgalmat, kegyelmet, bár mily nehéz sorsban
 Nem volt kitől várni.

Jertek, nézzétek meg ezt a síremléket,
 Óh, mit láttok rajta! Szíveket megrázó háborús emléket.
 De van vigasztalás, az hogy ti éltek,
 Fennmarad örökre, a ti halotti, dicső emléketek.

Kérditek ugyebár, hogy ki készítette:
 Patakfalvi Zsigmond, nézzétek jól körül, rajta van a neve.
 Látom keresitek, hogy megköszönjétek,
 De nincsen itt jelen, Kolozsváron fenntartják kötelelességek.

Megköszönni jöttünk ki magához véve
 Mély síri álmunkból ime felébrezte községünk szívében
 Mi, huszonnyolc halott-ér, szívünk óhaja:
 Kedves jó tanító, egyházunknak fia,
 Bárhol légy e földön álgyon meg érte az Isten hatalma!

Terméketlen földből, sárból kiformálta
 Ily örök emléket – dicső vagy, méltó vagy Isten jutalmára.
 Ki nem fogadtál el jutalmazást érte
 Fogadd halottinknak és szentegyházunknak köszönetét érte.

Ki magad mintáztad, saját kezed műve,
 Pihenőre jöttél s kevés szünidődet, nagy tehetségedet

Fölhasználtad erre.

A miként felvésted nevét halottinknak,
Úgy a te emléked szíveink lapjára felvéstük magunknak.

Te, ki kimagaslassz tudománnyal, kézzel
Áldjon meg az Isten minden földi jókkal és hosszú élettél
Megaláztad magad, felmagasztaltattál!
Minden tetteiddel és törekvésseddel Istennek szolgáltál.

És ha tovább nézzük az elkészítését:
Látjuk a tűzoltók közreműködésének a kiségitését
Fogadjátok ti is köszönetünk érte,
Híven, szorgalommal, bármily munkaidőt
És fáradságtokat áldoztátok érte.
Parancsnokotokat ki ezt vezette
Kívánjuk, hogy az Isten sokáig éltesse.

Ott találjuk nevét Katona Jánosnak
Igazán érdemes, tiszta szív és lélek – korondi lakosnak
Ki készséggel vala, díjmentes munkára
Égetés, színezés, összeállításkor, nem tartotta vissza akadályá,
Áldja meg érette az Egek hatalma,
Hős halottainknak, egyházközségünknek ez a kívánsága.

Most kedves halottink békén pihenjeteK,
Jól esett, megnyugtat, hogy egy pillanatig
E szent ünnepélyen velünk lehetteteK.
Idegen földekbe helyezett hullákra,
Ha már így jött sorja, kívánjunk nyugalmat és békét poraikra
Lelketek találjon üdvöt az Egekben
Emléketek marad itt, e síroszlopon
És az itt megjelent ünneplő híveknek szerető szívökben.
Patakfalvi Zsigmond volt ennek szerzője,
Kívánjuk közösen, hogy áldja meg érette
A magas Egeknek Ura, Teremtője!
Készült 1925. szeptember 18-ára

Az adatokat gyűjtötte: Szócs Lajos korondi tanító

ALSÓBOLDOGFALVA, BODOGAIA, ÚJSZÉKELY KÖZSÉG – HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A falu közepén, az iskola épületével szemben található az emlékmű.

A talapzat faragott terméskőből van rakva, melynek hosszúsága 140 cm, szélessége 1 méter, magassága 78 cm. Erre van ráhelyezve a műkőből készített téglalap alakú emlékmű, melynek szélessége 120 cm, oldala 30 cm, magassága 320 cm. A felfelé ívelő oszlopdíszek kopjafa-mintákban végződnek, a baloldalin 1914, a jobboldalin 1919 van vésvé. A közöttük levő márványtáblán a következő felirat olvasható:

A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK

BALOG MIHÁLY	GYARMATHI MÓZES
BÁN FERENC	GYARMATHI LAJOS ÖM.
BUH JÓZSEF	HURDUKÁN PÉTER
BARABÁS JÓZSEF	JÓ PÉTER TD.
BÁBI MÓZES	KARÁCSONY MIHÁLY SZV.
DEÁK DÉNES HN.	KELEMEN JÁNOS TD.
DEÁK JÓZSEF TD.	LÁSZLÓ JÁNOS ÖM.
DEMETER SÁNDOR	LÁSZLÓ JÓZSEF
GAGYI JÁNOS T.	LÁSZLÓ ANDRÁS
GAGYI DÉNES	NYÁGULY DÉNES
GAGYI MÓZES TD.	PÁLHEGYI SÁNDOR SZV.
GÁBOR MÓZES	PETRE JÁNOS
GÁBOR SÁNDOR	SZÉL GÁBOR
GYARMATHI DÁNIEL	SZÉL SÁNDOR
GYARMATHI JÁNOS G. SZV.	TAMÁS LAJOS
GYARMATHI JÁNOS J.ÖM.	TAMÁS MÓZES SZV.
GYARMATHI JÁNOS A.	TÖRÖK MIHÁLY
GYARMATHI JÁNOS D.	VARRÓ PÉTER

BÁBI MÓZES
STÁNCSUJ MIHÁLY

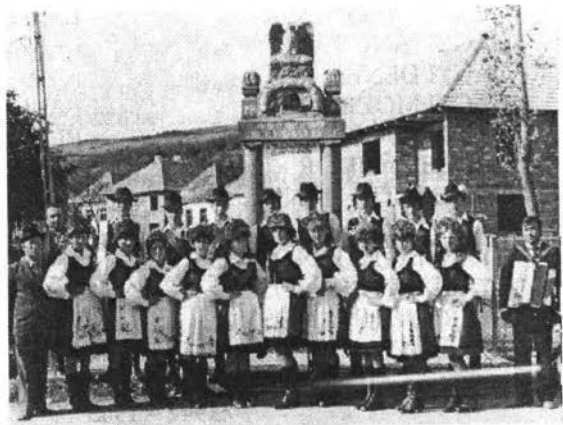

1942 – 1945

BALOG SÁNDOR
BUH KÁROLY

A világháborús emlékmű

Népi táncsoport az emlékmű előtt

GYARMATHI JÁNOS
GYARMATHI MÓZES
LŐRINCZI KÁROLY
SZAKÁCS LAJOS

Az alsó, kisebb táblát 1988-ban titokban, avató ünnepség nélkül ragasztották fel a régi emlékműre.

A tábla fölött, a két oszlopot összekötő részen levő felirat a következő:

**PROETERNA MEMORIA
EROII DIN RĂZBOIUL MONDIAL**

A fölötté levő részen egy félkörív alakú babérkoszorú alatt egy vaskalap van kiformázva, amely egy harci kürtön és egy szuronyon fekszik. A babérkoszorú fölött egy szikladarabon áll a művésziesen kifaragott turulmadár, melynek magassága és szárnyfesztávolsága 40 cm.

Az emlékművet Palló János helybéli lakos készítette, a falu lakói közadakozásból fizették ki a jelképes összeget.

Az avató ünnepség 1929 július második vasárnapján volt. Ünnepi beszédet Varró Mózes református lelkész tartott. Az ünnepély alkalmával kórusműveket adott elő a Pap Sámuel kántortanító által vezényelt helyi vegyes kórus, szavalatot mondott Bán Mózesné, született Nyáguly Róza. 2001-ben a 90 éves özvegy a vers címére és írójára már nem emlékszik, csak a vers szövegére:

*Kik és hová temették el hős katonáikat?
Ki tudná megvizsgálni az értük sírókat?
Bús özvegyek, apák, anyák, árvák és testvérek,
Hőseitek veszte fölött szűnjék keservetek!*

*Mi nektek fáj, nekünk is fáj,
Veletek könnyezünk.
Enyhítse szívetek bűjút
Őszinte részvétünk!*

Az emlékműt minden év március 15-én koszorúzzák meg, melyen az egész falu népe jelen van. Éz alkalommal díszbeszéd hangzik el, majd a helyi iskola énekkari számokat, szavalatokat ad elő.

Az adatokat gyűjtötte és fényképezte: *Gálfalvi Gábor* ny. tanító

ÚJSZÉKELY, SECUIENI – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A község központjában, a Székelykeresztúr-Segesvár útvonal mentén fekszik az emlékmű.

Ugyanolyan, mint az alsóboldogfalvi, melyet szintén Palló János készített, ugyanarra a mintára. Anyaga szintén műkő, faragott andezitkő alapra rakva. Az emlékmű magassága 220 cm, egy méterrel alacsonyabb, mint az alsóboldogfalvi, mivel elegendő a hely a 35 elesett hős feiratozására, mely a következő:

BENKŐ MÓZES	KOCSIS MIHÁLY
BIRÓ JÓZSEF	KORÉ IMRE
BUZOGÁNY DÉNES L.	LAKATOS MÓZES
BUZOGÁNY GYÖRGY	LŐRINCZI SÁMUEL
BUZOGÁNY JÁNOS B.	MÁTYÁS GYÖRGY
BUZOGÁNY JÁNOS G.	MURVAI DÉNES
BUZOGÁNY JÓZSEF P.	NAGY LAJOS
BUZOGÁNY JÓZSEF S.	ÖTVÖS MÁRTON
BUZOGÁNY MÓZES B.	RÓZENFELD MÓR
BUZOGÁNY MÓZES GY.	SZABÓ ISTVÁN
BUZOGÁNY SÁMUEL A.	SZAKÁCS DOMOKOS
DÁN MÓZES	SZAKÁCS MÓZES
DÁN PÉTER	SZÁVUJ JÁNOS ID.
DÁVID ANDRÁS	TIBOLDI JÓZSEF
DÁVID JÓZSEF	VAS JÁNOS
FLORA SÁNDOR	VAS PÁL
KERESZTES DÁNIEL	VÁRADI DÁNIEL
WEISZ OSZKÁR zászlós dr.	

A második világháborúban elesettek névsora nincs felírva.

A két oszlopot összekötő rész felirata: **A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK** és két felől az évszám: **1914 – 1918**

Az avató ünnepély szintén 1929-ben volt. Máthé Sándor unitárius lelkész tartott beszédet, a helyi ifjúság szavakat, a dalárda az alkalomnak megfelelő dalokat adott elő.

Az emlékműről nincs fénykép.

Az adatokat gyűjtötte: *Gálfalvi Gábor* ny. tanító

BETFALVA, BETEŠTI – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Első világháborús emlékmű

A falu keleti végében, a főút mellett található.

A kb. 80 cm magas talapzatra négy lépcső vezet fel, előtte vaskerítés.

A kb. 180 cm magas téglalap alakú oszlop tetején kiterjesztett szárnyú turulmadár található.

Alatta körfelirat:

A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK EMLÉKE.

Alatta keresztbe rakott puska és kard van kőből kifaragva, rajta rohamsisak. Az alatta levő vízszintes sávon: 1914–1918, majd következik egy gránit-tábla a hősök neveivel, egy bemélyített keretben:

BOKOR SÁMUEL
BALOGH DÉNES
BALÁZS ISTVÁN
GÁSPÁR BALÁZS
GYŐR SÁNDOR
KARDALOS ALBERT
KISFALUDI KÁROLY
NAGY FERENC
SZAKÁCS GERGELY
SZAKÁCS MIHÁLY
SZAKÁCS DOMOKOS
SZAKÁCS GÁBOR
SZÉCSI DÉNES
SZÉCSI SÁNDOR
SZÉCSI MIHÁLY
SZÉCSI ANDRÁS
VASZI MIHÁLY
ifj.VASZI MIHÁLY

Az alatta levő vízszintes tömbön, szintén mélyített keretben:

DÓDI JÁNOS

oldalt: CSONT ZSIDÓ SÁNDOR UDVARHELY

Az adatokat gyűjtötte: *Barta Tünde* és *Ferenczi Szilárd*

SZÉKELYVARSÁG, VÁRŞAG – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A római katolikus templomkertben található.

Az emlékmű egy földbeásott és betonból öntött 150x125x125 cm-es alapon és a föld felett egy 70x145x145 cm-es talapzaton áll, melyen egy mozaikos vasbetonból készült boltív emelkedik, amely 310 cm magas, 30x15 cm vastag. A boltív tetején egy 150 kg súlyú, 110 cm magas, bronzból készült turulmadár áll. A boltív között csiszolt gránittömb, melynek méretei: 65x105 cm, vastagsága 10 cm. Erre vannak vésva a feliratok. A gránittömb alatt egy 65x15x15 cm méretű gránithasáb, fölötte egy ugyan olyan méretű fehér márványhasáb tetözi be, melynek mindkét oldalán FELTÁMADUNK olvasható. Tetejére egy 124 cm magas, fehér márványból készült keresztet helyeztek.

Az elülső oldalon a következő felirat olvasható:

1940 – VARSÁG – 1944

BÁLINT DÉNES	SIMÓ (PÁL) JÓZSEF
BÁLINT GÁSPÁR	PÁL K. LÁZÁR
BERKECZI CS. DÉNES	SÁNDUJ IGNÁC
BERKECZI CS. LÁSZLÓ	SZÁSZ MÁRTON
BERKECZI F. DÉNES	TAMÁS ÁGOSTON
GERGELY ÁRON	TAMÁS D. JENŐ
GYÖRGY PÉTER	TAMÁS ÁRON
ILYÉS GERGELY	TIFÁN Á. DÉNES
JAKAB BÉLA	TIFÁN BÉLA
JÉRE FERENC	TIFÁN B. JÁNOS
JÉRE GÁSPÁR	TIFÁN I. JÁNOS
JOZSA FERENC	TIFÁN LÁSZLÓ
KERESZTES MÁRTON	TIFÁN NÁNDOR
KOVÁCS PÉTER	TODOR ÁRON
LÁZÁR MÁRTON	VASS PÁL
MAGYARI PÁL	VERESS FERENC

HAT ISMERETLEN NÉMET KATONA
UNBEKANNTTE DEUTSCHE SOLDATEN

Az alatta levő hasábon: **HÓSEINK EMLÉKÉRE**

Az emlékmű hátsó oldalán levő felirat:

1914 – VARSÁG – 1918

BALÁZS MÁRTON	PÁL K. MÁRTON
BÁLINT M. LÁSZLÓ	PÉTER DÉNES
BÁLINT M. PÉTER	PÉTER FERENC
BERKECZI A. ANTAL	PÉTER IGNÁC
BERKECZI B. JÁNOS	PÉTER K. IGNÁC
BERKECZI CS. IMRE	SZÁSZ PÁL
BERKECZI L. MÁRTON	SZÁSZ MÁRTON
DÉNES GÁSPÁR	SZABÓ PÉTER
DÉNES K. IMRE	TAMÁS IGNÁC
DUKA MÓZES	TAMÁS D. PÉTER
FALUDI JÁNOS	TAMÁS JÁNOS
GEGŐ ANDRÁS	TAMÁS MÁRTON
JAKAB MÓZES	TIFÁN A. PÁL
KERESZTES ÁGOSTON	TIFÁN PÁL
MAJOR DÉNES	TIFÁN GÁSPÁR
MAJOR MÁRTON	TIFÁN B. MÁRTON
MÁRTON GYÖRGY	TIFÁN B. PÉTER
NAGY F. JÁNOS	TIFÁN F. ISTVÁN
PÁL ANTAL	TIFÁN MÁRTON
PÁL K. ÁRON	TIFÁN G. PÁL
PÁL K. PÁL	TODOR MÁRTON
PÁL K. DOMOKOS	VAJDA LŐRINC

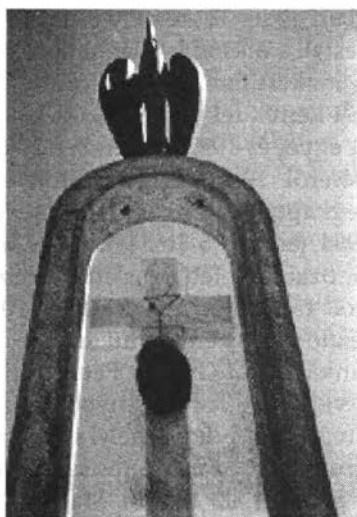
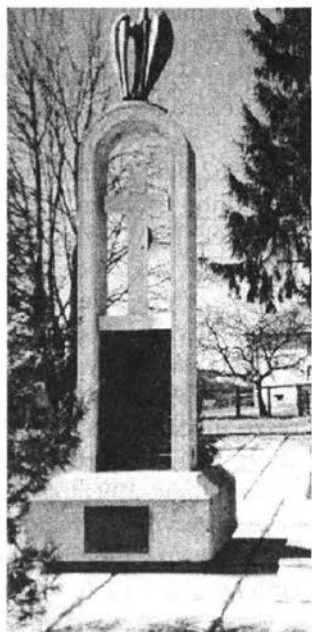
A talapzaton egy 3 mm vastag 50x35 cm nagyságú réztáblán a következő felirat olvasható:

KÉSZÜLT 1994-BEN A KÖZSÉG
ADOMÁNYÁBÓL, AMIHEZ KIVÉTELESEN
HOZZÁJÁRULT :

- BORBÉLY GYULA – A TURULMADÁRRAL
- TAMÁS ISTVÁN – A MÁRVÁNNYAL
- KOVÁCS GÁSPÁR – ANYAGSZÁLLÍTÁSSAL

LÁSZLÓ PÁL

POLGÁRMESTER

[93]

Az emlékművet betonlapokkal öntött járda és 50 cm széles virágágyás veszi körül. Kerítés nincs, mivel a templom- és temetőkerítésben van építve. Megközelíthető a falu központjában a főúttól jobbra, a templom felé vezető utcán, 100 méterre.

Az adatgyűjtő így emlékezik meg az emlékmű felállításáról:

1962-ben Bálint Gáspárné, Gergely Áronné, Jére Ferencné, Lázár Mártonné és Tifán A. Dénesné özvegyasszonyok azzal a javaslattal keresték fel László Pál akkori néptanácstitkárt, hogy állítsanak emlékművet a háborúban vagy a szovjet fogságban meghalt személyek emlékezetére. De az akkori hatalom megakadályozta az ilyen emlékművek létesítését, sőt még csak a templomban sem sikerült emléktáblát elhelyezni.

Az 1989-es fordulat után a még élő fentebb említett özvegyek egy része újból felvetette az emlékmű állításának kérdését. A lehetőség adott volt, és jött az ötlet, hogy akkor mind a két világháború áldozatainak állítsanak emlékművet. Így első dolog a hősi halottak összeírása volt. Egyeztetés történt Tankó Géza katolikus plébánossal, aki közösen az egyház tanácsával elvben egyetértett azzal, hogy az emlékmű a templomkerítésbe legyen megépítve. 1991. szeptember végére összeállt a végleges névsor. Ennek alapján a községből 44 személy esett az első világháború áldozatául, a második világháborúban és a szovjet fogságban pedig 32 személy pusztult el. A község területén német katonák is estek a második világháború áldozatául.

Az emlékmű makettjének elkészítésére Pál László székelyudvarhelyi tervezőt kérték fel. Az elkészült két változatból a községi tanács kiválasztott egyet és 1992. november 29-én határozatot hozott az emlékmű építéséről. A szükséges iratok elkészítése után 1993 novemberében megkapták az engedélyt a megyei tanács rendészeti igazgatóságától. 1994. január 16-án a lakossági közgyűlés elfogadta az elképzelést, és határozat született a családok hozzájárulásáról: akiknek hozzátartozójuk volt 15 000 lejt, más családok 7000 lejt fognak fizetni. 1994 tavaszán elkezdődött az emlékmű építése.

A kőművesmunkálatokat György Péter és Berkecz Imre helybeli kőművesmesterek végezték. A márványból készült részeket, a nevek bevésését Tamás István székelyudvarhelyi sírkőfaragó-mester készítette el ajándékba. A turulmadár Szabó János székelyudvarhelyi szobrászművész alkotása, amelyet az akkori Matrica gyárban öntöttek ki

bronzból. Ezt 1 300 000 lej értékben a helybeli Borbély Gyula vállalkozó és felesége, Katalin adományozták.

Az avató ünnepség 1994. október 30-án volt, melyen részt vett Sántha Pál Vilmos, Hargita megye tanácsának akkori elnöke, Matos Attila, a magyarországi Homokmégy testvértelepülés polgármestere, Szabó János szobrászművész, valamint Zetelaka, Oroszhegy, Kápolnás, Felsőboldogfalva, Korond és Parajd községek polgármesterei. Valamennyien koszorút helyeztek el az emlékműnél. Az emlékművet Dániel Ernő, a székelyudvarhelyi római katolikus esperesség plébánosa és Tankó Géza helybeli plébános áldották meg.

Az avatáskor beszédet mondott László Pál polgármester:

Tisztelt székelyvassági lakosok!

Engedjék meg, hogy ma, 1994. október 30-án, az első és második világháborúk idejének áldozatául esett személyek „Emlékművének” avatási és megáldási ünnepsége alkalmából, mint a község polgármestere, az Önök nevében a szokásos Isten hozta községünkbe köszöntéssel üdvözöljem: Sántha Pál Vilmos urat, a Hargita megyei tanács elnökét, Matos Attila urat, a Magyar Köztársaság Bács-Kiskun megyei Homokmégy község polgármesterét és a község küldöttségének többi tagjait, Szász Domokos Korond, József Imre Kápolnás, Hajdó Géza Oroszhegy, Fülöp Sámuel Parajd, Sándor József Felsőboldogfalva és Sebestyén Csaba Zetelaka községek polgármestereit, a Hargita Népe közéleti napilap szerkesztőségének képviselőjét Csík-szeredából, Dániel Ernő római katolikus plébános urat Székelyudvarhelyről, Szabó János szobrász-tanár urat Székelyudvarhelyről. Köszöntsem mindazokat, akik mai ünnepségünkön jelen vannak és adományaikkal támogattak megvalósításunkban.

Ma összegyűltünk, hogy lerójuk kegyeletünket a szülőföld védelmében hősi halált halt elődeink emléke előtt.

Századunkban két világháború söpört végig Európán és ez érintette községünk lakosságát is, alig százéves fennállásának idején. Katonák álltak katonákkal szemben, s bárki bármit mondjon, szülőföldjüket védték.

A világháborúk időszakában apákat fiaikkal együtt vezényelték ki, s ezek a háborúk nagyszámban szedték áldozataikat a harctereken, a fogságokban és a háttérben a polgári lakosság köréből. Ezek a

személyek a történelem áldozatai lettek, akik tömegsírokban, esetleg azonosítatlan, jeltelen sírokban idegen föld takarja testüket, esetleg gránát, akna avagy bomba tépte és röpitette szét a harc mezején, esetleg testi maradványaikat vadak falták fel vagy madarak csipkedték csontvázá.

E történelmi eseményeknek hősei vannak községünkben is, és hozott szomorúságot és soha el nem felejthető gyászt több száz emberre, szülőket, testvéreket érte veszteség, feleségekre és gyerekekre szakadt özvegység és árvaság.

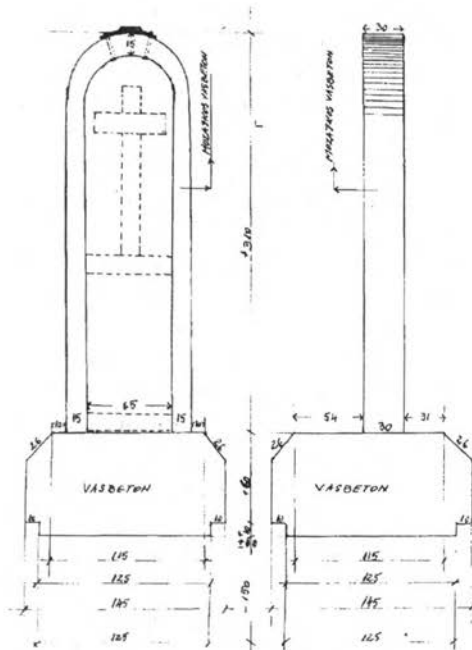
Székelyvarság ezen hősi halottjait próbáltuk összeírni és személyileg azonosítani az első és második világháborúk időszakából és a most megépített emlékművel egy helyre hazahozni őket és mint hősöknek emléket állítani.

Az első világháború időszakából 35 személy vesztette életét a harctereken és 9 polgári személy, akikből kettő gyergyóújfalusi, és 1946. szeptember 25-én a község területén lettek kivégezve ártatlanul, az akkori román fegyveres karhatalom által.

A második világháború időszakából 32 személy nem tért haza és lelte halálát a harcokban vagy fogságban. Ugyanakkor hat védtelen német katona lelte halálát községünk területén és nyugszanak jeltelen sírokban. Ez utóbbiak is hősök, ezek is a történelem áldozatai és mindenki, függetlenül attól, hogy magyar, német vagy román nemzetiségű, mert a hadbaparancsolt katonák függetlenül nemzetiségüktől csupán parancsot és kötelezettséget teljesítettek. Arra gondoltunk, hogy 50 év után is otthon, német földön valakik, hozzátartozók hírt várnak róluk, de sajnos nem sikerült őket azonosítanunk.

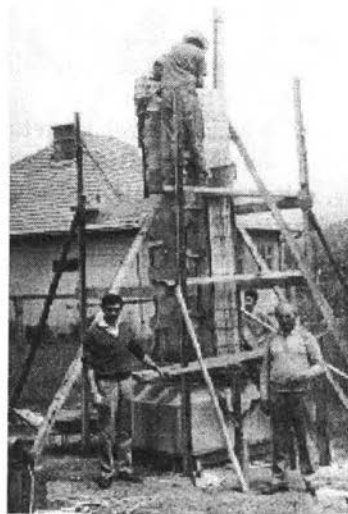
Ezen 76 helybéli és 6 ismeretlen német katona hősi halált halt személy emlékének áll mostan itt, összefogásunk eredményeként, Isten segédelmével és az adományozók támogatásával elkészült emlékmű.

Az adományokért köszönetet szeretnék mondani a község 537 családjából 405 családnak, akik jelenig 2 921 800 lej pénzüsszeget adományoztak. 14 személynek, székelyudvarhelyi, medgyesi, marosvásárhelyi, svájci és német állampolgároknak, akik 158 000 lejt adományoztak.

Az emlékmű méretei

Építés közben

Rendkívüli elismerésünket kell kifejezzem Borbély Gyula úrnak és családjának, aki több mint 1 300 000 lej értékben ajándékozta a turulmadarat. Tamás István úrnak, a falu szülöttjének, jelenben székelyudvarhelyi lakos, sírkőfaragó mesternek, aki elkészítette, felszerelte és belevészte a márványtömbbe, díjmentesen hőseink neveit, amely közel 700 000 lej értéket képvisel. Kovács Gáspár úrnak, aki 96 000 lej értékben támogatta az építkezést. Magyar József úrnak, aki 10 000 lej értékben ajándékozott építőanyagot.

Külön meg kell köszönjem Szabó János székelyudvarhelyi szobrász-tanár úrnak a munkáját, aki vállalta a turulmadár megformálását és annak a munkaközösségnek akik elvállalták és bronzból megöntötték az 110 cm magas és 150 kg súlyt nyomó, Istenhez fohászoló turulmadarat, fohászokodva és Istenre nézve fel, hogy soha többé a történelemben ne kerüljön sor hasonló emlékezésre és Isten békéje uralkodjon mindörökké a földön.

A hősök emléke előtt rója le kegyeletét mindenki, aki jelen van ezen avatóünnepségen.

Tettünk – mármint az emlékműállítás – nem irányul senki ellen, nem sérti senki önérzetét, csupán az önbecsülés, az elődök tiszteletének jele, hisz minden népnek nem csak joga, hanem egyenesen kötelessége, hogy számontartsa és emléket állítson halottainak. Továbbmenve, ha hisszük a feltámadást, gondolnunk kell arra, hogy elveszett őseink most lássák az Ők magasságából, hogy mit tettünk és intenek felénk, jól van, figyeljeteK mindig oda a történelemre és ne feledjéteK el soha őseiteket és hőseiteket.

Emlékezni s emlékeztetni nekünk, a túlélőknek kell, ez kötelességünk. A tisztesség és főhajtás pedig kijár mindazoknak, akik értünk is meghaltak, akiket a világháború halálgépezete szakított el örökre szeretteiktől és a település lakóitól.

Természetes cselekedetünknek tekintjük az emlékmű állítását, hisz tartozunk annyival hőseinknek, mindössze csupán az a szomorú benne, több mint 75 évvel, illetve 50 évvel az események megtörténte után törlesszük sokéves tartozásunkat. Isten megbocsátását kérve, gondolom most is jobban tettük, mint soha, és fohászokodjunk Istenünkhöz, hogy őrizze meg a népek békéjét a világon, ne következzenek be és ne fenyegessék a jövő nemzedéket hasonló borzalmas események.

Emlékezetes marad e nap községünk egész lakosságának, emlékezetes marad azon 45, még életben lévő háborús veterán, frontharcos számára is, akik jelenben itten állanak székely népviseletben az emlékmű mellett és kegyeletüket róják le, tisztelettel adóznak azon falubéli magyar-honvéd bajtársaiknak, akik velük együtt nem tértek haza.

Befejezésül az elhangzott gondolatok szellemében felkérem községünk ifjúságát, mint a mindenkori jövő nemzedéket, hogy vegyék gondviselésükbe a most felavatott hősök emlékművét, rendszeresen gondozzák, ápolják virágokkal és őrizzék meg örökre őseik és hőseik emlékét.

Adassék tisztelet a hősök emlékének!
Székelyvarság, 1994. október 30

Polgármester:
László Pál

Az emlékműhöz fűződő szokás: koszorúzás minden március 15-én, emlékünnepe és szentmise minden október utolsó vasárnapján.

Melléklet: *Hargita Népe, közéleti napilap 1994. november 1., keddi számából. Címoldal:*

Emlékmű avatás Székelyvarságon

Vasárnap összegyűlt Székelyvarság apraja-nagyja – a havasok népe, ahogy a szentmisét celebráló helybeli plébános mondta –, hogy közvetlenül a halottak napja előtt kegyelettel adózzanak a két világháborúban elhunyt falubeliek emlékének. (És mindazokénak, akiket a háborús forгатagban itt ért a vég, – hat ismeretlen német katonának is szólt az emlékezés).

Sok, nagyon sok halottja volt a két világégésben Székelyvarságnak, összesen 78 nevet kellett a márványtáblába vésnie a kőfaragónak. Mostanáig csak a hozzátartozók szeretete őrizte emléküket, ezentúl már emlékmű is éltei őket. Szép, kifejező erejű emlékmű. Szabó János székelyudvarhelyi szobrászművész egekbe néző-szárnyaló, Istenhez fohászkozó bronz turulmadara hit és biztatás, hogy lesz még föltámadás...

A falu példás összefogásával született meg az emlékmű. Elsők között a megyében, hogy – amit addig nem lehetett – emlékeztessen II. világháborús halottainkra. Hogy halottak napján legyen hely, hol gyertyát gyújtsanak a túlélők a frontok, fogolytáborok poklában elpusztítottaknak. Önbecsülésünk jele, ha mind több faluban merik követni a székelyvarságiak példáját.

Szentmisével kezdődött, az emlékmű megáldásával folytatódott az ünnepség, utána László Pál, a község polgármestere, Matos Attila, a magyarországi testvértelepülés, Homokmégy önkormányzatának vezetője, Sántha Pál Vilmos, a Megyei Tanács elnöke, Mátyás Lajos egykori varsági frontharcos a hősök emléke előtti tisztelgés szükségességéről szólt, bízva, reménykedve abban, hogy nem kell többet ilyen emlékművet emelniük, mert nem lesz többé háború.

Az emlékmű gondozását, a hősök emlékének ápolását a falu fiataljaira bízta a polgármester, amelyet két képviselőjük, egy lány és egy fiú, ünnepélyesen meg is fogadott.

Az ünnepség az iskolások tisztelgő emlékműsorával és az emlékmű megkoszorúzásával zárult. A helyi, a testvértelepülés és a megye tanácsa mellett koszorút helyeztek el az emlékműnél Parajd, Korond, Zetelaka, Oroszhegy és Felsőboldogfalva polgármesterei, valamint az elhunytak hozzátartozói, rokonai.

Borbély László

Melléklet:

Ajándékozási okmány

amely készült 1994. október 25-én Székelyvarság község Polgármesteri hivatal helységében:

1. Egyfelől BORBÉLY GYULA és felesége BORBÉLY KATALIN született SZŐCS, Székelyvarság 359. szám alatti lakosok, mint ajándékozók,

2. Másfelől a polgármesteri hivatal képviselőjében LÁSZLÓ PÁL polgármester és DÉNES VINCE alpolgármester között, az alábbiakról:

Borbély Gyula a polgármesterrel folytatott megbeszélés alkalmával ajándékozási ajánlatot tett egy TURULMADÁR elkészíttetésére amit

helyeznek el az I. és II. világháborúban elesettek emlékére állítanak a községben.

A mai napon a fenti ajándékozók a polgármesteri hivatal képviselőinek átadják az elkészült – bronzból – TURULMADARAT – amely 1,10 m magas és 150 kg súlyú és amit SZABÓ JÁNOS, a székelyudvarhelyi Palló Imre Szakközépiskola szobrász-tanára megformáló munkája alapján a székelyudvarhelyi MATRICA gyár öntő részlegének munkaközössége készített el.

Ugyan ez alkalommal szintén ajándékba átadnak egy 50x35 cm. nagyságú rézből készült táblát, amelybe bevésve található az emlékmű készítésének éve, milyen adományból készült és kivételesen hozzájárult személyeket és adományokat.

Az ajándékozott adományok 1994. október 29-én helyeződnek el az EMLÉKMŰN, melynek avató ünnepségére október 30-án kerül sor.

Az ajándékozók nyilatkozata alapján, az ajándékozott adományok összértéke 1 300 000 lejt tesz ki, ami jelenben kb. két tehén ára.

A polgármesteri hivatal képviselőjében jelen lévő személyek, a község nevében elfogadják a felajánlott ajándékot a nyilatkozott értékben, nyilvántartásba vesznek és ezen nemes gesztusért köszönetet nyilvánítanak. Köszönet nyilvánításra kerül sor az avató ünnepségen is, hogy majd az utókor is tisztelettel emlékezzen ezen ajándékozási hozzájárulásra.

Jelen okmány készült 3 példányban, amelyből egy az ajándékozónak és két példány a polgármesteri hivatal részére.

POLGÁRMESTER ALPOLGÁRMESTER AJÁNDÉKOZÓK

\\ Az adatokat gyűjtötte és fényképezte: *László Pál* polgármester

KISGALAMBFALVA, PORUMBENII MICI – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A falu központjában, a templommal szemben helyezkedik el a Szobor, ahogy a helybeliek mondják. Műemlék-együttes, mely három részből áll:

Az úgynevezett hősök szobrát 1941 nyarán avatták fel, az első világháborúban elesettek emlékére. Anyaga faragott andezit. Széles talapzat, rajta egy nagyon széles alapú, faragott kövekből álló obeliszk, tetején szintén kőből faragott turulmadár. Teljes magassága 3,5 méter. Elöl középen márványtábla, a következő felirattal:

A HAZÁÉRT

1914 – 1918

„NYUGOSZNAK ŐK A HŐS FIAK DULÓ CSATÁK UTÁN”

ANTAL MIHÁLY
CSOMOR ALBRT
DEMETER MÓZES
FARKAS ISTVÁN
GÁBOR MIKLÓS
JAKAB SÁNDOR
KOVÁCS JÁNOS
KOVÁCS GY. MIKLÓS
MÁRTON MIHÁLY
MIKLÓSI FERENC
MIKLÓSI LAJOS
PETRE LAJOS
SÁNDOR L. JÓZSEF

SÁNDOR L. MIKLÓS
SÁNDOR M. JÁNOS
SIMÓ JÁNOS
SIMÓ LAJOS
SZABÓ ÁKOS
SZAPPANYOS SÁNDOR
TÖRÖK ALBERT
TÖRÖK FERENC
TÖRÖK FERENC
TÖRÖK SÁMUEL
VARGA DÉNES
VASZI SÁNDOR
ZSIGMOND JÓZSEF

Az 1980-as évek elején egy fekete márványtáblát készítettek a második világháborúban elesettek névsorával, melyet a templom belső falán helyeztek el. 1993-ban egy közel két méter magas építményt készítettek a turulmadaras emlékmű mellé, ráhelyezve ezt az emléktáblát, a következő szöveggel:

A II. VILÁGHÁBORÚBAN ELESETTEK EMLÉKÉRE KÉSZITETTE AZ UTÓDOK KEGYELETE

BARTHA JÓZSEF	MIKLÓSI LAJOS
BÁLINT LAJOS	NAGY JÁNOS
BOKOR ALBERT	SÁNDOR ALBERT
CSOMOR ALBERT	SIMÓ ALBERT
CSOMOR DÉNES	TÖRÖK ALBERT
CSOMOR MÓZES	TÖRÖK SÁMUEL
CSOMOR SÁNDOR	VASZI JÁNOS
DEMETER DOMOKOS	VÉKÁS ALBERT
DEMETER KÁROLY	VÉKÁS DÉNES
ILYÉS ISTVÁN	VERES JÁNOS
KOCS FERENC	VÓNYA ALBERT
KOVÁCS B. KÁROLY	VÓNYA JÁNOS

A harmadik, utólag odahelyezett emlékmű 1896-ban készült Magyarország ezer éves fennállásának emlékére. Anyaga kő, a faluban élt Csomor nevezetű kőműves mester faragta. Eredetileg a falu bejáratával szemben, az országút és a vasút közötti dombon volt felállítva. Az első világháború után áthelyezték a vasúton túli erdőbe. 1940-ben visszahelyezték az eredeti helyére, ahol 1944-ig állott. A falu akkori vezetői behozták a faluba és az írásos felével leborítva az egyik középület mellé helyezték, megmentve az esetleges megsemmisítéstől. 1996-ban, a milicentenárium évében újraállították a másik két emlékmű mellé.

Szövege:

**Magyar-
ország
ezer
éves
fennál-
lásának
emlékére
1896
1996**

Az adatokat gyűjtötte: *Vékás Albert*

ALSÓSÓFALVA, OCNA DE JOS – UDVARHELYSZÉK, HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

Székelyföld második legnagyobb turulmadaras emlékműve, a madéfalvi után. Bizonyítja, hogy a falu egyik hagyományos foglalkozása épp a kőfaragás volt, nem is olyan régen. Hatalmas tömege pedig jelzi az óriási emberáldozatot (178).

Alsósófalva éppen kétszáz évvel ezelőtt, 1802-ben vált önálló egyházközséggé. A falu központjában kialakított szép tér északi oldalán helyezkedik el az emlékmű. Szabályos gúla alakú. Tetejére a bécsi döntés után helyezték el a világosabb színű kőből faragott kockára, egy „tört ágon” álló 32 cm magas, 85 cm szárnyfesztávolságú turulmadarat, melynek fejét és bal szárnyának tetejét az 1945-ig itt maradt kozák katonák – egy éjszakai mulatozás után – az egyik közeli ház ablakából lelőtték.

Alapja a lépcsővel együtt 320 cm x 320 cm. Magassága 513 cm. A gyönyörűen megmunkált, nagy kőtömbökből összeállított obeliszken 178 név van bevésve 6–7 cm-es betűkkel. A második lépcső fölött 178 cm x 178 cm mérettel 442 cm magasságig négy emeletre osztható. A turul alatti négy mező mindenikét egy zöldre festett babérkoszorú közepére helyezett 67 cm-es ezüst kard díszíti.

Az alatta levő 115 cm magasságú mezők feliratai:

Déli oldal: A feliratos mező fölött a babérkoszorúra helyezett zászlón egy 67 cm ezüst színű szurony és egy 34 cm széles, 19 cm magas zöld színű pánccsisak látható.

Alatta:

A HAZÁÉRT

AMBRUS FERENC
AMBRUS MÁRTON-if.
ÁGOSTON K. MIHÁLY
ÁGOSTON FERENC-id.
ÁGOSTON MÁRTON J.
ÁGOSTON SÁNDOR
ÁRKOSI MÓZES
BÁLINT ALBERT G.

BOKOR SÁNDOR
BUZSI ANDRÁS
CSÁKI MÁRTON
CSEKE DÉNES
CSEKE JÁNOS
CSERESNYÉS ALBERT
CSERESNYÉS GERGELY
CSERESNYÉS ISTVÁN

BÁLINT ALBERT-if.	CSERESNYÉS JÓZSEF
BÁLINT DÉNES K.	CINE SÁNDOR-id.
BÁLINT DOMOKOS F.	CINE SÁNDOR-if.
BÁLINT SÁMUEL M.	DEÁK DÉNES
BIRÓ DOMOKOS F.	FARKAS GERGELY
BIRÓ ISTVÁN D.	FARKAS JÁNOS
BIRÓ MIKLÓS M.	FÁBIÁN SÁMUEL
BIRÓ SÁNDOR J.	FÜLÖP ANDRÁS
BOKOR MIHÁLY	FÜLÖP DÁNIEL D.

Az alábbi nevekkal folytatódik a nyugati oldal 1940–1945-ös áldozatainak névsora:

KOVÁCS BÉLA
 KÁROLY ALBERT K.
 KOVÁCS GYÖRGY
 KOVÁCS LAJOS
 MÁTÉFI DÁNIEL
 PETRÁS FERENC
 RÁDULY VINCE
 SZÁSZ LAJOS
 SEBE ILONA B.
 FÜLÖP KÁROLY J.
 BOKOR ANNA

Nyugati oldal:

az alsó mezőben:
 (első oszlop)

HAZÁÉRT
1916 – 1918

1940 – 1945

Ambrus József	Károly János	Ágoston K. Albert
Ambrus Márton	Károly János S.	Ágoston K. Zsigmond
Bálint Mózes F.	Kovács József	Ágoston Sz. József
Bálint Sándor-id.	Kovács Sámuel A.	Ágoston Sz. Márton
Bíró Dániel	Lukács Dénes D.	Bálint Márton
Bíró Sámuel-id.	Lukács Gergely	Barta György
Bokor János-id.	Lukács Márton P.	Bíró Erzsébet
Engi József	Lukács Sándor D.	Bíró László

Fülöp Albert B.	Molnár György	Cseke Ferenc
Fülöp Ferenc Gy.	Molnár Ilyés	Engi József
Fülöp Ferenc Si.	Molnár Miklós	Fülöp Albert
Fülöp József G.	Molnár Sándor	Fülöp József (második oszlop)
Fülöp Sándor M.	Nagy Gábor	Fülöp Károly
Fülöp Sándor S.	Nagy Mihály-id.	Gábor Gábor
Görög Sándor	Oláh István	Hajdó Dénes
Izsó Ferenc	Piri Ilyés	Izsó H. Albert
Kacsó Károly T.	Ráduly István	Kacsó K. József
Kacsó Mihály	Sükösd Ferenc M.	Kacsó K. Károly
Kacsó Sándor	Sükösd Sándor-id.	Kacsó M. Károly
Káli Ferenc-id.	Szász János	Kacsó S. Sámuel
Káli János R.	Székely József	Kádár Albert
Káli József	Székely Lőrinc	Kádár János
Kármán Mihály-id.	Székely Márton-id.	Kármán János
		Hajdó Miklós

Északi oldal:

HAZÁÉRT 1914 – 1918

KOVÁCS FERENC I.	MOLNÁR SÁNDOR GY.
KOVÁCS SÁMUEL F.	MOLNÁR JÓZSEF J.
KOVÁCS SÁMUEL S.	NAGY MIHÁLY
KÁROLY DÉNES	NAGY SÁNDOR
KÁROLY ISTVÁN	SEBE PÉTER
KÁROLY JÓZSEF	SÜKÖSD GÉZA
KÁROLY KÁROLY M.	SÜKÖSD ALBERT
KÁROLY SÁNDOR	SÜKÖSD ALBERT F.
KÁROLY ZSIGMOND	SÜKÖSD SÁNDOR I.
LUKÁCS JÓZSEF J.	SÜKÖSD MÁTYÁS
LUKÁCS KÁROLY I.	SÜKÖSD LAJOS
LUKÁCS MÁRTON M.	SÜKÖSD ÁKOS
LUKÁCS MIHÁLY	SÜKÖSD DOMOKOS
LUKÁCS SÁMUEL P.	SZÁSZ FERENC F.
MÁTÉ MIKLÓS	SZÉKELY MÁRTON M.
MÁTÉ MÓZES	SZÉKELY LÁSZLÓ
MOLNÁR FERENC F.	ZSOMBORI JÁNOS

Keleti oldal:

HAZÁÉRT

1914 – 1918

FÜLÖP DÉNES P.
 FÜLÖP DÉNES D.
 FÜLÖP JÁNOS J.
 FÜLÖP JÓZSEF-id.
 FÜLÖP KÁROLY S.
 FÜLÖP MIHÁLY L.
 FÜLÖP MIKLÓS D.
 FÜLÖP VENCEL
 GÁSPÁR FERENC
 GÖRÖG MIHÁLY
 GYÖRGY LAJOS
 HAJDÓ ALBERT K.
 HAJDÓ DÉNES ZS.
 HAJDÓ GÉZA L.
 HAJDÓ SÁNDOR I.
 IZSÓ FERENC

KACSÓ DÁNIEL A.
 KACSÓ JÓZSEF A.
 KACSÓ KÁROLY A.
 KACSÓ KÁROLY F.
 KACSÓ MIHÁLY-if.
 KACSÓ MIKLÓS S.
 KACSÓ TAMÁS
 KACSÓ ZSIGMOND A.
 KATONA FERENC
 KÁDÁR ANDRÁS
 KÁLI DÉNES D.
 KÁLI DÉNES F.
 KÁLI FERENC L.
 KÁLI JÁNOS L.
 KÁLI KÁROLY D.
 KÁLI SÁNDOR D.
 KÁLI DÉNES K.

Az obeliszek közepét képező 147 cm magas négy mezőben 6–7 cm-es betűkkel vannak bevésve a nevek. Az obeliszek előtt, a déli oldalon trapéz alakú, terméskőből rakott alapra helyezett kőkeretes mezőben faragták ki Magyarország kontúrtérképét, fölötte a felkelő nap sugaraival, két oldalán díszkővázával. Az emlékművet 523 cm x 523 cm alapú, szépen kovácsolt vaskerítés veszi körül.

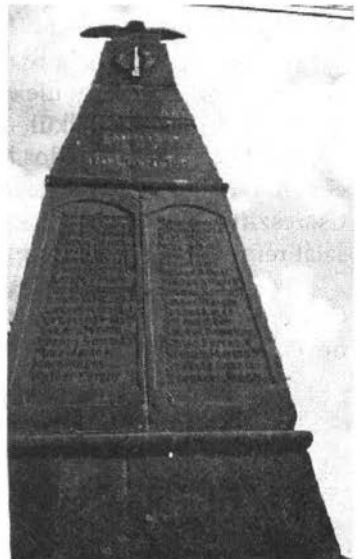
A méretek felvételénél jelenlevő 96 éves Farkas Sándor (szül.1906. május 18.) alsósófalvi lakos sem tudta megmondani, hogy mikor volt az emlékmű avatása. Szász Imre ny. tanító szüleitől úgy hallotta, hogy az 1930-as évek után állították fel.

Az első világháborúnak száz áldozata volt. 1946 szeptemberében a betörő románok hetven itthonmaradt idős és fiatalabb férfit hajtottak el szülőföldjükről Moldvába, kegyetlen bánásmóddal. Fülöp G. Dénes református lelkipásztor dolgozatában így örökítette meg a történeteket:

„...A gyülekezet öreg tagjainak emlékezete sok eseményét őrzí az első világháború által Sófalva népére zúdított nyomorúságnak. A falu

Tóth Ferenc tanár rajza

közepén felállított emlékmű ma is megrendítő tanújele annak a nagy veszteségnek, mely a falut érte 1916 szeptemberében. Az elbeszélők szerint Moldvában, egy Istensegits nevű faluban, bojár-birtokon őrizték őket. A hetven elhurcolt sófalvi férfiből 46-an meghaltak az idegenben. Fáradtságtól elgyötörve az útszéleken, vagy agyon éhezve...

Amíg a túszokként elhurcoltak embertelen körülmények között éltek, vagy meghaltak, mint öregek vagy fiatal serdülő legények, a férfinép színe-java a csatában harcolt, az asszonyok az apró gyermekekkel Magyarország idegen vidékein bolyongott. Özv. Kacsó Sámuelné ma is meghatódva emlékezik arra az eseményre, hogy Fülöp Gáborne, Bálint Lídia Tövis mellett az árokparton szülte meg gyermekét, amíg körülötte álltak az asszonyok s fersingeikkel eltakarták, a nagy menekülő tolongásban. A menekülőket a Szólnok megyei Jászkisérre küldték. a jászkiséri magyarok nagyon csodálkoztak a sófalvi asszonyok nagy családjain. Férfi nem volt, aki biztatni tudta volna őket. Kozma Sándor féllábbal érkezett meg a csatából, Jászkisérre családjához. Bíró Balázs nagyapám fejében egy golyóval kereste fel családját. Kovács Ferenc comblovással. A jászkiséri községhezán közös konyháról kapták az ételt. Családokhoz szállásolták el őket s volt aki nem szívesen fogadta a sófalvi menekülőket. Virág János fel is akasztotta magát, mert nem tudta elviselni a világ felfordulását.

A második világháború nem járt ilyen nagy embervesztéssel (32), mint az első. A gyülekezetből nem menekült el egyetlen népi elem se. A lelkész nélkül maradt gyülekezetben az istentiszteleti szolgálatokat a szomszédos lelkész végezte egy időben, amíg azok is el nem menekültek. A legszükségesebb szertartásokat, pl. a temetést, Cseresznyés György egyszerű földműves végezte el néhány esetben, saját református hitvallású prédikációival..."

Az alsósófalvi emlékmű állításának pontos idejét és készítőit Fülöp G. Dénes sem örökölte meg. A második világháborúban elhunytak neveit később vésték rá. De erre sincs pontos adat.

Az adatokat gyűjtötte: *Szőcs Lajos* korondi ny. tanító
A rajzot készítette: *Tóth Ferenc*, a korondi gimnázium rajztanára

KILYÉNFALVA, CHILENI – GYERGYÓÚJFALU KÖZSÉG, HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A református templommal átellenben, az út túloldalán található, alacsony léckerítéssel körülvéve. A kb. 4,5 méter magas emlékmű alapja andezitből faragott négy lépcső. Az obeliszk felső, fokozatosan keskenyedő részén helyezték el a márványtáblákat. Az elülső oldalon valamikor domborművek állottak, melyeket levertek, helyébe két márványtábla került.

A felső, kisebbik tábla szövege a következő:

**VILÁGHÁBORUS
HŐSIHALOTTAINK
EMLÉKÉRE
1914 – 1918
1940 – 1945
EMLÉKÜK ÁLDOTT**

Az alsó tábla szövege:

II. VILÁGHÁBORÚS HŐSI HALOTTAINK

ANTAL GYÖRGY
BARABÁS ALBERT
BORKA ALAJOS
CZIRJÁK ANNA
CZIRJÁK JÓZSEF
CZIRJÁK KÁLMÁN
CZIRJÁK SÁNDOR
DARADICS JÁNOS
FODOR SÁNDOR
JAKAB MENYHÉRT
HUSZÁR LAJOS
KISS ANTAL
KOLUMBÁN PÉTER
KOVÁCS FERENC
PÁL ANTAL

PÉTER TIHAMÉR
PÉTER ÁRPÁDNÉ
SALAMON LÁSZLÓ
SZABÓ ERZSÉBET
TAMÁS JÓZSEF

Állította K.Ö.T.T.

Két oldalán az első világháborúban elesettek névsora található.

Jobboldalt:

AMBRUS ANDRÁS
AMBRUS ÁGOSTON
AMBRUS ANTAL
AMBRUS ISTVÁN
AMBRUS JÓZSEF
AMBRUS JÁNOS
ANDRÁS PÉTER
BARABÁS JÓZSEF
BÁLINT MÁRTON
BODÓ JÁNOS
BODÓ PÉTER
BORKA JÁNOS A.
BORKA ISTVÁN
BORKA JÁNOS K.
BORKA JÁNOS ID.
BORKA ELEK
BORKA SÁNDOR
CZIRJÁK IGNÁC ID.
CZIRJÁK IGNÁC IF.
CZIRJÁK ANTAL
CZIRJÁK ALAJOS
EGYED JÓZSEF
FERENCZI JÁNOS ID.
FERENCZI JÁNOS IF.
FERENCZI MIHÁLY
FANCSALI GYÖRGY
GÁL IGNÁC
GÁL BARABÁS
GYÖRGY JÓZSEF J.
CZIRJÁK ANTAL ID.

Baloldalt:

GYÖRGY B. FERENC
GYÖRGY KÁROLY
GYÖRGY ISTVÁN I.
GYÖRGY ISTVÁN IM
GYÖRGY A. JÁNOS
JAKAB AMBRUS
JAKAB RAJMOND
KIS JÁNOS
KIRÁLY SÁNDOR
KOLOZSI ISTVÁN
KOLOZSI BARABÁS
KOVÁCS SÁNDOR
KOVÁCS LAJOS
KOVÁCS ALAJOS
KOVÁCS T. ISTVÁN
KOVÁCS T. PÉTER
KOVÁCS T. ANDRÁS
KERCSÓ ISTVÁN
MÁTÉ GYÖRGY
MIHÁLYDEÁK DÁNIEL
MIHÁLYDEÁK JÁNOS
PÁL IGNÁC
SALAMON ALAJOS
SZABÓ ANDRÁS
SZABÓ JÓZSEF
SZÁSZ LAJOS
VARGA IMRE
VARGA FERENC
VARGYAS JÓZSEF

Az oldalsó táblák fölött egy-egy fáklya áll babérkoszorúval. Az oszlop tetején kiterjesztett szárnyú turulmadár van.

Az szöveg fényképek alapján lett összeállítva.

MADÉFALVA, SICULENI – FELCSÍK, HARGITA MEGYE

A Siculicidium emlékműve

A település főútja mentén található, egy erre a célra rendezett parkban. Egy lépcsősor vezet az andezittömbökből álló, 3,30x3,30x13,20 méter nagyságú emlékoszlophoz. Körülötte andezit-építmények díszítik.

A madéfalvi veszedelem emlékoszlopa az 1764. január 7-i, a császári katonaság által legyilkolt csíki és háromszéki, a hivatalos adatok szerint kétszáz székely vértanúnak állít emléket. A tetején levő turulmadár szárnyfesztávolsága 260 cm.

Az alsó részén levő márványtáblán a következő felirat található:

SICVLICIDIVM

1764. JAN. 7.

A HATÁRŐRSÉG ERŐSZAKOS SZERVEZÉSEKOR
MADÉFALVA HATÁRÁBAN

1764. JANUÁR 7-ÉN HAJNALBAN

A CSÁSZ. KATONASÁG ÁLTAL VÉDTELENÜL LEKASZABOLT
CSIK ÉS HÁROMSZÉKI

200 SZÉKELY VÉRTANÚ EMLÉKÉRE

KIK AZ ÓSI SZABADSÁGÉRT VÉRZETTEK EL.

EMELTE AZ UTÓDOK HÁLÁS KEGYELETE

1899.

„SZÉKELY NÉP! ITT HULLOTT ÓSEIDNEK VÉRE,
KIKET ZSARNOK ÖNKÉNY BOSSZÚS KARJA ÉRE.
MIDŐN ALKOTMÁNYOS SZABADSÁGOD VÉDTÉK,
SZÖRNYÜKÉP OLTÁK KI SOK ÁRTATLAN ÉLTÉT.
DE BÁR ELVESZTEK ŐK ADÁZ FEGYVER ALATT,
EMLÉKÖK NEM VÉSZ EL, ÖRÖKRE FENNMARAD,
MERT HŰ KEGYELETBEN MEGTARTOD ŐSEID
IGY ÉL MAJD EMLÉKÖK IDÓTLEN IDEIG.”

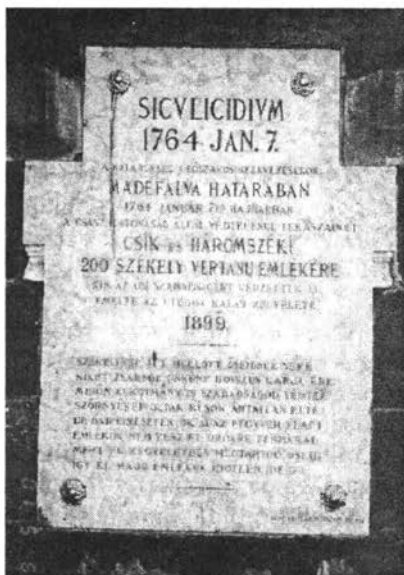

Az emlékmű tervét Tamás József budapesti építésmérnök készítette, 1894-ben. A turulmadarat Köllő Miklós gyergyócsomafalvi születésű szobrászművész, a márványtáblát Sántha Nándor budapesti mester készítette. A felirat prózai részét dr. Szádeczky Lajos kolozsvári egyetemi tanár, a verset dr. Balló István csíkszeredai tanár írta.

Az alapkövetételére 1898. május 10-én került sor. Az emlékmű elkészült még ugyanazon év decemberében, de ünnepélyes felavatására csak 1905. október 8-án került sor. Már a kora reggeli órákban megjelentek a környező falvak küldöttei hatalmas zászlókat lengetve. A székely előkelőségek és a néptömegek jelenlétében délelőtt 10 órakor az emlékmű mellett kifeszített sátorban ünnepélyes szentmisét mondott Murányi Kálmán csíksomlyói főesperes plébános. Mise után Becze Antal, Csík vármegye alispánja ismertette a madéfalvi veszedelem történetét. Györgypál Domokos, a csíkszeredai kerület képviselője hazafias beszédet tartott, majd a gimnázium kórusa énekelt. Zsögön Zoltán csíksomlyói tanár saját ódáját szavalta el, igen nagy hatást gyakorolva a jelenlevőkre. Ezután Fejér Sándor Csík vármegye főjegyzője adta át az emlékművet Madéfalva közösségének, melynek nevében László Gáspár kántortanító válaszolt. A koszorúk elhelyezése következett, majd a Kossuth-nóta hangjai jelezték az ünnepség végét. Az ünnepélyt a csíkszeredai Vigadóban ebéd követte, melyen lelkes beszédek hangzottak el.

Könyvészet: 2

Kelemen Sándor: *Madéfalva – Siculicidium*, Csíki műemlékek sorozata, 2.

CSÍKSZENTMÁRTON – CSÍKCSEKEFALVA, SÂNMARTIN – CIUCAN, ALCSÍK – HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

A turulmadaras emlékmű Csíkszentmárton–Csíkcsekefalva ikerfalú központjában, a római katolikus templommal szemközti oldalon, a 123-as megyei országútról az Úz völgye felé letérő mellett derékszögben található, szemben a plébániával. Közvetlen közelében alacsony, láncos díszkerítés övezi.

Az emlékmű anyaga faragott terméskő. A több mint 4 méter magas emlékmű talapzata 400x400x97 cm nagyságú, melyre öt lépcső vezet. Az obeliszk különböző méretű tömbökből áll, melyek szélessége fokozatosan csökken. Tetején az apostoli kettős kereszt magassága 70 cm, rajta bronzból öntött turulmadár, karmai közt vitézi kard. A turul magassága 65 cm, szárny-fesztávolsága 104 cm, a kard hossza 76 cm.

Az elülső oldalon, a felső falmezőn bronzból öntött országcímer található, babérkoszorúval övezve. A turulmadarat és a címet Dóczy András képzőművész, a babérkoszorút Nagy Ödön szobrászművész öntötte. Az alsó tömb falmezőjén az 1000, alatta a 2000 évszámot vészték, jelképezve a millenniumot.

A felső tömb két oldalán két-két, 60x65 cm-es gránitlapot helyeztek el a világháborúkban elesett hősök neveivel.

Bal oldalt a csíkszentmártoni hősök nevei olvashatók:

1914–1918

Dr. ALBERT GÁBOR
BOGA BERTALAN
BOGA ISTVÁN
BODÓ LAJOS
BODÓ SÁNDOR
BENEDEK ISTVÁN
BENEDEK JÁNOS
BENE JÓZSEF
BOCSKOR ISTVÁN
BOCSKOR DÁVID
DEMETER GYULA
DARVAS JÁNOS

NAGY SÁNDOR
NAGY ANDRÁS
NAGY MÁRTON
NAGY IMRE
NAGY ÁDÁM
NAGY FERENC
NEDELKA JÓZSEF
PONGRÁCZ JÓZSEF
RÉSZEGH FERENC
SALLÓ SÁNDOR
SERBÁN DÉNES
TAMÁS KÁROLY

ELEK IGNÁC
 GERGELY JÓZSEF
 GONDOS SÁNDOR
 GYÖRFI IGNÁC
 GYÖRGY MIHÁLY
 HEGYI ÁGOSTON
 HOZÓ ANTAL

TAMÁS ÁGOSTON
 TAMÁS JÓZSEF
 URKON ANDRÁS
 VERES DÉNES
 VITOS IMRE
 HAJDÚ MÁTYÁS
 MIHÁLY LAJOS

1941–1945

KÖMÉNY JÁNOS
 LACZ GYÖRGY
 NAGY JÁNOS
 DR. NAGY JENŐ
 RÉSZEGH VENDEL
 SERBÁN D. ISTVÁN
 SZABÓ JÓZSEF
 SZOPOS IGNÁC
 TAMÁS LÁSZLÓ
 TOMPOS ISTVÁN
 TÓTH ANDRÁS
 VÁGÁSI ANDRÁS
 VERESS BÉLA
 VITOS IMRE
 VITOS JÓZSEF
 SÁNTHA SÁNDOR

AMBRUS GYULA
 BIBÓ DOMOKOS
 BOGA BENEDEK
 BOCSKOR ÁRPÁD
 CSISZÉR DÁVID
 CSISZÉR GÁBOR
 DARVAS LAJOS
 DARVAS MIHÁLY
 DÁNIEL ISTVÁN
 GERGELY DÁVID IFJ.
 GERGELY IGNÁC
 HAJDÚ ÁGOSTON
 IMRE ÁGOSTON
 IMRE BÉLA
 KERESZTES FERENC
 BÁLINT BÉLA

Jobboldalon a csíkcsekefalvi hősök nevei olvashatók:

1914–1918

ANTAL GYÖRGY
 ANTAL ISTVÁN
 BÁNDI GÁBOR
 BÁNDI JÁNOS
 BEKE SÁNDOR
 BODÓ E. ISTVÁN
 BODÓ GY. JÓZSEF
 BODÓ ÁDÁM
 BODÓ Z. ANTAL
 BODÓ CS. PÉTER

KECSKÉS DÁNIEL
 KECSKÉS MIHÁLY
 KAPITÁNY ANDRÁS
 KÖMÉNY JÁNOS
 KOVÁCS JÓZSEF
 LACZ BÉNIÁM
 MÁTYÁS JÁNOS
 MÁTYÁS JÓZSEF
 NAGY FERENC
 PÁL IGNÁC

BODÓ CS. JÁNOS
 DÁNEL GYÖRGY
 DÁNEL JÁNOS
 DÁNEL GÁBOR
 DUDUJ JÓZSEF
 GÁBOSY FERENC
 GOTHÁR ANDRÁS
 GYÖRGY BÉNIÁM
 GYÖRGY JÓZSEF P.
 GYÖRGY JÁNOS K.
 HAJDÚ JÁNOS
 HAJDÚ FERENC
 JÁNOS ANTAL
 KECSKÉS ANTAL

PÁL PÉTER
 SALAMON MIHÁLY
 SALAMON ANDRÁS
 SALAMON LÁSZLÓ
 SÁNTHA JÁNOS
 SZÉKELY GYÖRGY
 TAMÁS ÁDÁM
 TAMÁS LÁSZLÓ
 TAMÁS JÁNOS Z.
 TULIT GERGELY
 VITOS IZSÁK
 VITOS IMRE
 VERES JÓZSEF

1941–1945

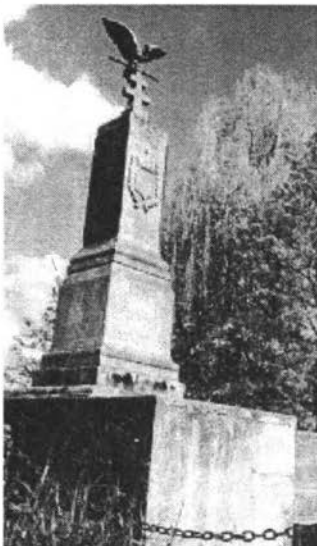
KECSKÉS TAMÁS
 KONCSAG LAJOS
 KÖMÉNY ISTVÁN
 MÁTYÁS LAJOS
 MIHÁLY LÁSZLÓ
 NAGY FERENC
 NAGY GÁBOR
 NAGY MÁTYÁS
 OSZTAFIN KÁROLY
 POTYÓ GYULA
 PÉTER JÁNOS
 SASS ÁGOSTON
 SASS LAJOS
 TAMÁS ANTAL

ANDRÁS PÉTER
 BÁLINT DÁVID
 BÁNDI JÁNOS
 BÉRES IGNÁC
 BODÓ MIHÁLY
 BODÓ PÁL
 BOTÁR LEVENTE
 DÁNÉL PÁL
 DOBOS SÁNDOR
 ENDES LÁSZLÓ
 FARKAS JÓZSEF
 GYÖRGY DÉNES
 HAJDÚ MÁTYÁS
 TAMÁS SÁNDOR

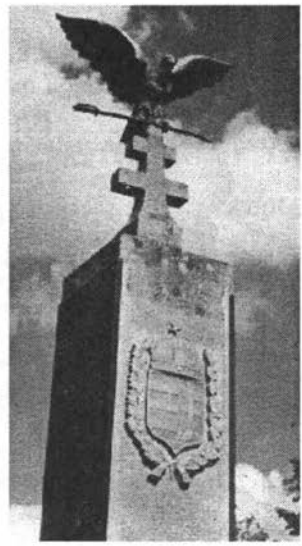
Az első világháborúban elesettek tiszteletére állított emlékművet a következők támogatták: csíkszentmártoni közbirtokosság részéről Keresztes Tamás elnök és Máthé B. Ferenc pénztárnok, a csíkcsekefalvi közbirtokosság részéről Bartha László elnök és Keresztes Dénes pénztárnok, az egyházközség részéről Nagy Antal esperes plébános, Bertalan Balázs segédlelkész, György András kántor, Péter István és Lázár Ferenc tanítók, a községi elöljáróság részéről dr. Simonits László

Az eredeti címer és turulmadár

Az emlékmű ma

Határőrök

Az emlékmű avatása 1941-ben

járásbíró, Földes Béla jegyző, valamint tehető magánszemélyek, mint Konrád Kálmán gyógyszerész és neje, dr. Ady Endre ügyvéd és neje, dr. Márton Gábor ügyvéd és neje és sokan mások. Az építőanyagot Lázárfalváról szereztek be. A munkálatokat Tamás László, Keresztes Tamás helybeli kőműves mester végezte el.

Az emlékmű felavatására 1941. november 16-án került sor. Megnyitó beszédet dr. Nagy Jenő királyi közjegyző mondott, melyet szavalat, ének és kórusművek követtek. Majd Nagy Antal esperesplébános mondott beszédet és áldotta meg az emlékművet.

1945-ben a vasgárdisták Bocskor Józseffel levetették a táblákat, a zászlórudakat, eltávolították a turulmadarat. Később Nagy Antal lelkipásztor kőből faragott apostoli keresztet rakatott a turul helyébe. Az elmúlt rendszerben többször került veszélybe az emlékmű, de mindig sikerült elkerülni lebontását.

1990-ben Gergely András polgármester, a csíkszentmártoni RMDSZ bizottságának tagjai, mint Bajkó István, Barabás István, Epressy Dénes, Keresztes Zoltán, Lukács Zoltán szorgalmazására hozzáálltak az emlékmű felújításához. A két falu közadakozásából összegyűlt 23 365 lej. Ebből 17 000 lejbe került a Dóczy András szobrászművész által készített turulmadár. Külalokban is változott, mert fekete gránittáblákra átírták az első világháború hősi halottait, valamint a második világháború hősi halottait is rávésték. Az újraszentelésre 1991 pünkösdvasárnapján került sor. A millennium közeledtével rávésték a két évszámot, az ezer éves államiság jelképét.

A millenniumi esztendő őszén ráhelyezték az országcímet. Az avató ünnepség 2000. november 12-én volt, a templombúcsú napján. Az ünnepséget a Szent Márton Alapítvány szervezte meg. Köszöntő beszédet Ábrahám Lajos polgármester mondott, majd Csányi István, Mórahalom alpolgármestere átadta a millenniumi zászlót. Ezt követően Keresztes Zoltán csekefalvi lakos elszavalta Vörösmarty Mihály Szózat című versét. Jelen volt a szászrégeni testvéregyházközség képviselője, aki köszöntötte az ünneplőket. Ezután Bálint Lajos nyugalmazott érsek és Kosza Vilmos alcsíki főesperes megáldották a felújított emlékművet.

Itt ünneplik meg minden évben március 15-ét, november elsején gyertyagyújtás és közös ima a háborúban elesettekért, itt szervezik a kulturális rendezvényeket a templombúcsú alkalmával.

Az adatokat gyűjtötte: *Koncsag László* római katolikus lelkész

CSÍKBÁNKFALVA, BANCU – CSÍKSZENTGYÖRGY KÖZSÉG, HARGITA MEGYE

Második világháborús emlékmű

A főtéren, a katolikus templom mellett található.

Az emlékmű alapja faragott kövekből van összerakva, magassága 1 méter, 5x4 méteres területtel, melyre, hét lépcső vezet fel, szélein alacsony vaskerítés, négy sarkán faragott kővirágtartó található. Középen emelkedik a 4 méter magas, egyre kisebb tömbökből álló oszlop, mely keresztben végződik, tetején turulmadár. A kőből faragott turul vastag, hosszú lábakon áll, kiterjesztett szárnyakkal.

A középso tömb elülső falmezején áll a márványtábla, a hősök neveivel:

II. V. HÁBORU 1944 ÁLDOZATAI

ANTAL LAJOS	SZŐCS GYULA
ANDRÁS IMRE	SZŐCS JÓZSEF
BALLA MÁTYÁS	LÁSZLÓ VENDEL
BOTÁR ANDRÁS	LÁSZLÓ DOMOKOS
PÉTER FÉLIX	CSISZER GYULA
PÉTER BÉNIÁM	PINTYI LAJOS
BENE GYULA	BORS ISTVÁN
GERGELY ISTVÁN	TEKSE FERENCZ
KOVÁCS LAJOS	CSISZER ÁRPÁD
BENE IGNÁCZ	NYIRI IMRE
TAMÁS LÁSZLÓ	GERGELY KÁROLY
VITOS ISTVÁN	CZIKÓ LAJOS
TEXE ISTVÁN	GYÖRGY GÁBOR
GYÖRGY ANDRÁS	LUKÁCS JÓZSEF
PÉTER GERGELY	TULIT ISTVÁN
ERDÉLY SÁNDOR	PÉTER GYÖRGY
KOVÁCS LAJOS	PÉTER GYÖRGY
CSEDŐ ISTVÁN	KASZA SÁNDOR
FÜSTÖS LAJOS	NYIRŐ GÁBOR
KÖNCZE ANDRÁS	SÁNDOR LAJOS

ALBERT JAKAB
KERESZTES MIHÁLY
KÖLLŐ SÁNDOR
TÁLA JÓZSEF
TÁLA GYÖRGY
SZTOJKA GÉZA
KOZSOKÁR JENŐ
FODOR ANDRÁS
TANKÓ FÜLÖP
TANKÓ ISTVÁN
TANKÓ IMRE VA.
TANKÓ IMRE
TANKÓ ANDRÁS

KÁNYA JÁNOS
BÁNDI IMRE
KIRIÁK FERENCZ
BALLA ÁDÁM
KASZA KÁROLY
KASZA ANTAL
KÉZDI LAJOS
TAMÁS GÉZA
HARICSKA GYULA
ANDRÁS BÉLA
CSEDŐ SÁNDOR
BASA JÁNOS
BOROK ISTVÁN
TAMÁS ISTVÁN

Az adatokat gyűjtötte: *Barta Tünde és Ferenczi Szilárd*

CSÍKKOZMÁS, COZMENI – HARGITA MEGYE

Világháborús emlékmű

Található a falu központjában, a templom mellett, az út túloldalán, a Tusnád–Csíkszereda főútvonal mentén.

Alapja háromlépcsős, 3x3 m kőből, négy sarkán kőből faragott virágtartó. A kőből készült oszlop 1x1 m területű, kb. 4 méter magas a turulmadárral együtt. A bronzból öntött turul egy gömbön áll, kiterjesztett szárnyal, karmai között kard található. Alatta egy kereszt van bevéve.

Feliratai fehér márványlapokon vannak bevéve. Szemből:

**AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN
ELESETT HŐSÖK NÉVSORA**

**„NEMHIÁBA HULLOTT VÉRÜNK,
ÚJRA SZABAD MAGYAR FÖLDÜNK.”**

ÁBRAHÁM ISTVÁN	1890 TIZEDES	KOVÁCS LŐRINC	1898 TÚZÉR
BALÁZS GYULA	1881 HADAPRÓD	KOVÁCS PÁL	1879 HONVÉD
BALOG SÁNDOR	1895 HONVÉD	KOZMA ANDRÁS	1885 SZKV
BARTA LAJOS	1876 „	KOZMA ANTAL	1874 TIZEDES
BÁLINT GÉZA	1891 TÚZÉR	KOZMA FERENC	1886 HONVÉD
BOGA GERGELY	1889 HONVÉD	KOZMA KÁROLY	1876 „
BOGA KÁROLY	1885 „	LÁZÁR JENŐ	1897 ZÁSZLÓS
BOGA LAJOS	1884 „	LÉSTYÁN DÉNES	1891 HONVÉD
BOGA LIKÁCS	1895 HADAPRÓD	LÉSTYÁN GYULA	1896 „
BOGA ÖDÖN	1888 FŐHADNAGY	LÉSTYÁN SÁNDOR	1881 „
BOGA SÁNDOR	1893 HONVÉD	LŐRINCZ JÁNOS	1896 HADAPRÓD
BORBÉLY JÁNOS	1877 TIZEDES	MARKALY ANTAL	1883 HONVÉD
BORBÉLY JÁNOS	1886 HONVÉD	MÁRTON ANTAL	1892 „
BOTOS ISTVÁN	1894 „	MÁRTON IGNÁC	1891 „
CSATLÓS FERENC	1884 „	MÁRTON JÁNOS	1885 TÚZÉR
CSEKE ÁDÁM	1878 „	MÁRTON JÁNOS	1899 HONVÉD
CSEKE GYÖRGY	1884 „	ÖTVÖS JÁNOS	1893 „
DOBOS ANTAL	1877 SZKV	PÁL SÁNDOR	1882 „
DOBOS SÁNDOR	1874 TIZEDES	PÉLI ANTAL	1878 „
DOMOKOS ÁDÁM	1878 HONVÉD	PÉTER SZILVESZTER	1887 HUSZÁR
ERŐSS IGNÁC	1894 „	RUZSA LAJOS	1889 HONVÉD
JÓNÁS LAJOS	1897 „	SALAMON JÓZSEF	1894 „

**AZ 1940-1944-ES
VILÁGHÁBORÚBAN ELESZETTEK**

ANDRÁS PÉTER	1925.03.06	KOVÁCS ISTVÁN	1904.02.02
ANDRÁS ADAM	1917	KELEMÉH GÉRGELY	1921.09.07
ABRAHÁM FERENC	1917	KOVÁCS PÉTER	1918.03.04
ABRAHÁM LÁZLÓ	1904.02.08	KOZMA MIHÁLY	1917.11.12
BALINT MIHÁLY	1919	KOZMA BERTALÁN	1918.10.06
BALOG GÉRGELY	1930.11.12	KOZMA ALBERT	1904
BOGÁ FERENC	1924.10.09	KOVÁCS JÓZSEF	1915
BOGÁ MIHÁLY	1939	MIKLÓS JÓZSEF	1900.02.03
BAHAI LÁZLÓ	1930	MÁRK PÁL	1909.03.01
BALOG JÓZSEF	1915	DEDELKA FERENC	1924.03.01
DOBOS JENŐ	1919	PALL ISTVÁN	1917.03.01
DOBOS LORINC	1914	POTYÓ LORINC	1900.02.03
DOBOS IMRE	1919	SÁNTA LORINC	1918.08.06
GABOSI JÓZSEF	1907.03.01	SÁNTA FERENC	1905
HADHÁGY JÓZSEF	1904	SZÓCS KÖZES	1905
HADHÁGY ANTAL	1918.10.09	SÁNTA IMRE	1916.11.12
HADHÁGY FERENC	1900	URSZULY BELA	1911.03.01
KOVÁCS ANTAL	1909	URKÖTI MIHÁLY	1908.03.01
KOVÁCS FERENC	1918.02.01		

KAJCSA ANDRÁS	1881	„	SÁNTA ALAJOS	1885	„
KAJCSA ANTAL	1890	„	SÁNTA ALBERT	1882	„
KASZA LÁSZLÓ	1881	„	SÁNTA ANTAL	1896	„
KELEMEN JÁNOS	1894	„	SÁNTA FERENC	1875	„
KEMÉNY MIHÁLY	1882	HUSZÁR	SÁNTA GYULA	1894	TIZEDES
KÉZDI LÁZÁR	1876	HONVÉD	SÁNTA MIHÁLY	1888	HONVÉD
KOVÁCS ÁBRAHÁM	1888	„	SZILVESZTER FERENC	1870	TÚZÉR
KOVÁCS GERGELY	1872	ÖRV.	SZŐKE DÉNES	1893	HONVÉD
KOVÁCS IMRE	1884	HONVÉD	TAMÁS JÓZSEF	1872	„
KOVÁCS KORNÉL	1883	„	UDVARI JÓZSEF	1888	„

alatta levő táblán: **AZ 1940–1944-ES**

VILÁGHÁBORÚBAN ELESETTEK

ANDRÁS PÉTER	1905	HONV	KOVÁCS ISTVÁN	1904	HONV
ANDRÁS ÁDÁM	1917	„	KELEMEN GERGELY	1924	ÖRV
ÁBRAHÁM FERENC	1907	„	KOVÁCS PÉTER	1913	HONV
ÁBRAHÁM LAJOS	1904	SZKV	KOZMA MIHÁLY	1917	TIZ
BÁLIND MIHÁLY	1919	„	KOZMA BERTALAN	1918	HONV
BALOG GERGELY	1920	TIZ	KOZMA ALBERT	1904	„
BOGA FERENC	1924	HONV	KOVÁCS JÓZSEF	1915	„
BOGA MIHÁLY	1899	„	MIKLÓS JÓZSEF	1920	SZKV
BÁNFI LAJOS	1897	„	MÁRK PÁL	1903	ÖRV
BALOG JÓZSEF	1913	„	NEDELKA FEKETE GY	1924	SZKV
DOBOS JENŐ	1919	„	PÁLL ISTVÁN	1917	ÖRM
DOBOS LŐRINC	1914	„	POTYÓ LŐRINC	1920	SZKV
DOBOS IMRE	1919	„	SÁNTA LŐRINC	1913	HONV
GÁBOSI JÓZSEF	1902	ÖRV	SÁNTA FERENC	1903	„
HADNAGY JÓZSEF	1924	„	SZŐCS MÓZES	1903	„
HADNAGY ANTAL	1912	HONV	SÁNTA IMRE	1915	TIZ
HADNAGY FERENC	1900	„	ÚRSZÚLY BÉLA	1921	HONV
KOVÁCS ANTAL	1908	„	ÚRKON MIHÁLY	1920	ÖRV
KOVÁCS FERENC	1913	SZKV			

Jobb oldali táblán ez áll:

**ÁLLÍTOTTÁK
1941-BEN
1965-BEN LEBONTTATTÁK
HELYREÁLLÍTOTTA
1990-BEN
KOZMÁS LAKOSSÁGA**

Az adatokat gyűjtötte: *Bartha Tünde, Ferenczi Szilárd*
Fényképezte: *Dukrét Géza*

SEPSIBÜKSZÁD, BIXAD – HÁROMSZÉK, KOVÁSZNA MEGYE

Világháborús emlékmű

A Mikes Ármin Általános iskola udvarán, a főkapuval szemben található.

A 2,5x2,5 m alapterületű talapzaton áll a három méter magas, faragott kőburkolattal bevont emlékmű, melyhez három betonlépcső vezet. Az elülső falmezőben, a harmadik szinten, megtört timpanonban ferdén álló kereszt látható. A második szinten az RMDSZ emblémáját faragták ki, balra 1914 / 1918, jobbra 1941 / 1945, alatta: SOHA TÖBBÉ HÁBORÚT.

Az alsó nagy szint falmezején vannak a feliratok. A nevek első fele a burkoló andezitlemezre van vésvé:

BÁCS JÁNOS
BIRÓ JÁNOS
BALLÓ LAJOS
CZONT GYULA
DOMOKOS FÁBIÁN
GUBÁS GYÖRGY IF.
GUBÁS GYÖRGY ID.
HÁNZI MÁRTON
HERBSZT MÁRTON
HERBSZT FERENC
KARÁCSONY BENEDEK
KARÁCSONY JÓZSEF
KARÁCSONY FERENC
NÉMETH GYULA

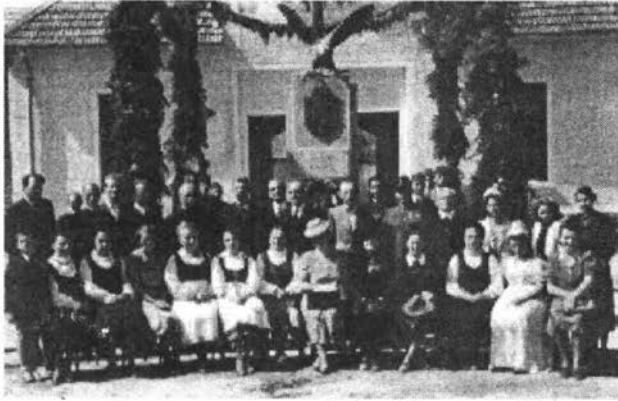
BOGDÁN SÁNDOR
CSOMÓS FERENC
ÉGETŐ JÓZSEF
HANZI MÁRTON
HERBSZT ISTVÁN
KÁDÁR ÁRPÁD
KÁDÁR FERENC
KÁDÁR ÁRPÁD REZI
KÁDÁR FERENC
KÁDÁR ÁRPÁD F
KÁDÁR JÓZSEF T
KÁDÁR BÉLA
KÁDÁR JÓZSEF
KÁDÁR BÉLA E
KERESZTES GÁSPÁR
KÖLCZE KÁROLY

A névsor másik része két vörös márványtáblán következik:

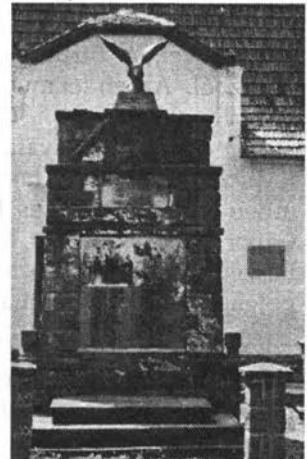
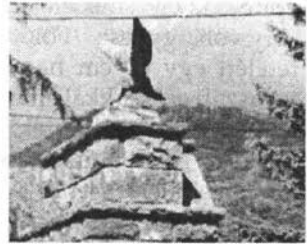
NYÁGULY JÓZSEF
NYÁGULY MÁTYÁS
SZAKÁCS MIHÁLY
SZAKÁCS LÁSZLÓ
SZAKÁCS TÓDOR
SZŐCS GYÖRGY

KATONA GYULA
MÜLLER LÁSZLÓ
MIKLÓS GYULA
MÜLLER FERENC
MÁJER JAKAB
MOKÁN DEZSŐ

Zászlóavatás 1943 nyarán

SZŐCS ISTVÁN
 SÁNTA JÁNOS
 VERESS MIHÁLY
 VIRÁG FÁBIÁN
 ÁBRAHÁM FERENC
 ÁJGEL BÉLA
 ANTAL BÉLA
 ANTAL ISTVÁN
 ANTAL MIHÁLY
 ANTALKA GYULA
 ANTALKA MIHÁLY
 ANTALKA REZSŐ

NÉMETH ÁRPÁD
 POLICSEK ISTVÁN
 RÁBA GYÖRGY
 PIRAMPEL JÓZSEF
 SZÉP MÁRTON
 SZAKÁCS IMRE
 SÁNTA MÁRTON
 TÓDOR GYÖRGY
 TÖRSÖK GYULA
 TÓDOR JÁNOS
 MÜLLER LÁSZLÓ
 KÁDÁR ÁRPÁD

Az eredeti emlékművet a magyar határőr katonaság állította 1943 nyarán, országzászló elhelyezése céljából. Egy 3 m magas betonoszlopot építettek, melynek elején egy fehér márványtáblán a következő állott: „Így volt, így lesz”. Fölötte bronzból készült koronás címer. Az oszlop tetején egy 80 cm nagyságú bronz turulmadár állott, melyet 1945 tavaszán erőszakkal eltávolítottak, letörve a jobb szárnyát. A címert és a táblát szintén leverték.

1990-ben a falu kérésére indult el az emlékmű feljavítása és egy új madár elhelyezése. A talapzat és az emlékmű feljavításának tervét Varga Mihály sepsiszentgyörgyi képzőművész készítette. A feljavítási munkálatokat – az eredeti betontömböt faragott andezit-kőburkolattal vonták be – a helyi kőfaragó mesterek végezték el, Gyakomello Ferenc vezetésével. A turulmadarat Varga Mihály képzőművész öntötte bronzból. Az emlékmű köré díszes lánckerítést építettek, faragott kőoszlopokkal.

Az emlékmű felavatása 1991. március 15-én volt. Jelen volt a helyi RMDSZ vezetősége, tagsága, valamint a falu minden lakója és az innen elszármazottak is. Külön meghívottként részt vettek: Kozsokár Gábor, akkori szenátor, Márton Árpád képviselő, a megyei vezetőség. Beszédet mondott Kozsokár Gábor szenátor, Balogh Gábor Csaba polgármester és Nagy Lajos a faluközösség részéről.

Az adatokat *Fărcaș Piroška* ny. tanárnő (akinek édesapja volt az akkori határőrség tisztje), és *Balogh Gábor Csaba*, Málnás község polgármestere szolgáltatta

Az adatokat gyűjtötte: *Dukrét Lajos* mérnök

MÁLNÁSFÜRDŐ, MALNAŞ-BÁI – SEPSISZÉK, KOVÁSZNA MEGYE

Millecentenáriumi emlékmű

A fürdő főútján, egy kis park közepén található.

A jelenlegi emlékmű helyén egy országzászló-tartó állott, a következő felirattal: *Szabad hazában Istennel élni Istenért.* A szobor-bástya elülső oldalán két darab kézbilincs, vasból, elszakított állapotban, fölötte a koronás címer. 1942. július 26-án avatták fel, melyen beszédet mondott Mihály Zoltán nyugalmazott tanító és Tókes József református esperes, málnási lelkipásztor.

A jelenlegi millecentenáriumi emlékmű értelmi szerzője Benedek Barna erdész; a helyi RMDSZ elnöke volt. Alapja két, faragott andezitkövekből összecementezett lépcső, melynek méretei: 350x220 cm és 230x150 cm. Erre van ráhelyezve egy élére állított 150 cm magas, hatalmas andezittömb. Középen bemélyített, csiszolt felületen a következő felirat áll bevésve:

**MAGYAR
HONALAPÍTÁSUNK
1000 ÉVES EMLÉKÉRE
896 – 1996**

Tetején bronzból öntött, kiterjesztett szárnyú turulmadár áll: magassága 30 cm, szárny-fesztávolsága 60 cm.

Az alapot Boér György mikóújfalusi kőfaragó készítette. A turulmadarat Varga Mihály sepsiszentgyörgyi képzőművész modellezte és Szentkeresztbányán öntötték.

Az emlékművet 1996. október 23-án avatták fel, összekötve az 56-os forradalom megemlékezésével. Ünnepi beszédet Benedek Barna helyi RMDSZ-elnök tartott. Az 1956-os forradalomról Puskás Attila beszélt a politikai foglyok Kovászna megyei szervezetének nevében, a millecentenáriumról Puskás Bálint szenátor. Jelen volt még Márton Árpád, Birtalan Ákos, Tamás Sándor képviselők, Balogh Gábor Málnás község polgármestere, Bardócz József, a Pro Muzica kamarakórus Sepsiszentgyörgyről. Az emlékművet felszentelte Tóth József mikóújfalusi római katolikus plébános és Bács János református lelkész szentelte fel.

Az adatokat *Benedek Barna* szolgáltatta
Gyűjtötte és fényképezte: *Dukrét Géza*

NAGYBACON, BĂȚANII MARI – ERDŐVIDÉK, KOVÁSZNA MEGYE

Honfoglalási emlékmű

A község központjában álló parkban található a honfoglalás emlékére állított emlékmű. Alapja 3x3 m, magassága 4 m, szürke gránitból és andezitből tervezte és építette Nagy Kusztos Vilmos helybeli mesterember, a Nagybaconi RMDSZ elképzelése szerint. A tetején található turulmadár szárnyfesztségvonalai kb. 1 m, 287 kg súlyú, elkészítéséhez 350 kg bronzot használtak fel. Petrovics István szobrász tervezte és készítette. A fekete gránitlapokat Szabó Imre baróti mesterember csiszolta és helyezte fel. Elöl, az északi oldalon levő lapok feliratai:

a felső 40x30 cm nagyságú lapon:

896 – 1996

az alatta levő 40x35 cm-es táblán:

A NAGY VILÁGON E KIVÜL
NINCSEN SZÁMODRA HELY;
ÁLDJON VAGY VERJEN
SORS KEZE:
ITT ÉLNED, HALNOD KELL.

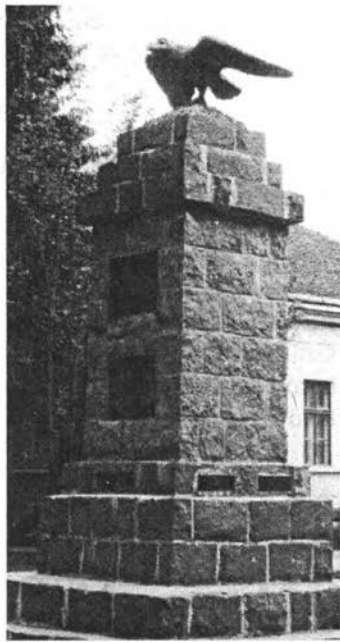
hátsó, délen egy 40x30 cm-es táblán:

MAGYARSÁGUNK EZERÉVES
ÁLLAMISÁGA
(a magyar Szent Korona rajza)
1000   2000

Lejjebb, az első, szélesebb gránitisoron, 30x10 cm-es lapokon: északon: ÁRPÁD, nyugaton: ELŐD, OND, délen: KOND, TAS keleten: HUBA, TÉTÉNY .

Az emlékmű az RMDSZ kezdeményezésére készült el 1997-ben, a nagybaconi, valamint a Nagybaconból elszármazott lakosok adományából.

Az avatónapság 1997. augusztus 20-án volt, melyet a Nagybaconi RMDSZ közösen szervezett meg a Polgármesteri Hivatallal, a

Református Egyházközséggel és a Benedek Elek Művelődési Egyesülettel. Az ünnepélyen résztvett Marczaltó önkormányzatának képviselője, Gölle önkormányzatának képviselője, amelyet a Nagybanconból elszármazott dr. Bartha Sámuel vezetett, Bardocz Barna, uzonkai származású, Magyarországon élő ötvösművész, Király Károly, a Székely Faluért Alapítvány elnöke, Kisgyörgy Zoltán tanár, a Háromszék napilap tudósítója, valamint a Duna Televízió sepsiszentgyörgyi tudósítója. Beszédet mondott Demeter József helybeli polgármester, Király Károly, Kisgyörgy Zoltán, dr. Bartha Sámuel, Polczér Sándor marcaltói polgármester. Imát mondott Bereczki László helybeli református lelkész.

Minden augusztus 20-án ünnepséget és koszorúzást szerveznek az emlékműnél.

Az adatokat *Bardocz Csaba* polgármester szolgáltatta
Az adatokat gyűjtötte: *Dukrét Lajos* mérnök

TARTALOM

Előszó	3
Millenniumi emlékműveink	5
A turulmadár fogalomköre	8
Albis	12
Bihar	15
Bihardiószeg	18
Biharszentjános	20
Székelyhíd	22
Nagyvárad	40
Élesd	41
Magyarborsa (Berzova)	42
Zilah	43
Szilágyosmlyó	54
Szilágybagos	56
Nagykároly	59
Mezőfény	62
Iriny	69
Kaplony	72
Mezőpetri	75
Szatmárpálfalva	78
Sárközújlak	82
Detta	85
Sándorháza	86
Újmosnica	87
Dés	91
Fehéregyháza	95
Bözödújfalva	107
Küsmöd	109
Énlaka	112
Alsóboldogfalva	119
Újszékely	122
Betfalva	123

Székelyvarság	125
Kisgalambfalva	136
Alsósófalva	139
Kilyénfalva	145
Madéfalva	149
Csíkszentmárton	152
Csíkbánkfalva	158
Csíkkozmás	161
Sepsibükszád	164
Málnásfürdő	167
Nagybacon	169

Készült

a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Fórizs Attila igazgató

A Partiumi Füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félicsfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”**
11. Bunyitay Vince – Fodor József: **Székesegyházi-Bazilika – Nagyvárad**
12. Pop Alexandru: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskolatörténete**
16. Csilik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emódi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)
19. **Érsemjén** (kismonográfia)

